ఉపనిషత్తులు
ప్రశ్నోపనిషత్తు
ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్
www.freegurukul.org

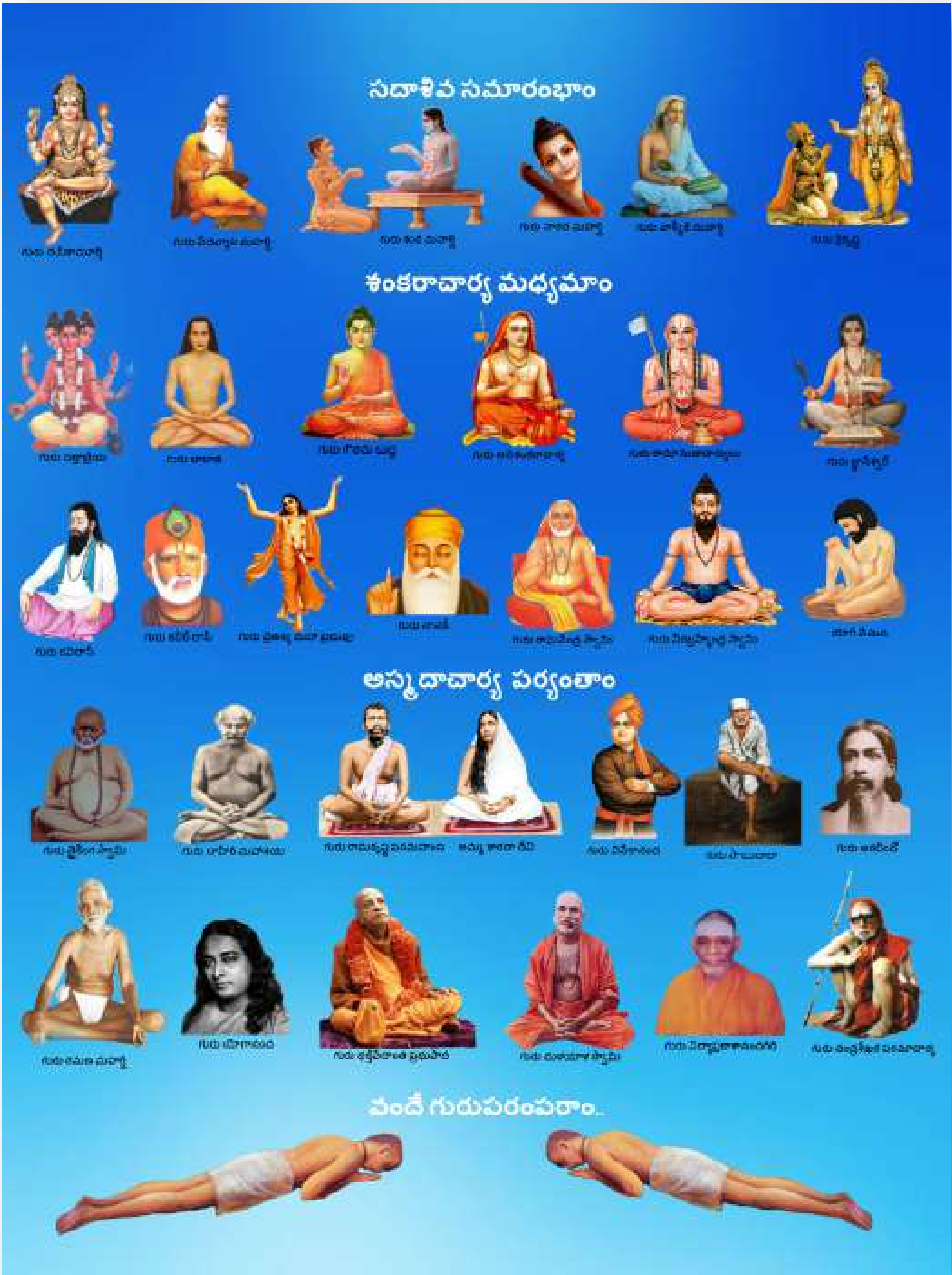
సదాశివ సమారంభాం
శంకరాచార్య మధ్యమాం
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
వందే గురుపరంపరాం..

Free Gurukul

"ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్" ద్వారా విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందించే సేవా కార్యక్రమంలో బాగంగా ఈ పుస్తకాన్ని భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా) నుంచి సేకరించి అందిస్తున్నాము. ఇందుకు మేము వారికి కృతజ్ఞత తెలియచేసుకుంటున్నాము.

సాయి రామ్ వారి సేవల విస్తరణలో బాగంగా ఈ ఫౌండేషన్ స్థాపించబడినది. ఈ స్వచ్ఛంద సంస్థ ద్వారానే అన్ని సేవలు అందించబడును. ఇటువంటి పుస్తకాలు మీరు వ్రాసినట్లయితే (లేక) సేకరిస్తే మాకు తెలియచేయండి. మేము ప్రతి విద్యార్థికి ఉచితంగా అందేలా చేస్తాము, తద్వారా ఉన్నత విలువలు, నైపుణ్యాలు కలిగిన విద్యార్థులను మన దేశానికి అందించవచ్చు. మాతో కలిసి నవ భారత నిర్మాణ కార్యక్రమంలో పనిచేయుటకు, భాగస్వామ్యం అగుటకు ఆసక్తి ఉంటే సంప్రదించగలరు.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in
2) ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ వెబ్ సైట్ : www.freegurukul.org
3) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్ : https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) మొబైల్ ఆప్: Free Gurukul

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన,ధర్మ ప్రచారార్ధం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు డిజిటల్ లైబ్రరీ సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఇది లాభార్జన దృష్టిలేని ఉచిత సేవ. ఈ సేవలో అంతర్జాలంలోని(ఇంటర్నెట్) లైసెన్సు / కాపీరైటు అభ్యంతరాలు లేనివి అనుకొన్న పుస్తకాలను గ్రహించటం జరిగినది. అనుకోకుండా ఏవైనా అభ్యంతరకరమైనవి ఉన్నచో మాకు తెలుప మనవి, వాటిని తొలగించగలము అని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Website: www.freegurukul.org Mobile App: Free Gurukul email: support@freegurukul.org
Facebook: www.facebook.com/freegurukul Help Line / WhatsApp: 904 202 0123

" మన లక్ష్యం: విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య అనేది ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందరికి అందించబడాలి "

ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ – Free Gurukul Education Foundation

సర్వం పరమాత్మ పాద సమర్పణమస్తు

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్న్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, ఋజుసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

గురుభ్యోనమః.

ప్రశ్నోపనిషత్తు

అనుభూతిప్రకాశ, ఆత్మపురాణ వివరణసహితము.

అథర్వవేదాంతర్గతము.

శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదభాష్యము ననుసరించి

శ్రీ కనుపర్తి మార్కండేయశర్మగారిచే

వ్రాయఁబడిన

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవివరణములుగలది.

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులుఅండ్‌సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1932.

ప్రశ్న. ౫-౧.

ముండకోపనిషద్వివరణము నొనర్చితినియు సంగ్రహముగ నిట తెలుపుచున్నాను.

ముండకోపనిషత్తు — ప్రశ్నోపనిషత్తు.

౧. ముణ్డకమను ముండకోపనిషత్తునందు విద్యలు పరాపరవిభేదముచేత ద్వివిధమనియు, అందపరావిద్య ఋగ్వేదాదికమనియు, మఱియు కర్మకాండము, ఉపాసనాకాండము నను మున్నగు విషయములు "ద్వేవిద్యే వేదితవ్యే ఇతి హస్మ యద్బ్రహ్మవిదో వదన్తి పరా చైవాపరా చ" (ముండ. ౧.౧.౪.) తత్రాపరా ఋగ్వేదో యజుర్వేదస్సామవేదోఽథర్వవేదః శిక్షాకల్పో వ్యాకరణం నిరుక్తం ఛన్దో జ్యోతిషమితి) (ముండ. ౧.౧.౫) అను మంత్రములందు చెప్పబడినవి. ఈకర్మోపాసనలు చెందిన ఫలము పై లోకములగుటయు బ్రహ్మమును పొందింపఁ యను విషయము ప్రథమప్రశ్నయందు తెలుపబడినది.

౨-౩. ఉపాసనాకాండమును అపరావిద్యకు చెందిన విషయములు ద్వితీయ, తృతీయప్రశ్నలందు తెలుపబడినవి. కర్మకాండమును అపరావిద్యయొక్క వివరణము కర్మకాండయందే విశేషించి కలదు కావున ఇచ్చట ఉపేక్షింపబడినది.

౪. "అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యతే" (ముండ. అని ఉపనిషత్ప్రతిపాదితమగు ...

యు మంత్రద్వయముయొక్క వివరణము చతుర్థప్రశ్నయందు చేయఁబడినది.

౫. ప్రణవో ధనుః శరో హ్యాత్మా. ముండ. ౨-౨-౪.

అను మంత్రమునందు ప్రతిపాదింపఁబడిన ప్రణవోపాసనము యొక్క వివరణము పంచమప్రశ్నయందు చేయఁబడినది.

౬. ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణః. ముండ. ౨-౧-౩.

అను మంత్రమునందు తెలుపఁబడినవిషయము, మఱికొన్ని యితరవిషయములును షష్ఠప్రశ్నయందు తెలుపఁబడినవి.

శ్రీమన్నారాయణావతారులగు వ్యాసభగవానులవారిచేత ఉపనిషన్మంత్రార్థసమన్వయార్థము రచింపఁబడిన శాస్త్రమును ఉత్తరమీమాంసయని చెప్పుదురు. దీనికే బ్రహ్మసూత్రములని పేరు. ఈ బ్రహ్మసూత్రములందీ ప్రశ్నోపనిషద్వాక్యములకు కొన్ని మంత్రములు విషయవాక్యములుగా పరిగ్రహింపఁబడియున్నవి.

౧. సూ. శ్రుతోపనిషత్కగత్యభిధానాచ్చ. బ్రహ్మసూత్రము. (౧-౨-౧౬.) నందు

మం. అథోత్తరేణ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా...న్విష్య న పునరావర్తంతే. ప్రశ్న. ౧-౧౦. మంత్రమున్నూ.

౨. సూ. ఈక్షతికర్మవ్యపదేశాత్సః. బ్రహ్మ. ౧-౩-౧౩ నందు

మం. ఏతద్వై సత్యకామ పరంచాపరంచ...మస్యేతి. ప్రశ్న. ౫-౨

మం. యఃపునరేతం త్రిమాత్రేణ...బ్రహ్మలోకే. ప్రశ్న ౫-౫.
అను మంత్రములందు.

౩. సూ. ఈక్షతికర్మవ్యపదేశాత్సః. బ్రహ్మ. ౧.౩-౧౩. నందు
మం. సఏతస్మాజ్జీవఘనాత్. ప్రశ్న ౫-౫. అనుమంత్రమునందు

౪. సూ. కారణత్వేనచాకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తేః.
బ్రహ్మ. ౧-౪-౧౪ నందు
మం. సప్రాణమసృజతప్రాణాత్ ౬-౪ మంత్రమునందు

౫. సూ. అవస్థితివైశేష్యాదితి చేన్నాభ్యుపగమాద్ధృది హి.
బ్రహ్మ. ౨-౩-౨౪. నందు
మం. హృదిహ్యేష ఆత్మా. ౩-౬ మంత్రమునందు

౬. సూ. అత ఏవచసర్వాణ్యను. బ్రహ్మ. ౪-౨-౨ నందు
మం. తస్మాదుపశాంతతేజాః. ౩-౯ మంత్రమునందు

౭. సూ. తానిపరే తథాహ్యాహ. బ్రహ్మ. ౪-౨-౧౫. }
౮. సూ. అవిభాగోవచనాత్. బ్రహ్మ. ౪-౨-౧౬. } లందు

మం. ఏవమేవాస్యపరిద్రష్టురిమాః.....అమృతోభవతి.
ప్రశ్న. ౬-౫. మంత్రమునందు పరిగ్రహింపఁబడినవి.

ప్రశ్నోపనిషత్తు — వివరణగ్రంథములు.

శాంకరభాష్యప్రముఖంబు లైనట్టి మహాత్ముల
యందు హితబుద్ధిగల భగవద్యామున శ్రుతి వర్ణప్రాయులకు అధి

గారతారతమ్యము ననుసరించి తెలుపఁదగిన విషయములను వేదమంత్రముల భాష్యానురోధించియు, మఱల తదర్థమును సాధకులగువారలలో పలువు రెఱుంగఁగలరో లేరో యని తలంచి మంత్రవ్యాఖ్యారూపముగ బ్రాహ్మణభాగమునుగూడ గొట్టు ప్రకటించెనో అట్టి మంత్రబ్రాహ్మణాత్మకమగు వేదార్థము నెఱుంగ నసమర్థులగు వారికి సులభముగ వేదార్థము నెఱుంగుటకు మహర్షియగు వేదవ్యాసులవారు పురాణముల నొనర్చిరను విషయము సుప్రసిద్ధమేకదా, అట్టి భారతక్షేత్రమునందు మాధవాచార్య నామముచేత విజయనగరసామ్రాజ్యమును దక్షిణహిందుస్థానమునందు నిర్మించి వైదికమతమును విమతస్థుల బారిఁబోకుండ కాపాడిన మహానుభావుఁడే యత్యాశ్రమమును స్వీకరించి విద్యారణ్య నామమును ధరించి పంచదశ్యాద్యనేక వేదాంత గ్రంథములను, ఆపస్తంబాది శ్రౌతసూత్రములకు వ్యాఖ్యలను వెలువడఁజేయుటయేగాక అనుభూతి ప్రకాశికయను పేర శ్లోకరూపముగ ఉపనిషద్వివరణము నొనర్చిరి. అట్టి విద్యారణ్యులవారి గురువులగు శ్రీభగవచ్ఛంకరానందులవారు ఆత్మపురాణ మను పేర శ్లోకరూపముగ ఉపనిషత్తులకు వివరణము నొనర్చిరి. ఈ రెండు గ్రంథముల నింతవఱకు నాంధ్రాక్షరములం దెవ్వరును ముద్రించియుండక పోవుటచేత వాని నీ గ్రంథమునందు కలుపఁజేర్చితిని. తద్గ్రంథము ప్రాఁకుపాఠముగ సంస్కృతవచనమాత్రముచేతనే అర్థమును సులభముగ ప్రకటించుచుండుటచేత దీని

శ్లాఘించి వ్రాయుట అనావశ్యకము.

౧. అనుభూతిప్రకాశిక:— విద్యారణ్యకృతము. ఇందు సప్తమాధ్యాయమునందు ప్రశ్నోపనిషద్వివరణము గలదు.

౨. ఆత్మపురాణము:— శ్రీమచ్ఛంకరానందకృతము. ఇందు సప్తదశాధ్యాయమునందు ప్రశ్నోపనిషద్వివరణము గలదు.

☞ ఈ యధ్యాయములు రెండున్ను ఈగ్రంథాంతమున చేర్చబడియున్నవి. చూ. ౧౩౦-౧౭౪ పుటలు.

3. బ్రహ్మగీత:— ఇది స్కాందపురాణాంతర్గతమగు సూతసంహితయందు గలదు. ఈ బ్రహ్మగీతయందు ౧౨ అధ్యాయములు గలవు. ౭-వ అధ్యాయమునందు ప్రశ్నోపనిషద్వివరణము గలదు.

సంప్రదాయగ్రంథములను వేఱుగా సంగ్రహించి ముద్రించి విద్యావ్యాప్తిని సులభముగఁ జేయుచున్న శ్రీ వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారియొక్క అధికారులగు శ్రీయుత వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రులవారు పరమేశ్వరుని యనుగ్రహమువలన ఈశ, కేన, కఠ, ప్రశ్న, ముండ, మాండూక్య, తైత్తిరీయోపనిషత్తులను టీకాటిప్పణ్యనువాదములతోడను ముద్రించిరి. శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులను ముద్రించుచున్నారు. ఛాందోగ్య, బృహదారణ్యకోప

విపత్తుల నిన్ని ముద్రింపఁగలరు. ఇదివఱకు ఆంధ్ర మహాజనులు శ్రీవావిళ్లవారి ముద్రితగ్రంథములను పరిగ్రహించి ప్రోత్సహించుచున్నట్లే యితోఽప్యధికముగ ప్రోత్సాహము నొసఁగుదు రని విశ్వసించుచున్నాము.

ఆంగీరస సం॥
మాఘ శు ౫ బుధవారము.

ఇట్లు,
[illegible] మార్కండేయశర్మ.

ప్రశ్నోపనిషత్తు

విషయసూచిక.

ప్రథమప్రశ్నము - పుటలు ౧-౩౧.

మంత్రము.	విషయము.	పుట
	పూర్వ శాంతిపాఠమంత్రములు.	౧-౬
౧. మం.	సుకేశాదిమహర్షి షట్కము బ్రహ్మవిద్యాజిజ్ఞాసతో పిప్పలాదమహర్షి సమీపమునకు వచ్చుట.	౭, ౮
౨. మం.	పిప్పలాదమహర్షి బ్రహ్మవిద్యార్థము తనయొద్దకు వచ్చిన మహర్షి షట్కమును ఒక్కసంవత్సరము మరల బ్రహ్మచర్య పూర్వకముగా గురుకులవాసము చేసిన తరువాత ప్రశ్నల నడిగిన యెడల సందేహములను అడుగవలయునని ఆజ్ఞాపించుట.	౮, ౯
౩. మం.	సంవత్సరకాలము గురుకులవాసము చేసినతరువాత కాత్యాయనుడగు కబంధియను మహర్షి ప్రాణులెక్కడనుండి పుట్టుచున్నారని పిప్పలాదమహర్షిని ప్రశ్నించుట.	౯
౪. మం.	హిరణ్యగర్భుడను ప్రజాపతియే ప్రాణులను సృష్టింపవలయునని తలంచి రయిప్రాణములను మిథునమును సృజించి తద్ద్వారా ప్రపంచము సృష్టించెనని పిప్పలాదమహర్షి తెలుపుట.	౧౦, ౧౧
౫. మం.	సృష్టికి కారణభూతములగు రయిప్రాణములను గూర్చి	

ప్రశ్న.	విషయము.	పుట.
	[illegible]	౧౨-౧౭
౯ వ.	[illegible] (గ్రహమాలి) [illegible] ముఖ్యమైన విషయములు.	౧౮-౨౦.
౧౦ వ.	[illegible] (అర్చిరాది) మార్గము.	౨౦-౨౨.
౧౧. వ.	[illegible]	౨౩,౨౪
౧౨. వ.	[illegible]	౨౫,౨౬
౧౩. వ.	[illegible]	౨౭,౨౮
౧౪. వ.	[illegible]	౨౯
౧౫,౧౬. వ.	[illegible]	౨౯-౩౦
	[illegible]	౩౧

ద్వితీయ ప్రశ్నము - పుటలు ౩౨-౯౦

ప్రశ్న.	విషయము.	పుట.
౧. వ.	[illegible] అని [illegible] ప్రశ్నించుట.	౩౨
౨. వ.	[illegible]	౩౩-౩౫
౩. వ.	[illegible]	౩౬,౩౭

మంత్రము. విషయము. పుట.

౮. మం. ప్రాణదేవత చెప్పిన విషయమును భూతేంద్రియాభిమాని దేవతలు విశ్వసింపకపోవుటచేత వారికి విశ్వాసము కలిగించుటకు ప్రాణదేవత తాను వెడలిపోవుచుండ మనస్సు చలనము భూతేంద్రియములు నిలిచిపోయి ప్రాణదేవతయందు విశ్వాసముకలిగి ప్రాణదేవతను స్తుతించుట. ౩౭-౩౮

౧౦-౧౩. మం. భూతేంద్రియాభిమాని దేవతలు ప్రాణదేవతను స్తోత్రించుట. ౩౮-౪౦

తృతీయప్రశ్నము - పుటలు ౪౧-౬౯.

౧. మం. ఆశ్వలాయనుఁడగు కౌసల్యుఁడు ప్రాణదేవత ఎట్లుపుట్టును? ఈ దేహమునందు ఎట్లు ప్రవేశించును? తన్నుతాను ఎట్లు విభాగించుకొని దేహమందుండును? ఏ విధముగ బయటికిపోవును? బాహ్యమును ఆధ్యాత్మికమును ఎట్లు ధరించును? అని పిప్పలాదుని ప్రశ్నించుట. ౪౧-౪౩

౨. మం. కౌసల్యుఁడడిగిన ప్రశ్నలకు ఉత్తరమియ్యఁబూనుట. ౪౩-౪౪

౩. మం. ప్రాణుఁడాత్మనుండి జనించెనని మొదటి ప్రశ్నకు సమాధానము. ౪౪-౪౭

౪,౫,౬,౭. మం. ,, మూఁడవప్రశ్నకు సమాధానము. ౪౭-౫౫

౮. మం. ,, నాల్గవప్రశ్నకు సమాధానము. ౫౬-౫౭

౯. మం. ,, ఐదవప్రశ్నకు సమాధానము. ౫౭-౫౮

౧౦,౧౧,౧౨. మం. ,, ఆఱవప్రశ్నకు సమాధానము. ౫౮-౬౬

మంత్రము.	విషయము.	పుట.
౧౪,౧౫. మం.	బ్రహ్మవిద్యోపదేశమును శిష్యులకు చేసినవారికి ఇట్టి యుత్తమఫలము గలుగుట. ప్రశ్నమునకు ఉపసంహారము.	౬౯

చతుర్థప్రశ్నము. పుటలు ౭౦-౧౦౧.

౧. మం. ౧.	గార్గ్యుడు సౌర్యాయణి పిప్పలాదుని తేజోమయమగు ఆత్మ ఇంద్రియములలో నిద్రించునవి ఏవి? ౨. ఏ యింద్రియములు మేల్కొనియుండును? ౩. స్వప్నములను చూచువాడెవ్వడు? ౪. సుఖము ననుభవించువాడెవ్వడు? ౫. సర్వము ఏ దేవుని యందు ప్రతిష్ఠితమై యున్నది? అని ప్రశ్నించుట.	౭౦-౭౪
౨. మం.	౧-వ ప్రశ్నకు సమాధానము.	౭౫-౭౭
౩. మం.	౨-వ ప్రశ్నకు సమాధానము.	౭౭-౭౯
౪,౫. మం.	౩-వ ప్రశ్నకు సమాధానము.	౮౦-౮౬
౬. మం.	౪-వ ప్రశ్నకు సమాధానము.	౯౦-౯౨
౭,౮. మం.	౫-వ ప్రశ్నకు సమాధానము.	౯౩,౯౮
౯,౧౦. మం.	ఆత్మస్వరూపనిర్ణయము.	౯౭-౧౦౦
౧౧. మం.	ఆత్మజ్ఞానఫలము.	౧౦౦
	ఈ ప్రశ్నకు ఉపసంహారము.	౧౦౧

మంత్రము. విషయము. పుట.

పంచమప్రశ్నము. పుటలు ౧౦౨-౧౧౪.

౧. మం. శరీరవృత్తులను పక్షిగాములను బ్రహ్మోపాసకులను
కలిగెడి ఫలవిశేషములను చెప్పుటకు ప్రశ్నించుట. ౧౦౨-౧౦౪

౨. మం. ప్రణవము-(ఓంకారము) పరాపరబ్రహ్మములు రెంటికిని
ప్రతీకమనియు, దీనిని ఉపాసనతో నుపాసించువారు
ఆత్మఫలమును పొందుదురనియు నిరూపించుట.
౧౦౪-౧౦౬

౩. మం. ఏకమాత్ర ప్రణవోపాసకులకు కలిగెడి ఫలము. ౧౦౭,౧౦౮

౪. మం. ద్విమాత్రప్రణవోపాసకులకు కలిగెడి ఫలము.
౧౦౮,౧౦౯

౫. మం. మాత్రాత్రయవిశిష్ట ప్రణవోపాసకులకు కలిగెడి
ఫలము. ౧౦౯-౧౧౦

౬,౭. మం. ప్రణవోపాసకులకు కలిగెడి ఫలము ౧౧౧

షష్ఠప్రశ్నము. పుటలు ౧౧౫-౧౨౩.

౧. మం. షోడశకళాపురుషుని గురించి భరద్వాజుడు
పిప్పలాదుని అడుగుట. ౧౧౫,౧౧౭

౨. మం. ఆ పురుషుడు శరీరములోనే ఉన్నాడని
పిప్పలాదుడు చెప్పుట.

౩. మం. ఏ తత్త్వమున్నప్పుడు నేను ఉన్నట్టుగా భావింపవలెను,

సంఖ్య.	విషయము.	పుట.
	[illegible]	[illegible]
౮.	[illegible]	[illegible]
౯.	[illegible]	[illegible]
౧౦.	[illegible]	[illegible]
౧౧.	[illegible]	[illegible]
౧౨.	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]

౧. శ్రీ [illegible]

[illegible]

సంఖ్య.	విషయము.	పుట.
౨౮.	శ్రీ పుష్పగిరిశంకరాచార్యులవారు తీర్థపర్యటనము చేయుచు కూన కొత్తపల్లె అగ్రహారపు గ్రంథమునందు ప్రశస్తి నిచ్చినపుడు వ్రాసియిచ్చిన ధ్రువపత్రము.	౧౪౬-౧౫౦.

శ్రీ గురుభ్యో నమః హరిః ఓమ్.

ప్రశ్నోపనిషత్తు.

(అథర్వవేదాంతర్గతము)

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము.

ప్రథమ ప్రశ్నము.

పూర్వశాంతి పాఠమంత్రములు.

ఓం భద్రం కర్ణేభిః శృణుయామ దేవాః
భద్రం పశ్యేమాక్షభిర్యజత్రాః,
స్థిరై రంగై స్తుష్టువాగ్ంస స్తనూభిః
వ్యశేమ దేవహితం యదాయుః. ౧

స్వస్తి న ఇంద్రో వృద్ధశ్రవాః
స్వస్తి నః పూషా విశ్వవేదాః,
స్వస్తి న స్తార్క్ష్యో అరిష్టనేమిః
స్వస్తి నో బృహస్పతి ర్దధాతు. ౨

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః.

ఓం, భద్రం కర్ణేభిః శృణుయామ దేవాః భద్రం పశ్యేమాక్షభి ర్యజత్రాః, స్థిరై రంగై స్తుష్టువాంస స్తనూభి ర్వ్యశేమ దేవహితం యదా యుః. ౧

స్వస్తి న ఇంద్రో వృద్ధశ్రవాః స్వస్తి నః పూషా విశ్వవేదాః,
స్వస్తి న స్తార్క్ష్యో అరిష్టనేమిః స్వస్తి నో బృహస్పతి ర్దధాతు. ౨
ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః.

టీక. దేవాః = ఓయింద్రాదిదేవతలారా! (యజత్రాః = ఆచార్యాది పూజనీయులారా అనికూడ) కర్ణేభిః = మా శ్రోత్రేంద్రియములచేత, భద్రం = శ్రేష్ఠమైన వాక్యసమూహమును మంగళకరమైనదానిని, శృణుయామ = విందుముగాక! (మీయనుగ్రహమువలన యెల్లప్పుడు శ్రేయస్కరవాక్యములనే వినుచుండుదుముగాక. ఇట్టి సద్గ్రంథశ్రవణ, కర్మధ్యానము, తదనుష్ఠానాదులచేత) యజత్రాః = పూజనీయులారా (దేవతలు), అక్షభిః = నేత్రములచేత, భద్రం = మంగళప్రదమైనవానిని, పశ్యేమ = చూచెదముగాక. స్థిరైః = దృఢములైన అంగైః = హస్తపాదాది అవయవములచేతను, తనూభిః = శరీరములచేతను (...), తుష్టువాంసః = స్తోత్రముచేయుచున్నవారమై, దేవహితం = దేవతలకు హితకరమైనదియు, యత్ ఆయుః = ఏ ఆయుర్దాయము (౧౦౦ సం. ...) కలదో, తత్ = దానిని (...) వ్యశేమ = పొందుదుము. ... ౧

టీక. వృద్ధశ్రవాః = బహుశ్రుతుడైన ప్రసిద్ధకీర్తిగలవాడైన ఇంద్రుడు ... నః = (మాకు) స్వస్తి = (క్షేమము) ...

[illegible] = [illegible] చేయుచున్నారు. [illegible] = [illegible], [illegible] = [illegible]. [illegible] (శిష్యాచార్యులను) చూచి, [illegible] చేయుచున్నారు. [illegible], [illegible] = [illegible] (శిష్యాచార్యులను) చూచి, [illegible] చేయుచున్నారు. [illegible], [illegible], [illegible] = [illegible] చేయుచున్నారు.

[illegible] చేయుచున్నారు, [illegible] ([illegible]) = [illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible]) = [illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible]) = [illegible] ([illegible]).

తాత్పర్యము. [illegible] శిష్యాచార్యులను [illegible] చేయుచున్నారు. [illegible], [illegible] చేయుచున్నారు. [illegible] చేయుచున్నారు.

[illegible] శిష్యాచార్యులను [illegible] చేయుచున్నారు. [illegible] శిష్యాచార్యులను [illegible] చేయుచున్నారు. [illegible], [illegible] శిష్యాచార్యులను చూచి [illegible] చేయుచున్నారు. శిష్యాచార్యులను చూచి [illegible] చేయుచున్నారు.

మాటి అభ్యాస్త్వ్రి, అనిర్వాచ్య, అద్వైతములను ప్రతిపాదించిన గ్రంథముగా గ్రహించవలెను.

విశేషము:— శాంతిపాఠ మంత్రము యొక్క అర్థమును గూర్చి మేము ప్రకటించిన మాండూక్యోపనిషద్భాష్యము యొక్క ౭, ౯, ౮, ౧౦ పుటలను చూడవలెను.

ప్రథమప్రశ్నః — ౧-వ మంత్రము.

మంత్రం సుకేశా చ భారద్వాజః శైబ్యశ్చ సత్యకామః సౌర్యాయణీ చ గార్గ్యః కౌసల్యశ్చాశ్వలాయనో భార్గవో వైదర్భిః కబన్ధీ కాత్యాయనస్తే హైతే బ్రహ్మపరా బ్రహ్మనిష్ఠాః పరం బ్రహ్మాన్వేషమాణా ఏష హ వై తత్సర్వం వక్ష్యతీతి తే హ సమిత్పాణయో భగవన్తం పిప్పలాదముపసన్నాః. ౧

పద. సుకేశా చ భారద్వాజః శైబ్యః చ సత్యకామః సౌర్యాయణీ చ గార్గ్యః కౌసల్యః చ ఆశ్వలాయనః భార్గవః వైదర్భిః కబన్ధీ కాత్యాయనః తే హ ఏతే బ్రహ్మపరాః బ్రహ్మనిష్ఠాః పరం బ్రహ్మ అన్వేషమాణాః ఏషః హ వై తత్ సర్వం వక్ష్యతి ఇతి తే హ సమిత్పాణయః భగవన్తం పిప్పలాదం ఉపసన్నాః. ౧

టీ. భారద్వాజః = భరద్వాజుని పుత్రుడగు, సుకేశా చ = సుకేశుడును, శైబ్యః = శిబియొక్క పుత్రుడగు, సత్యకామః = సత్యకాముడును, గార్గ్యః = గర్గగోత్రజుడగు, సౌర్యాయణీ చ = సౌర్యాయణియును, ఆశ్వలాయనః = అశ్వలుని పుత్రుడగు, కౌసల్యః చ = కౌసల్యుడును, వైదర్భిః = విదర్భదేశమునందు జన్మించిన, భార్గవః =

భార్గవుడున్ను, కాత్యాయనః = కత్యునియొక్క మనుమడగు నట్టి, కబంధీ చ = కబంధియును, తే హ ఏతే = ప్రసిద్ధులగు, వీరందరును, బ్రహ్మపరాః = వేదము (అపర) బ్రహ్మమునే పరబ్రహ్మముగా నిశ్చయించుకొనినవారును, బ్రహ్మనిష్ఠాః = అపరబ్రహ్మమునే అనుష్ఠించుచున్నవారును, పరం బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమును, అన్వేషమాణాః = అన్వేషించువారై తెలిసికొనవలయునని కోరికగలవారలయి, ఏషః = ఇతఁడు, (అనఁగా పిప్పలాదమహర్షి) తత్ సర్వం = ఆబ్రహ్మమును గూర్చి అంతయు. వక్ష్యతి ఇతి = చెప్పఁగల వాఁడని (తలంచినవారలయి), తే హ = ఆమునీశ్వరులు, సమిత్పాణయః = సమిత్పాణులయి, భగవంతం = భగవానుఁడగు, పిప్పలాదం = పిప్పలాద మహర్షిని, ఉపసన్నాః = సమీపించిరి.

తా. ఇచట మందబోధులకుఁ దెల్పుటకై బ్రహ్మతత్త్వమును విశదముగ బోధించుటకై ఈప్రశ్నోపనిషద్బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది:—

సుకేశాది మహర్షులాఱుగురు భగవంతుఁడగు పిప్పలాదుని సమీపించుటయు శిష్యాచార్యులుగా ప్రశ్నప్రతివచనము, వారికి ఆపిప్పలాదమహర్షి ఈబ్రహ్మవిద్యను బోధించుటయు ఆఖ్యాయికారూపముగ విద్యాప్రశంసకొఱకు కృతము. అనఁగా ఈషోడశకళలుగల బ్రహ్మవిద్యయొక్క మాహాత్మ్యము తెలియజేయుటకొఱకును సంవత్సరము బ్రహ్మచర్యము సాధించి తపస్సుతో శ్రద్ధతో కూడియున్నారు కాఁబట్టి శ్రద్ధ తపస్సు కలిగియున్నవారలకు శ్రద్ధయుక్తులకును బ్రహ్మచర్యాదిసాధనములుగలవారలకు బోధింపఁదగినదని ఇది తెలియజేయుచున్నది. సాధనసంపత్తిలేని వారికి పిప్పలాదమహర్షి బోధింపలేదు కాని శ్రద్ధాయుక్తులకును సాధనసంపన్నులకును ప్రశ్నలకు ప్రత్యుత్తరము ఇచ్చుచున్నది. మనుష్యులందరు బ్రహ్మవిద్యకు సాధనసంపన్నులై యుండుటచేత శ్రద్ధాభక్తులు గలవారలకే బ్రహ్మవిద్య సాధ్యమనియు తెలియఁజేయుచున్నది. ఈప్రకార

నిర్ణయించిన మోక్షసాధనమున్ను సంక్షేపముగా నుపదేశించి బ్రహ్మవిద్యాక్రమ
మును గాను భావించి ఈ పాఠకులకున్న వాసనలు బట్టి వరుసగా బ్రహ్మ విద్యను
గాదని ఎవరెవరికి తగినట్లుగా బ్రహ్మమెట్టిదో తెలియజేయుటయందును
అధికారులగువారలకు సద్గురువులు ఉపదేశముచేయు పద్ధతిని (అనగా
బ్రహ్మవిద్యను గురూపసత్తి ద్వారమున) చెప్పవలెనని భావించి ఉపాఖ్యాన
ముఖముగా ఈ ప్రశ్నోపనిషత్తును ఉపదేశించెను.

విశేషము:—'ముండకము, ప్రశ్నము' అను రెండు ఉపనిషత్తులు
ఒకదానికొకటి పూరకములు. ఏలనన ముండకోపనిషత్తు మంత్ర
రూపము, ప్రశ్నోపనిషత్తు బ్రాహ్మణరూపము. మంత్రోక్తమగు ముండకో
పనిషత్తునందు "ద్వే విద్యే వేదితవ్యే ఇతి హ స్మ యద్బ్రహ్మవిదో వదన్తి పరా
చైవాపరా చ" ముండక. ౧. ౧. ౪. అని విద్యలు రెండని చెప్పబడి
యున్నది. ఆవిద్యలు రెండింటియందు అపరావిద్య యనగా ఋగ్వేదాది
వేదములు, శాస్త్రములు అపరవిద్యగా చెప్పబడినవి. "అపరా
ఋగ్వేదో యజుర్వేదః సామవేదోఽథర్వవేదః శిక్షా కల్పో వ్యాకరణం
నిరుక్తం ఛన్దో జ్యోతిషమితి. అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యతే"
ముండక. ౧. ౧. ౫. చెప్పబడినది.

ఈవిద్యలు రెండింటిలో మొదటి అపరావిద్య కర్మరూపమగుటచే, ఈ
ఉపాసనారూపమగుటచే ద్వివిధమై యున్నది. అందు కర్మరూపమగు అప
రావిద్య కర్మకాండయందే విశేషముగా వివరింపబడుచున్నది. కావున
దానిని ఇచట మరల వివరించుట యనావశ్యకము.

ఈ ఉపాసనారూపమగు అపరావిద్య ఉపనిషత్తులయందు చెప్పబడెను,
ఈ ప్రశ్నోపనిషత్తునందు స్పష్టముగా వివరింపబడును.

ఈ రెండవ రకమగు విద్య జ్ఞానరూపమగు పరావిద్య. ప్రశ్న
ములు ఉపదేశించుటకు ఉపయుక్తమగు ప్రశ్నముగనే వ్యక్తీకరింపబ
డినవి.

ముండకోపనిషత్తు "అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యతే" ముండక. ౧. ౧. ౫. పొడవుగా అక్షరబ్రహ్మనిరూపణము చెప్పబడినది. ఇచట దానినిగూర్చిన వివరణము ఈప్రశ్నోపనిషత్తునందలి ౪, ౫, ౬ ప్రశ్నములందు చెప్పబడును.

అటులనే "తదేతత్సత్యం, యథా సుదీప్తాత్" ముండక. ౨. ౧. ౧.
"దివ్యో హ్యమూర్తః పురుషః" ,, ౨. ౧. ౨.
అనెడి మంత్రవ్యాఖ్యానములకు వివరణము ౬-వ ప్రశ్నయందున్నది;

"ప్రాణో హ్యేష యః సర్వభూతైర్విభాతి" ముండక. ౩. ౧. ౪ అను మంత్రమునందు ప్రతిపాదింపబడిన ప్రాణోపాసనావివరణము ౩-వ ప్రశ్నయందున్నది; "పితృయాణాయ చే ప్రాణః" ముండక ౧. ౨. ౯. అను మంత్రమునందున్న, ఇతర మంత్రము చెప్పబడిన విషయములయొక్క వివరణము ౧-వ ప్రశ్నయందున్నది చెప్పబడుచున్నది.

ప్రథమప్రశ్నము—౨-వ మంత్రము.

మూ. తాన్ హ స ఋషిరువాచ భూయ ఏవ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా సంవత్సరం సంవత్స్యథ యథాకామం ప్రశ్నాన్ పృచ్ఛత యది విజ్ఞాస్యామః సర్వం హ వో వక్ష్యామ ఇతి.

పద. తాన్ హ సః ఋషిః ఉవాచ భూయః ఏవ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా సంవత్సరం సంవత్స్యథ యథాకామం ప్రశ్నాన్ పృచ్ఛత యది విజ్ఞాస్యామః సర్వం హ వః వక్ష్యామః ఇతి.

టీ. సః ఋషిః = ఆపిప్పలాదమహర్షి, తాన్ హ = ఆసుకేశాదులనుగూర్చి, ఉవాచ = ఈవిధముగా పలికెను. (భూయః = మరల)

భూయః పునరపి, తపసా ఇంద్రియనిగ్రహేణ విశేషతః, బ్రహ్మచర్యేణ బ్రహ్మచర్యవ్రతేన, శ్రద్ధయా శ్రద్ధతో, సంవత్సరం సంవత్సర కాలము, సంవత్స్యథ=వసింపుడు గురుశుశ్రూషాపరులయి ఉండుడు. (పిదప) యథా కామం = మీయిష్టానుసారముగ, ప్రశ్నాన్=ప్రశ్నలను, పృచ్ఛత=అడుగుడు. (తత్ = మీచే నడుగఁబడిన ప్రశ్నముల యర్థమును) విజ్ఞాస్యామః యది ఎఱిఁగియున్నయెడల, వః=మీకు, సర్వం=అంతయు, వక్ష్యామః ఇతి = చెప్పఁగలము (ఉవాచ = పలికెను).

భా. తాముముందుగా బ్రహ్మచర్యవ్రతులయి తమ్ము నాశ్రయించియుండినను తిరిగి ఆస్తిక్యబుద్ధియు మొదలగు, సత్యభాషణాదులు మొదలగు మహాగుణములు కల్గి నాడపుడైన మాయొద్దనుండి మఱల బ్రహ్మచర్యవ్రతమును మొదలగు తపస్సంపన్నులై మఱల సంవత్సరముపాటు ఇచ్చట వసించుడు, బ్రహ్మచర్యవ్రతమును కలవారలయి, ఆస్తిక్యబుద్ధి కలిగి, ఆదరముగలవారై యుండి కాయక్లేశమునకు ఓర్చుకొని గురుశుశ్రూష చేయుచుండుడు. ఆ సంవత్సరకాలమంతయు నిట్లు గడిపిన పిదప మీలో ఎవరికి ఏయే విషయమై యడుగవలయునను కుతూహలము యుండునో యాయావిషయముల నడుగవచ్చును. మీరడిగిన విషయము నాకు తెలిసియున్నయెడల అదియంతయు మీకు నేను చెప్పఁగలను అని పిప్పలాదుఁడు ఋషులకు చెప్పెను. “నాకు తెలిసియున్నయెడల చెప్పెదను” అని చెప్పినది పిప్పలాదునకు అన్ని విషయములు తెలియక కాదు. ఉద్ధతుడను కానని తెలుపుటకు తనయొక్క ఉత్తమగుణమును నాకు చెప్పుటకొరకే తెలుపుటయేయగును.

తాత్పర్యము:—పిప్పలాదమహర్షి మీరడిగిన ప్రశ్నలకు యథార్థముగ నాకు తెలిసినయెడల చెప్పఁగలను అని వినయపూర్వకముగ చెప్పెను కాని అజ్ఞానమువలన కాదని యెఱుంగవలయును. ప్రశ్నశబ్దము చేత యథార్థముగ చెప్పుటకే యనియు గ్రహింపవలెను.

ప్రథమప్రశ్నము—1-వ ఖండము.

మూ. అథ కబంధీ కాత్యాయన ఉపేత్య పప్రచ్ఛ భగవన్
కుతో హ వా ఇమాః ప్రజాః ప్రజాయంత ఇతి. ౩

పద. అథ కబంధీ కాత్యాయనః ఉపేత్య పప్రచ్ఛ భగవన్ కుతః హ వై ఇమాః ప్రజాః ప్రజాయంతే ఇతి. ౩

టీక. అథ = ఒక సంవత్సరము బ్రహ్మచర్యము చేసినపిదప, కాత్యాయనః = కాత్యాయనుడగు, కబంధీ = కబంధి యనువాడు, ఉపేత్య = పిప్పలాదుని సమీపించి, భగవన్ = భగవంతుడవగు ఓ పిప్పలాదమహర్షీ!, ఇమాః ప్రజాః = ఈబ్రాహ్మణాది ప్రజలు, కుతః ప్రజాయంతే = ఎచటినుండి పుట్టుచున్నారు, ఇతి = అని, పప్రచ్ఛ హ వై = అడిగెను.

తా. పిప్పలాదమహర్షి చెప్పినట్లుగ ఒక సంవత్సరకాలము బ్రహ్మచర్యమొనర్చినపిదప ఆఋషులలో కత్యుడనుమహర్షి యొక్క మునిమనుమడగు కబంధియనువాడు పిప్పలాదమహర్షిని సమీపించి భగవంతుడా! ఈబ్రాహ్మణాదిప్రజలు ఎచటినుండి పుట్టుచున్నారు? అని అడిగెను. (ప్రశ్నకర్తయగు పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనగోరువాడైనను తొలుత ఆచార్యుని సమీపించినవాడు ప్రజాపతి సృష్టి మొదలగు [illegible] యడుగుట తగునా? అని [illegible] తాను తత్త్వజిజ్ఞాసకు [illegible] క్రమముగ [illegible] విచారించి [illegible] చెప్పుచున్నాడు) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ప్రతి [illegible] తెలిసదని [illegible] [illegible].

ప్రథమప్రశ్నము—౫వ మంత్రము.

మూ. ఆదిత్యో హ వై ప్రాణో రయి రేవ చంద్రమా రయి
ర్వా ఏత త్సర్వం యన్మూర్తం చామూర్తం చ తస్మా
న్మూర్తి రేవ రయిః. ౫

ప.చ్ఛే. ఆదిత్యః హ వై ప్రాణః రయిః ఏవ చంద్రమాః రయిః వై ఏతత్ సర్వం యత్ మూర్తం చ అమూర్తం చ తస్మాత్ మూర్తిః ఏవ రయిః. ౫

టీ. ప్రాణః హ వై = (ప్రసిద్ధముగను) అత్తయే, ఆదిత్యః = సూర్యుడును, రయిః ఏవ = అన్నమే, చంద్రమాః = చంద్రుడును, యత్ = ఏయ్యది, మూర్తం చ = స్థూలమున్ను, అమూర్తం చ = సూక్ష్మమున్ను (కలదో), ఏతత్ సర్వం = ఇది అంతయును, రయిః వై = రయియే (అన్నమే) కదా. తస్మాత్ = ఆమూర్తామూర్తభేదములలో, మూర్తిః ఏవ = మూర్తము అనది (అనగా మూర్తమైనదంతయు ప్రత్యక్షముగా), రయిః = అన్నము. (అని చెప్పుటకు బలికెను.)

తా. (మిథునకల్పనాప్రకారము రయి ప్రాణములు సృష్టింపబడినవి చెప్పబడెను. తద్విశదీకరణము క్రిందివిధము చెప్పబడుచున్నది.) అత్తయనగా భక్షించునది అగ్నియే ఆదిత్యుడు, ప్రాణమనగా అగ్నియని చెప్పబడు చున్నాడు. రయి యనగా అన్నము, అన్నమే చంద్రుడు. అత్త (భోక్త)యు, అన్న(భోజ్య)మును, అను ఈరెండునూ ప్రజాపతియొక్క ఏకత్వ మాత్రమే యగుచున్నవి. ప్రజాపతి యొక్క కల్పనమగు ప్రపంచమంతయు మూర్త మగునదియు, అమూర్తమగునదియు, స్థూలమగునదియు, సూక్ష్మమగునదియు ఏదెద్ది కలదో అది యంతయును రయియే—అనగా అత్తయగు—భక్షించుదగు

అన్నము—భోక్తృము అంతయును రయియే. మూర్తములనగా పృథివి, జలము, అగ్ని, అమూర్తములనగా వాయువు, ఆకాశములు, వీనియందు రయియే మూర్తామూర్తవిభాగము చేయుట కవకాశముండుటచేత రయియని చెప్పబడుచున్నది. మూర్తామూర్తములు రెండింటియందున్న మూర్తములు (పృథివ్యప్తేజస్సులు) అమూర్తములచేత (అమూర్తములనగా ఆకాశవాయువులచేత) భక్షింపబడుచుండుటచేత రయి యని అనగా అన్నమని చెప్పబడుచున్నది.

ప్రథమప్రశ్నము—౬వ మంత్రము.

మూ. అథాదిత్య ఉదయన్ యత్ప్రాచీం దిశం ప్రవిశతి
తేన ప్రాచ్యాన్ ప్రాణాన్ రశ్మిషు సంనిధత్తే యద్దక్షి-
ణాం యత్ప్రతీచీం యదుదీచీం యదధో యదూర్ధ్వం
యదంతరా దిశో యత్సర్వం ప్రకాశయతి తేన సర్వాన్
ప్రాణాన్ రశ్మిషు సంనిధత్తే. ౬

పచ్ఛే. అథ ఆదిత్యః ఉదయన్ యత్ ప్రాచీం దిశం ప్రవిశతి తేన ప్రాచ్యాన్ ప్రాణాన్ రశ్మిషు సంనిధత్తే యత్ దక్షిణాం యత్ ప్రతీచీం యత్ ఉదీచీం యత్ అధః యత్ ఊర్ధ్వం యత్ అంతరా దిశః యత్ సర్వం ప్రకాశయతి తేన సర్వాన్ ప్రాణాన్ రశ్మిషు సంనిధత్తే. ౬

టీ. అథ=పిమ్మట, ఆదిత్యః=ఆదిత్యుడు, ఉదయన్=ఉదయించుచున్నవాడయి, యత్=ఏదిక్కును ప్రకాశముచేత, ప్రాచీందిశం=తూర్పుదిక్కును, ప్రవిశతి=ప్రవేశించుచున్నాడో, తేన=ఆప్రవేశముచేత, ప్రాచ్యాన్=తూర్పు, ప్రాణాన్=తూర్పుదిక్కునందున్న ప్రాణులను, ర°=కిరణములందు, సం°=సం-ధత్తే=చేర్చుకొనుచున్నాడు. యత్=

దర్శయతీత్యర్థః, యేన శ్రోత్రేంద్రియద్వారా ప్రాణముచేత శృణోతీత్యర్థః, యేన త్వగింద్రియద్వారా ప్రాణముచేత స్పృశతీత్యర్థః, యేన ఘ్రాణేంద్రియద్వారా ప్రాణముచేత జిఘ్రతీత్యర్థః, యేన వాగింద్రియద్వారా ప్రాణముచేత వాక్ప్రవృత్తి చేయును, యేన మనోబుద్ధ్యాదీంద్రియద్వారా ప్రాణముచేత చింతించుచున్నాడు (అనగా సంకల్పవికల్పాదులు), యేన పాదేంద్రియద్వారా ప్రాణముచేత గమనాదులు చేయును, ప్రాణమని = ప్రాణాదిపంచకేంద్రియములచేత ప్రవర్తించుచున్నాడో, తేన = అట్టి ప్రాణవాయువు చేతనే, సర్వత్ర ప్రాణాః = సకలేంద్రియములు ప్రాణములు, చక్షురాదీంద్రియములందు, నిత్యప్రవర్తించుచున్నాడు.

తా. అరుణాత్మజుని ప్రాణము సర్వేంద్రియ ప్రవర్తకము, అట్టి అనగా శరీరమునకు ప్రాణమూలమైనదని చెప్పుచున్నాడు. ఆ ప్రాణము (శ్రోత్ర) అన్నము (శ్రోత్రవ్యాప్తి) అని రెండుమాత్ర లక్షణము చేయునది కావలెను! అనుటకు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు — ప్రాణశక్తియొక్క ఆది శక్తియే మొదటివాడైన — అనగా ప్రాణశక్తియొక్క మహిమ శరీరధారుడై యున్నను యావత్ప్రపంచమును తన చిత్తప్రసారము చేత వ్యాపించుచున్నాడో అట్టి ఇంద్రియములకు ప్రేరకుడై ఆ దివ్యమైన ప్రాణశక్తిని ప్రకటించుచున్నాడు, అనగా ఆ ప్రాణముచేత ఆత్మయనెడు పదార్థములను సాక్షాత్కరించుటయందు స్థిరమైన ఇంద్రియములచేత ప్రవర్తించుచున్నాడని (తాత్పర్యము) ఆ శక్తియొక్క దర్శనము, శ్రవణము, స్పర్శనము, ఘ్రాణము, రసనము, ఇత్యాది సకలేంద్రియశక్తులు ప్రాణశక్తిచేత ప్రవర్తించుచున్నాడో, అట్టి సర్వశక్తియుక్తుడు అట్టి పరమాత్మ ప్రాణశక్తిచేత సర్వేంద్రియములు అట్టి ఆ ప్రాణశక్తి ... సృష్టికర్తయైన మహదాదులు చేయు

ప్రథమప్రశ్నము—ఏడవ మంత్రము.

మూ. స ఏష వైశ్వానరో విశ్వరూపః ప్రాణోఽగ్నిరుదయతే
తదేతదృచాఽభ్యుక్తమ్—౭

పద. సః ఏషః వైశ్వానరః విశ్వరూపః ప్రాణః అగ్నిః ఉదయతే
తత్ ఏతత్ ఋచా అభి ఉక్తమ్. ౭

టీ. సః = ఆ, ఏషః = ఈ, ప్రాణః = ఆదిత్యుఁడే, వైశ్వానరః = వైశ్వానరుఁడును, (సర్వాత్మస్వరూపుఁడు) విశ్వరూపః = విశ్వరూపుఁడును, అగ్నిః = అగ్నియును అగుచున్నాఁడు (అతఁడే [illegible]), ఉదయతే = ఉదయించుచున్నాఁడు. తత్ ఏతత్ = [illegible] విషయము, (అనఁగా ఆదిత్యుఁడు సర్వాత్మకుఁడను విషయము) ఋచా = మంత్రముచేత, అభ్యుక్తమ్ = చెప్పఁబడినది.

తా. [illegible] ఆదిత్యుఁడే వైశ్వానరుఁడు— అనఁగా సర్వాత్మకుఁడు, విశ్వరూపుఁడు—అనఁగా సర్వప్రపంచాత్మకుఁడు, అతఁడే ప్రాణరూపుఁడు. అతఁడే అగ్ని [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] ఆదిత్యుఁడు సర్వాత్మకుఁడను విషయము [illegible] వైదికమంత్రముచేతఁ గూడ చెప్పఁబడినది.

వ్యాకరణము:—వైశ్వానరశబ్దవ్యుత్పత్తి:—

విశ్వేషాం నరాణాం [illegible] [illegible] [illegible] వై శ్వానరః, సర్వాత్మక ఇత్యర్థః.

అగ్నిః, [illegible] [illegible], [illegible], అనఁగా [illegible] [illegible] అగును. వైశ్వానరశబ్దము [illegible]. వైశ్వానరుఁడనఁగా సర్వాత్మకుఁడు అని భావము.

విశ్వరూపశబ్దవ్యుత్పత్తిః—

విశ్వం సర్వం రూపం యస్య సః విశ్వరూపః = సర్వప్రపంచాత్మకః.

అర్థ. సకలప్రపంచము తానే అగువాడు.

ఆ శబ్దమునకు, విశ్వరూపశబ్దమునందలి యొక్క అర్థమేమి యావిధముగ అని సందేహింపరాదు గలదు.

ప్రథమప్రశ్న—అష్టమ మంత్రము.

మూ. విశ్వరూపం హరిణం జాతవేదసం

పరాయణం జ్యోతిరేకం తపన్తమ్,

సహస్రరశ్మిః శతధా వర్తమానః

ప్రాణః ప్రజానా ముదయత్యేష సూర్యః. 8

పద. విశ్వరూపం హరిణం జాతవేదసం పరాయణం జ్యోతిః ఏకం తపన్తం సహస్రరశ్మిః శతధా వర్తమానః ప్రాణః ప్రజానాం ఉదయతి ఏషః సూర్యః. 8

టీ. (ప్రజాపతిః తాదృశమగు సూర్యుని) విశ్వరూపం = సర్వప్రపంచాత్మకుడైనట్టియు, హరిణం = కిరణములుగలవాడైనట్టియు, జాతవేదసం = జాతప్రజ్ఞుడైనట్టియు—సర్వజ్ఞుడైనట్టియు, పరాయణం = సకలప్రాణుల కాశ్రయభూతుడైనట్టియు, జ్యోతిః = సర్వప్రాణులకు చక్షువైనట్టియు, ఏకం = అద్వితీయుడైనట్టియు, తపన్తం = తాపక్రియను చేయుచున్నట్టియు నెరుగుచున్నాడు. ఏషః = ఈ సూర్యుడు, సహస్రరశ్మిః = అనేకకిరణములు గలవాడై, శతధా = అనేకవిధములుగా, వర్తమానః = వర్తించుచున్నవాడై, ప్రజానాం = ప్రాణులకు, ప్రాణః = ప్రాణభూతుడై, ఉదయతి = ఉదయించుచున్నాడు.

తా. [illegible]

వివరణము:— [illegible]

ప్రథమప్రశ్నము—[illegible]

మం. సంవత్సరో వై ప్రజాపతి స్తస్యాయనే దక్షిణం చోత్తరంచ తద్యే హ వై తదిష్టాపూర్తే కృతమిత్యుపాసతే, తే చాన్ద్రమసమేవ లోకమభిజయన్తే, త ఏవ పునరావర్తన్తే తస్మాదేత ఋషయః ప్రజాకామాః దక్షిణం ప్రతిపద్యన్తే, ఏష హ వై రయిర్యః పితృయాణః. 9

పద. సంవత్సరః వై ప్రజాపతిః తస్య అయనే దక్షిణం చ ఉత్తరం చ తత్ యే హ వై తత్ ఇష్టాపూర్తే కృతం ఇతి ఉపాసతే తే చాన్ద్రమసం ఏవ లోకం అభిజయన్తే తే ఏవ పునః ఆవర్తన్తే తస్మాత్ ఏతే ఋషయః ప్రజాకామాః దక్షిణం ప్రతిపద్యన్తే ఏషః హ వై రయిః యః పితృయాణః.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

అర్థ. - అగ్నిహోత్రము మొదలగు కర్మము మోక్షసాధనము అనియే పూర్వపక్షవాదులు (కర్మిష్ఠులు) తలచుదురు.

పూర్వమందు:—శ్లో. [illegible]
అన్యత్ప్రవదింతి మోక్షము పూర్వమీమాంసకులు.

అర్థ. - [illegible] పూర్వపక్షము అనబడును.

ఈ ప్రశ్నోపనిషత్తు [illegible] ముండకోపనిషత్తునందు [illegible] మంత్రము [illegible] ౧ ఖండము ౧౦-వ మంత్రము [illegible] మంత్రములో [illegible] ౧౦-వ మంత్రము [illegible].

మూ. ఇష్టాపూర్తం మన్యమానా వరిష్ఠం నాన్యచ్ఛ్రేయో వేదయంతే ప్రమూఢాః, నాకస్య పృష్ఠే తే సుకృతే ఒనుభూత్వేమం లోకం హీనతరం వావిశంతి.

౧ ముండకము, ౨-వ ఖండము, ౧౦-వ మంత్రము.

ప్రథమప్రశ్నః—౧౦-వ మంత్రము.

మూలా. అథోత్తరేణ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయాత్మానమన్విష్యాదిత్యమభిజయంతే, ఏతద్వై ప్రాణానామాయతనమేతదమృతమభయమేతత్పరాయణమేతస్మాన్న పునరావర్తంత ఇత్యేష నిరోధస్తదేష శ్లోకః ౧౦

౧౦. అథోత్తరేణ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయా-
త్మానమన్విష్యాదిత్యమభిజయన్తే ఏతద్వై ప్రాణానామాయతన-
మేతదమృతమభయమేతత్పరాయణమేతస్మాన్న పునరావర్తన్త
ఇత్యేష నిరోధస్తదేష శ్లోకః. ౧౦

టీ. అథ=తరువాత, తపసా = ఇంద్రియనిగ్రహరూపమగు తపస్సు చేతను, బ్రహ్మచర్యేణ = బ్రహ్మచర్యవ్రత పరిపాలనము చేతను, శ్రద్ధయా = (వేదవాక్య గురువాక్యములయందుగల) విశ్వాసముచేతను, విద్యయా = ఆత్మోపాసనా జ్ఞానముచేతను, ఆత్మానం = ప్రాణస్వరూపుడగు ఆత్మను, అన్విష్య = వెదకి తెలిసికొని, ఉత్తరేణ = ఉత్తరాయణమార్గముగా, ఆదిత్యం = సూర్యమండలాభిమానదేవతను, అభిజయన్తే = పొందుచున్నారు. ఏతద్వై = ఈసూర్యమండలమే సూర్యలోకరూపమునకునగు, ప్రాణానాం = సకలప్రాణులకును, ఆయతనం వై = స్థానమైనదగును, ఏతత్ = ఇదియే, అమృతం = నాశరహితమైనది, ఏతత్ = ఇది, అభయం = భయరహితమైనది. (చంద్రలోకమువలె పునరావృత్తి భయము లేనిదనుట) ఏతత్ = ఇదియే, పరాయణం = శ్రేష్ఠమైనగతి, ఏతస్మాత్ = ఈసూర్యలోకమునుండి, న పునః ఆవర్తన్తే = తిరిగివచ్చి పుట్టరు, ఇత్యేషః = ఇట్లు ఉపాసనచేయని మూఢులకు ఉత్తరాయణమార్గము, నిరోధః = (అజ్ఞానులకు ప్రతిబంధము) అడ్డగించునది, తత్ = ఆవిషయమున, ఏషః శ్లోకః = ఈ వక్ష్యమాణమగు మంత్రము (గలదు).

తా. (నిష్కామకర్మ) తపస్సు బ్రహ్మచర్యము శ్రద్ధావిద్యలు కలిగి ఆత్మను ఉపాసించువారు ఉత్తరాయణమార్గమున సూర్యలోకమును పొందుచున్నారు. ఆసూర్యలోకము అమృతమైనది అభయమైనది శ్రేష్ఠమైనగతియై యున్నది. దానినుండి పునరావృత్తి లేదు. అజ్ఞానులకు ఆమార్గము నిరోధమైయున్నది.

[illegible]

ప్రథమప్రశ్నము—౧౧ వ సూత్రము.

సూ. పంచపాదం శిరశ్ఛిన్నం ద్వాదశాక్షరం
శివ బ్రహ్మా హరే అర్ఘ్యే ప్రదక్షిణమ్,
అర్ఘ్యే చ అర్ఘ్య ఉదకే విసర్జనా
పక్షపాత్రే మదన్ బ్రహ్మా సర్వత్ర ముపి. ౧౧

పద. పంచపాదం శిరశ్ఛిన్నం ద్వాదశాక్షరం శివ బ్రహ్మా హరే అర్ఘ్యే ప్రదక్షిణం. అర్ఘ్యే [illegible] ఉదకే విసర్జనం పక్షపాత్రే మదనే బ్రహ్మా సర్వత్ర ఇతి. ౧౧

టీ. [illegible]

తా. [illegible]

[illegible]

ప్రథమ ప్రశ్నము—ద్వాదశ మంత్రము.

మూ. మాసో వై ప్రజాపతిస్తస్య కృష్ణపక్ష ఏవ రయిః
శుక్లః ప్రాణస్తస్మాదేత ఋషయః శుక్ల ఇష్టం కుర్వంతి
ఇతర ఇతరస్మిన్. ౧౨

పద. మాసః వై ప్రజాపతిః తస్య కృష్ణపక్షః ఏవ రయిః శుక్లః ప్రాణః తస్మాత్ ఏతే ఋషయః శుక్లే ఇష్టం కుర్వంతి ఇతరే ఇతరస్మిన్.

టీ. మాఘీ=(సంవత్సరమునకు ఆదియందున్నటువంటి) మాఘమాసపు, ప్రథమపౌర్ణిమా [illegible], తస్యాఞ్చ [illegible] ప్రథమతిథికి, కృష్ణపక్షః [illegible] కృష్ణపక్షమే, [illegible], ([illegible] చంద్రుడు) శుక్ల[illegible] శుక్లపక్షము, ప్రాగ్వంశమునందు ([illegible] ఆదిత్యుడు [illegible]) [illegible] = [illegible], ఏకే యజమానాః = కొన్ని యజమానులు ప్రాతము [illegible] [illegible], శుక్లపక్షమునందు, తత్ర [illegible] [illegible] చున్నారు. [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] కృష్ణపక్షమునందే, తత్ర [illegible] = [illegible] ప్రారంభము చేస్తున్నారు.

తా. కృష్ణపక్షే [illegible], [illegible] ఆదిత్యుడు [illegible] [illegible] ప్రథమతిథి. ఆతడను సంవత్సరాన్ని [illegible] ప్రారంభించెనటన్ మంత్రములందు చెప్పబడినది. ఈమంత్రమునందు సంవత్సరావయవములు [illegible] చెప్పబడుచున్నవి. మాఘమాసమునందు కృష్ణపక్ష [illegible] ప్రథమతిథి కృష్ణపక్షమే [illegible] అన్నము. [illegible] చంద్రమాసము. [illegible], శుక్లపక్షము ప్రారంభము. [illegible] [illegible] ఆదిత్యుడు ప్రారంభించెను [illegible] శుక్లపక్ష[illegible] [illegible] చూచుచున్నారు. వారు [illegible] శుక్లపక్షమునందే ఆచరించుచున్నారు. శుక్లపక్ష[illegible] [illegible] కృష్ణపక్షమునందు [illegible] [illegible] ప్రారంభించిన [illegible] కృష్ణపక్ష[illegible] వారికి [illegible] వారు శుక్లపక్షమునందు ప్రారంభించిన [illegible] [illegible]. ప్రారంభ[illegible] [illegible] కృష్ణపక్షమే [illegible] వారు శుక్లపక్షమునందు [illegible] [illegible] కృష్ణపక్షమునందు [illegible] ప్రారంభించిన వారేయగుచున్నారు.

ప్రథమప్రశ్నము—౧౩వ మంత్రము.

మూ. అహోరాత్రో వై ప్రజాపతిస్తస్యాహరేవ ప్రాణో రాత్రిరేవ రయిః ప్రాణం వా ఏతే ప్రస్కందన్తి యే దివా రత్యా సంయుజ్యన్తే బ్రహ్మచర్యమేవ తద్యద్రాత్రౌ రత్యా సంయుజ్యన్తే. ౧౩

పద. అహోరాత్రః వై ప్రజాపతిః తస్య అహః ఏవ ప్రాణః రాత్రిః ఏవ రయిః ప్రాణం వా ఏతే ప్రస్కందంతి యే దివా రత్యా సంయుజ్యంతే బ్రహ్మచర్యం ఏవ తత్ యత్ రాత్రౌ రత్యా సంయుజ్యంతే. ౧౩

టీక. అహోరాత్రః = దినరాత్రియును, ప్రజాపతిర్వై = ప్రజాపతియేగదా, తస్య = అహోరాత్రరూపుఁడగు ముఖ్యనాథుఁడగు ఆ ప్రజాపతికి, అహరేవ = పగలే, ప్రాణః = ప్రాణమనఁబడును, రాత్రిరేవ = రాత్రియే, రయిః = రయియనఁబడును, యే = ఎవరు, దివా = పగటియందు, రత్యా = రతికొఱకు స్త్రీతో, సంయుజ్యంతే = కూడుకొనుచున్నారో, ఏతే = వీరలు, ప్రాణంవా = ప్రాణమునే, ప్రస్కందంతి = క్షీణింపఁజేసికొనుచున్నారు. యత్ = ఏ, రాత్రౌ = రాత్రియందు, రత్యా = రతికొఱకు స్త్రీతో, సంయుజ్యంతే = కూడుకొనుచున్నారో, తత్ = అది, బ్రహ్మచర్యం ఏవ = బ్రహ్మచర్యమే (యగుచున్నది).

తా. (దివసరాత్రములను సంవత్సరాదులనుగా ముందు చెప్పిన ప్రజాపతిభేదము సవిస్తరముగ చెప్పఁబడెను. ఇందు ప్రజాపతి భేదము అహోరాత్రాత్మక ప్రజాపతియని చెప్పఁబడుచున్నది:—) అహోరాత్రరూపుఁడగు ప్రజాపతియందు అహస్సు—పగలే ప్రాణమనఁబడును అగ్ని, భోక్తయగుచున్నది. రాత్రియే రయి—అనఁగా

అన్నమని చెప్పబడు ప్రాణస్వరూపమను రాత్రిని పగలు స్త్రీసంగమము చేసెడువారు ఆత్మస్వరూపమగు ప్రాణమును పోగొట్టుకొనుచున్నారు. రాత్రి యందు స్త్రీసంగమము చేయవలెనని ప్రాణాగ్నిహోత్రమున శిష్యులకు ఋతుకాలమున చెప్పుచున్నాడు. రాత్రియందు స్త్రీసంగమము చేయువారలు బ్రహ్మచర్యము పోగొట్టుకొనరు గాన ఋతుకాలమున బ్రహ్మచర్యము పోవదని చెప్పబడినది. ఇదియు ప్రాణాగ్నిహోత్ర విధియని గ్రహింపవలయును. అట్టి యహోరాత్రరూపి యగు ప్రజాపతి ప్రకాశించుచున్నా డని చెప్పుచున్నాడు.

ప్రథమప్రశ్నము—౧౪వ మంత్రము.

మూ. అన్నం వై ప్రజాపతిస్తతో హ వై తద్రేతస్తస్మా దిమాః ప్రజాః ప్రజాయంతే. ఇతి ౧౪

ప. అన్నం వై ప్రజాపతిః తతః హ వై తత్ రేతః తస్మాత్ ఇమాః ప్రజాః ప్రజాయంతే. ఇతి. ౧౪

టీ. అన్నంవై = ప్రసిద్ధమైన వ్రీహియవాదిరూపకమగు అన్నమే, ప్రజాపతిః = ప్రజాపతి, తతః = అట్టి యన్నమువలననే, తత్ = అది, రేతః = రేతస్సు, (ప్రజా యోత్పత్తికారణమైనది) తస్మాత్ = ఆరేతస్సువలననే, ఇమాః ప్రజాః = ఈప్రజలు, ప్రజాయంతే = పుట్టుచున్నవి.

తా. ఇట్లు ప్రాణాదిక్రమముగ పరిణామమును పొందిన ప్రజాపతి వ్రీహియవాదిరూపకమగు అన్నమే ప్రజాపతి యనబడుచున్నాడు. ఎట్లనగా నీయన్నమే రేతస్సుగ మారి యాప్రాణులయొక్క శుక్లశోణితములుగ రేతస్సు గాను రూపొందుచున్నది. ఆరేతస్సువలననే—అనగా స్త్రీపురుషుల రేతస్సు వలననే, మనుష్యాదిప్రాణులు ప్రాదుర్భవించుచున్నవి. ఇట్లు చంద్రాదిత్యమిథునకల్పనాక్రమముగ అహోరాత్రాది ద్వారా అన్నరూపమును పొంది, రేతస్సుగా మారి ప్రాణులకు జన్మకారణమగుచున్నదని గ్రహింపవలెను.

ప్రథమప్రశ్నము—౧౫ మంత్రము.

మం. తద్యే హ వై తత్ప్రజాపతివ్రతం చరన్తి తే మిథునము త్పాదయన్తే తేషామేవైష బ్రహ్మలోకో యేషాం త పో బ్రహ్మచర్యం యేషు సత్యం ప్రతిష్ఠితమ్. ౧౫

పద. తత్ యే హ వా ఏతత్ ప్రజాపతివ్రతం చరన్తి తే మిథునం ఉత్పాదయన్తే, తేషాం ఏవ ఏషః బ్రహ్మలోకః యేషాం తపః బ్రహ్మచర్యం యేషు సత్యం ప్రతిష్ఠితమ్. ౧౫

టీ. తత్ = అందువలన, యే = ఏగృహస్థులు, ఏతత్ = ఈ, ప్రజాపతివ్రతం = ప్రజాపతివ్రతమును, (అనగా ఋతుకాలమునందు రాత్రియందు స్వభార్యాగమనము చేయుచున్నారో) తే = ఆగృహస్థులు, మిథునం = పుత్రపుత్రికలను, ఉత్పాదయన్తే = పుట్టించుచున్నారు. తేషాం ఏవ = వారికే, ఏషః = ఈ, బ్రహ్మలోకః = బ్రహ్మలోకము, యేషాం = ఏవారికి, తపః = తపస్సున్నూ, బ్రహ్మచర్యం = బ్రహ్మచర్యమున్నూ, యేషు = ఏవారియందు, సత్యం ప్రతిష్ఠితం = సత్యము ప్రతిష్ఠితమో, తేషాం ఏవ = వారికే, ఏషః = ఈ చంద్రలోకరూపమైన బ్రహ్మలోకము కలుగుచున్నది.

భా. ఏవరే గృహస్థులైనవారు ఈ ప్రజాపతివ్రతము అనగా ఋతుకాలమునందు రాత్రులందు స్వభార్యాగమనమను వ్రతమును అనుష్ఠించుచుందురో వారికి పుత్రపుత్రికారూపమగు సంతానము కలుగును. ఇది ఇష్టాపూర్తాది ఫలము. తపస్స్వరూపమగు బ్రహ్మచర్యము సత్యము మొదలగునవి కలిగినవారలకు చంద్రలోకరూపమగు బ్రహ్మలోకము కలుగుచున్నది.

[illegible]

ప్రథమప్రశ్నము—౧౬-వ మంత్రము.

మం. తేషామసౌ విరజో బ్రహ్మలోకో న యేషు జిహ్మమనృతం న మాయా చేతి. ౧౬

ఇత్యథర్వవేదీయ ప్రశ్నోపనిషది ప్రథమః ప్రశ్నః.

ప. తేషాం అసౌ విరజః బ్రహ్మలోకః న యేషు జిహ్మం అనృతం న మాయా చ ఇతి. ౧౬

టీ. యేషు = ఎవ్వరియందు, జిహ్మం = కౌటిల్యము, న = లేదో, అనృతం = అసత్యము, మాయా = మాయయు, చ = లేదో, తేషాం = వారికి, అసౌ = ఈ, విరజః = నిర్మలమైన, బ్రహ్మలోకః = బ్రహ్మలోకము.

తా. (పూర్వమంత్రమునందు దక్షిణాయనమార్గమున బ్రహ్మలోకము చెప్పబడినది. ఈ మంత్రమునందు ఉత్తరాయణమార్గమున బ్రహ్మలోకప్రాప్తిని చెప్పుచున్నారు.—) ఈ బ్రహ్మలోకము [illegible] [illegible] [illegible] ప్రాప్తి [illegible] [illegible] ఉత్తరాయణమార్గమున బ్రహ్మలోకమును పొందువారు [illegible] బ్రహ్మచర్య, [illegible] [illegible] [illegible]

బ్రహ్మలోకము ప్రాప్తించును. జిహ్మము, అనృతము, మాయ యను దుర్గుణములు ఎవ్వరియందు లేవో అట్టివారలకే ఆయా నిర్దోషులైనవారికి బ్రహ్మలోకము [illegible] బ్రహ్మచర్య, వానప్రస్థ, సన్న్యాసాశ్రమములందు జిహ్మ, అనృత, మాయాదిదోషములు ఉండుటకు నిమిత్తము లేదు. గృహస్థాశ్రమము [illegible] వారి వ్యవహారములు పరస్పరము విరుద్ధములగుచుండును. అనేక [illegible] వ్యవహారములతో కూడిన సంసారము తప్పక [illegible] అనృత [illegible] మాయాదిదోషములు [illegible] గృహస్థులకు వారివారి [illegible] ధర్మశాస్త్రములు [illegible] జిహ్మ, అనృతములు చెప్పబడినవి. [illegible] మాయయనఁగా లోపల ఒకటి పెట్టుకొని బయటికి [illegible] ప్రవర్తించుట, జిహ్మమనగా [illegible] చెప్పబడును. గృహస్థులుగాక [illegible] బ్రహ్మచర్య, వానప్రస్థ, సన్న్యాసాశ్రమములవారికి జిహ్మ, అనృత, మాయాదిదోషముల అవసరము లేదు. [illegible] వారికి [illegible] బ్రహ్మలోకము లభించును. జ్ఞానము [illegible] చేయు వారికి మాత్రమే [illegible] బ్రహ్మలోకము [illegible]. జ్ఞానము [illegible] మాత్రము [illegible] బ్రహ్మలోకము లభించును.

తాత్పర్యము:— బ్రహ్మచర్య,వానప్రస్థ సన్న్యాసాశ్రమములందు నిర్దోషులైనవారికి బ్రహ్మలోకము ప్రాప్తించునని చెప్పినయెడల, [illegible] వర్తులగు వారికి, [illegible] సన్న్యాసాశ్రమము [illegible] వారి [illegible] ఆశ్రమము [illegible] గ్రహించవలెను. [illegible] బ్రహ్మలోక [illegible] వారికి బ్రహ్మలోకప్రాప్తి [illegible] లేదు.

ఇతి అనుష్టుప్ ప్రకాశము:— ప్రశ్నచతుష్టయచ్ఛేదనాదము ఆరు ప్రాతిప్రకాశములకు ౯-౧ అధ్యాయములు, ౧౦౭ శ్లోకములు కలిగియు న్నది. ఈ ప్రశ్న ప్రశ్నపాదములు విపరణము ౧—౫౮ శ్లోకములలో విపరింపబడినది. గ్రంథాంతమునందు శ్లోకములు గాంచునది.

అష్టమంగలము:— ప్రశ్నచతుష్టయమునందు అష్టమంగలమునందు ౧౭-౮ అధ్యాయము. దీనియందు రెండవ ౧౧ శ్లోకములు గలవు. ఈ ప్రశ్న ప్రశ్నవివరణము ౫౦ శ్లోకములలో విపరింపబడినది. గ్రంథాంతమునందు శ్లోకములు గాంచునది.

ప్రశ్నచతుష్టయము ప్రశ్నప్రశ్నము టీక సమాప్తము.

శ్రీగురుభ్యో నమః హరిః ఓమ్.

ప్రశ్నోపనిషత్తు

(అథర్వవేదాంతర్గతము)

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము.

ద్వితీయ ప్రశ్నము.

మూ. అథ హైనం భార్గవో వైదర్భిః పప్రచ్ఛ భగవన్ కత్యేవ దేవాః ప్రజాం విధారయన్తే కతర ఏతత్ ప్రకాశయన్తే కః పునరేషాం వరిష్ఠ ఇతి. ౧

ప. అథ హ ఏనం భార్గవః వైదర్భిః పప్రచ్ఛ భగవన్ కతి ఏవ దేవాః ప్రజాం, విధారయన్తే కతరే ఏతత్ ప్రకాశయన్తే కః పునః ఏషాం వరిష్ఠః ఇతి. ౧

టీ. అథ = కబంధిచేత మొదటి యడిగిన ప్రశ్నమునకు పిప్పలాద మహర్షి సమాధానము చెప్పినపిదప, విదర్భదేశమునందుపుట్టినవాఁడును, వైదర్భిః = విదర్భపుత్రుఁడును, భార్గవః = భార్గవగోత్రుఁడునగుఋషి, భగవన్ = ఓ భగవంతుఁడా! కతి ఏవ దేవాః = ఎందఱు దేవతలు, ప్రజాం విధారయంతే = దేహమును ధరించుచున్నారు? కతరే = ఎందఱు, ఏతత్ = దీనిని, ప్రకాశయంతే =

ప్రకాశింపఁజేయుచున్నారు? ఏదేవతలలో, కతమః = ఎవ్వఁడు, వరిష్ఠః = శ్రేష్ఠుఁడనుటను, [illegible] ప్రశ్నించుచు అడిగెను.

తా. (కబంధినముని) [illegible] ప్రశ్నకు సమాధానముగా చెప్ప [illegible] ప్రాణముయొక్క ప్రాధాన్యమును [illegible] [illegible] ప్రాణాతిరేకము [illegible] [illegible] ప్రాణాధిదైవతము [illegible] [illegible] ప్రశ్న [illegible] ప్రశ్నకు [illegible] సమాధానము [illegible] ప్రశ్నయుండి [illegible] భగవాన్! [illegible] ప్రకాశించుచున్నారు?

౭. [illegible] ప్రకాశింపఁజేయు [illegible] చున్నారు?

౮. [illegible] ప్రశ్నము [illegible] అడిగెను.

ద్వితీయప్రశ్నము — ౨-వ మన్త్రము.

మూ॥ తస్మై స హోవాచాకాశో హ వా ఏష దేవో వాయురగ్ని
రాపః పృథివీ వాఙ్మనశ్చక్షుః శ్రోత్రం చ, తే ప్రకాశ్యాభి
వదన్తి వయమేతద్బాణమవష్టభ్య విధారయామః. ౨

పద. తస్మై సః హ ఉవాచ ఆకాశః హ వా ఏషః దేవః వాయుః అగ్నిః ఆపః పృథివీ వాక్ మనః చక్షుః శ్రోత్రం చ, తే ప్రకాశ్య అభివదన్తి వయం ఏతత్ బాణం అవష్టభ్య విధారయామః. ౨

ప్రశ్నవాక్యము—

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

రెంటిల వాగాద్యభిమానులును, ఇంద్రియములు అదేవులు కావున అభివద చాలనటనలు చేతనవ్యవహారము సిద్ధించదే సిద్ధించును. ఇట్టి కార్యములందు అతట

సూ. అభిమానివ్యపదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యాం. బ్ర.సూ. ౨-౧-౫.

అను న్యాయమును ననుసరించి అభిమాని దేవతా గ్రహణము శాస్త్రసమ్మతమని యెఱుంగునది.

ఆకాశము అంతరాళ ప్రకాశము చేయును, వాయువు ప్రాణమును చేయును భూతాల శరీరధారణమును చేయుచున్నవను రాజు దల్పనున్నవను నాకే శరీరాధారమునని యనుచు సమర్థులమని చెప్పుచు వాదము చేయుచున్నారని భావము.

శాంకరభాష్యస్తుతి:—

౧. వాటి ఉత్పత్తిసంబంధ ప్రకారము ప్రాణుడే ముఖ్యుడను గొప్పతనము శరీరము నిలుపుట యందు. ఉదాహరణ ముద్రించబడినది.

౨. వారి వివాదములచేత్పత్తిని, వాని, వానితోడ వాదము, ప్రాణము, వారి యందు ప్రశ్న, నిర్ణయము యను భావము.

౩. ప్రాణుడే దేహమే దేహాంతరం స్వస్థితి వాగాదులందు ప్రాణము పక్ష ఒకచోటనుండి మరియొకచోటికి పోవుటను కారణ ప్రాణమునందునుండు.

ఆ ప్రాణాభిమానత్వము శరీరాధారమగా చెప్పబడుచున్నది కావున కార్యభేదమునందును.

జ్ఞానకర్మేంద్రియములు జ్ఞానసాధనభూతము లగుచున్నవి కావున శరీరభేదము లగునదియు.

ద్వితీయప్రశ్న — ౩వ మంత్రము.

మూ. తాన్ వరిష్ఠః ప్రాణ ఉవాచ మా మోహమాపద్యథా
అహమేవైతత్పంచధాఽఽత్మానం ప్రవిభజ్యైతద్బాణ మవ
ష్టభ్య విధారయామీతి తేఽశ్రద్దధానా బభూవుః ౩

ప. తాన్ వరిష్ఠః ప్రాణః ఉవాచ మా మోహం ఆపద్యథ అహం ఏవ ఏతత్ పంచధా ఆత్మానం ప్రవిభజ్య ఏతత్ బాణం అవష్టభ్య విధారయామి ఇతి తే అశ్రద్దధానాః బభూవుః. 3

టీ. వరిష్ఠః=శ్రేష్ఠమగు, ప్రాణః=ప్రాణము, తాన్=అట్టి [illegible] శరీరమును ధరించుచున్నామని పలుకుచున్న ఆకాశాదిభూతేంద్రియములను దర్శించి [illegible], ఉవాచ=ఇట్లు చెప్పెను. (ఏమనియనిన) మా మోహం ఆపద్యథ=మోహమును పొందకుడు, అహం ఏవ=నేనే, పంచధా ఆత్మానం=ఐదు విధములుగా నన్ను, ప్రవిభజ్య=విభజించుకొని, ఏతత్ బాణం=ఈ శరీరమును, అవష్టభ్య=ఆశ్రయించి, విధారయామి=ధరించుచున్నాను, ఇతి=అని పలుకగా, తే=ఆ ఇంద్రియాదులు, అశ్రద్దధానాః=నమ్మనివారై, బభూవుః=ఉండిరి.

తా. శరీరమును మేమే ధరించుచున్నాము, మేమే ధరించుచున్నా [illegible] [illegible] ఆకాశాదులను [illegible] [illegible] ప్రాణము [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ప్రాణ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ప్రాణము [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ధరించుచున్నాను [illegible]

చేసితిము, అట్లే వాగాద్యింద్రియాభిమానదేవతలును మేమే యీదేహమును ధరించుచుంటిమిగా ఈ ప్రాణమువల్ల కాదే యీదేహమును ధరించుచున్న ట్లున్న దీనిచేమియు ప్రాణముచేతనే ధరించబడుచున్నది చెప్పినదాని విశ్వసించినను కాదని తెలియజేసిన భావము,

ద్వితీయప్రశ్నము—౪వ మంత్రము.

మూ. సోఽభిమానాదూర్ధ్వ ముత్క్రామత ఇవ తస్మిన్ను త్క్రామత్యథేతరే సర్వ ఏవోత్క్రామంతే తస్మింశ్చ ప్రతిష్ఠమానే సర్వ ఏవ ప్రతిష్ఠన్తే, తద్యథా మక్షికా మధుకరరాజాన ముత్క్రామంతం సర్వా ఏవోత్క్రామంతే తస్మింశ్చ ప్రతిష్ఠమానే సర్వా ఏవ ప్రాతిష్ఠన్త ఏవం వాఙ్మనశ్చక్షుశ్శ్రోత్రంచ తే ప్రీతాః ప్రాణం స్తున్వంతి ౪

పద. సః అభిమానాత్ ఊర్ధ్వం ఉత్క్రామతే ఇవ తస్మిన్ ఉత్క్రామతి అథ ఇతరే సర్వే ఏవ ఉత్క్రామంతే తస్మిన్ చ ప్రతిష్ఠమానే సర్వే ఏవ ప్రతిష్ఠంతే తత్ యథా మక్షికాః మధుకరరాజానం ఉత్క్రామంతం సర్వాః ఏవ ఉత్క్రామంతే తస్మిన్ చ ప్రతిష్ఠమానే సర్వాః ఏవ ప్రతిష్ఠంతే ఏవం వాక్ మనః చక్షుః శ్రోత్రం చ తే ప్రీతాః ప్రాణం స్తున్వంతి. ౪

టీక. సః=ఆప్రాణము, అభిమానాత్=రోషముచేత, ఊర్ధ్వం=పైకి, ఉత్క్రామతే ఇవ=వెడలిపోయినట్లుగాను, తస్మిన్=ఆప్రాణము, ఉత్క్రామతి=వెడలిపోవుచుండగా, అథ=అనంతరము, ఇతరే=తక్కినవి, సర్వే ఏవ=అన్నియు, ఉత్క్రామంతే=వెడలిపోవుచున్నవి, తస్మిన్ చ=ఆప్రాణము, ప్రతిష్ఠమానే=నిలిచియుండగా, సర్వే ఏవ=అన్నియు, ప్రతిష్ఠంతే=యథాస్థానముగనుండుచున్నవి, తత్ యథా=ఆయుపమానమెట్లుగా, సర్వాః ఏవ మక్షికాః=అన్ని తేనెటీగలు

అన్నియును, ఉత్క్రా[illegible] , మధుకరరాజానం [illegible] [illegible], ఉత్క్రా[illegible] — [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], ప్ర[illegible] — [illegible], [illegible] అన్నియును, ప్రా[illegible] — [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] (ప్రాణము [illegible]) [illegible] — [illegible] [illegible] (ప్రాణ[illegible]) [illegible], [illegible], ప్రాణము ప్రాణమును, [illegible].

తా. ప్రాణము [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ప్రాణము [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — ప్రాణము [illegible] [illegible] [illegible] ప్రాణ[illegible] [illegible] [illegible] ప్రాణ[illegible].

ద్వితీయ ప్రశ్నము—౫-వ మంత్రము.

మూ. ఏషోఽగ్నిస్తపత్యేష సూర్య ఏష పర్జన్యో మఘవానేష వాయురేష పృథివీ రయిర్దేవః సదసచ్చామృతం చ యత్. ౫

౨౫. ఏషో౽గ్నిస్తపత్యేష సూర్య ఏష పర్జన్యో మఘవానేష వాయురేష పృథివీ రయిర్దేవః సదసచ్చామృతం చ యత్ । ౫

టీ. ఏషః = ఈప్రాణము, అగ్నిః = అగ్నిస్వరూపుడై, తపతి = ప్రకాశించుచున్నది, ఏషః = ఈప్రాణము, సూర్యః = సూర్యస్వరూపముగా, (ప్రకాశించుచున్నది.) ఏషః = ఈప్రాణము, పర్జన్యః = మేఘస్వరూపముగా, (వర్షించుచున్నది) ఏషః = ఈప్రాణము, మఘవాన్ = ఇంద్రస్వరూపముగా (ప్రజలను రక్షించుచున్నది.) ఏషః = ఈప్రాణము, వాయుః = ఆవహప్రవహాది భేదములుగల వాయుస్వరూపముగా (ప్రాణాదిభేదములచే లోకములను, ధరించుచున్నది.) ఏషః = ఈప్రాణము, పృథివీ = భూస్వరూపముగా (సకలభూతములను ధరించుచున్నది. ఏషః దేవః = ఈప్రాణము, రయిః = చంద్రస్వరూపముగా, (పోషించుచున్నది.) యత్ = ఏది, సత్ = మూర్తమైనదో, అసత్ = అమూర్తమైనదో, అమృతం చ = దేవతలకు స్థితికారణమగు అమృతమో, (తత్ = అదియెల్లను) ఏషః = ఈప్రాణమే.

తా. ౧. ఈప్రాణమే అగ్నిస్వరూపముగా ప్రకాశించుచున్నది.

౨. ఈప్రాణమే సూర్యస్వరూపముగా ప్రకాశించుచున్నది.

౩. ఈప్రాణమే మేఘస్వరూపమున వానలు వర్షించుచున్నది.

౪. ఈప్రాణమే ఇంద్రస్వరూపమున లోకపాలనము చేయుచున్నది.

౫. ఈప్రాణమే ఆవహప్రవహాది భేదములుగల వాయుస్వరూపముగా నుండి లోకములను ధరించుచున్నది.

౬. ఈ ప్రాణమే పృథివీస్వరూపముగానుండియు సకలభూతములను ధరించుచున్నది.

౭. ఈ ప్రాణమే చంద్రస్వరూపమున రయిరూపమై అన్నమును పోషించుచున్నది.

౮. లోకమున ఏయేవి సత్ = మూర్తవస్తువులో, ఏయేవి అసత్ = అమూర్తవస్తువులో, ఏయది అమృతమై మోక్షసాధనమగునదియు ప్రాణమే గాని యితరము కాదు.

ద్వితీయప్రశ్నము — ౬వ మంత్రము.

మం. అరా ఇవ రథనాభౌ ప్రాణే సర్వం ప్రతిష్ఠితం,
ఋచో యజూꣳషి సామాని యజ్ఞః క్షత్రం బ్రహ్మ చ.

ప.చ. అరాః ఇవ రథనాభౌ ప్రాణే సర్వం ప్రతిష్ఠితం, ఋచః యజూంషి సామాని యజ్ఞః క్షత్రం బ్రహ్మ చ. ౬

టీ. రథనాభౌ = రథచక్రముయొక్క నాభియందు, అరాః ఇవ = ఆకులవలె, ప్రాణే = ప్రాణమునందు, ఋచః యజూంషి సామాని = ఋగ్యజుస్సామములను త్రివేదములున్ను, యజ్ఞః = ఆ వేదములచే సాధ్యమగు యజ్ఞమున్ను, క్షత్రం = సర్వమును పరిపాలించు సమర్థులగు క్షత్రియులున్ను, బ్రహ్మ = యజ్ఞములను చేయుటకు అధికారులగు బ్రాహ్మణులున్ను, సర్వం = సర్వప్రాణికోటులున్ను, ప్రతిష్ఠితం = స్థిరముగా నుంచబడినవి.

తా. రథచక్రముయొక్క మధ్యప్రదేశమగు నాభియందు ఆకులన్నియు నిబిడముగా ప్రతిష్ఠితము లగునట్లు ఆదివిధముగా

శ్రద్ధాదినామాంతములగు సర్వము ప్రాణమునందే స్థితములగుటవలన ప్రతిష్ఠి తములయినవి. అదేవిధముగా ఋక్కులు, యజుస్సులు, సామములును త్రివిధ మంత్రములున్నూ, వీనిచేత సాధ్యమగు యజ్ఞమున్నూ, సర్వమును రక్షించు ఈ సామర్థ్యముగల క్షత్త్రియజాతియు, తత్త్వజ్ఞానాధికారులగు బ్రాహ్మణజాతియు మొదలగునవి ప్రాణమునందున్నవని పర్యాలోచనము చేయవలెను. శ్రద్ధాది నామాంతములైన ౧౬ కళలు అని ఉపనిషత్తునందు చెప్పబడినవి. అవి ఆఱవ ప్రశ్నము నందు కళల కారణమును ముందు చెప్పబడియున్నది—

శ్రద్ధ, ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము, భూమి, ఇంద్రియము లు, మనస్సు, అన్నము, వీర్యము, తపస్సు, మంత్రములు, కర్మ, లోకములు, నామము అని కళలు పదునారు.

తాత్పర్యము—ప్రపంచమునందుఁగల పదార్థములు, తత్త్వములు, తత్త్వజ్ఞానము, కర్మ, శక్తి యున్నవన్నియు ప్రాణము నిలువబడియున్నవి యగుట, రథచక్రమునందు ఆరలవలెను, ప్రాణమే సకలమునకు ఆధారమగుట స్పష్టమగుచున్నదని భావము.

ద్వితీయప్రశ్నము—౭-వ మంత్రము.

మూ. ప్రజాపతి శ్చరసి గర్భే త్వమేవ ప్రతిజాయసే, తుభ్యం ప్రాణ ప్రజా స్త్విమా బలిం హరంతి యః ప్రాణైః ప్రతితిష్ఠసి. ౭

ప., ప్రజాపతిః చరసి గర్భే త్వం ఏవ ప్రతిజాయసే, తుభ్యం ప్రాణ ప్రజాః తు ఇమాః బలిం హరంతి యః ప్రాణైః ప్రతితిష్ఠసి.

టీక. ప్రాణ=ఓ ప్రాణమా, త్వం ఏవ=నీవే, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి స్వరూపుఁడవై, త్వం ఏవ=నీవే, గర్భే=గర్భమునందు, చరసి=సంచరించుచు

చున్నావు. (శ్వాసరూపమున) ప్రతిరాత్రియందును నిద్రించు ప్రాణులను రక్షించు
చుండుచున్నావు.

ప్రాణమా, ప్రాణమా, యజమానుడవు, ప్రాణా! ఈ చక్షురాదీంద్రియములు
నీయందు ప్రతిష్ఠితమై యున్నవి. నీవు శ్రోత్రమునందును, చక్షుస్సునందును, మనస్సునందును, ఉన్నావు,
శాంతరూపముగా ఉండుము, మా దేహమునందు ప్రకాశించుచు ఉన్నావు.

తా. ఓ ప్రాణమా! నీవే ప్రజాపతిస్వరూపుడవు. ఓ ప్రాణమా! నీవే శిశు
గర్భమునందు చరించుచు, మాతృగర్భమునందు పుత్రరూపమున జనించు
చున్నావు. ఇట్టి జీవులన్నియు నీకు బలిని సమర్పించుచున్నవి. నీవే పుట్టుచున్నా
వు. నీవు ప్రాణాదివాయురూపములచేత దేహమునందు శరీరమును ధరించి
యున్నావు. నీవు చక్షురాదీంద్రియములతో సర్వశరీరములందు ప్రతిష్ఠితుడవు.
నీవు వాయురూపముగా చక్షురాదీంద్రియములచేత నీవు ఉన్నావు.
నీవు శ్రోత్రమునందు నీవు ఉన్నావు. నీవు దేహమును విడువక
యుండుము అని భావము.

ద్వితీయప్రశ్నము—8-వ మంత్రము.

మూ. దేవానామసి వహ్నితమః పితౄణాం ప్రథమా స్వధా,
ఋషీణాం చరితం సత్యమథర్వాంగిరసామసి.

ప. దేవానాం అసి వహ్నితమః పితౄణాం ప్రథమా స్వధా,
ఋషీణాం చరితం సత్యం అథర్వాంగిరసాం అసి.

టీ. (ఓ ప్రాణమా నీవు) దేవానాం=ఇంద్రాదిదేవతలకు, వహ్నితమః=
హవిస్సులను కొనిపోవువాడవు, అసి=అగుచున్నావు, పితౄణాం=పితరులకు

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ద్వితీయప్రశ్నము—౯-వ మంత్రము.

మూ. ఇన్ద్రస్త్వం ప్రాణ తేజసా రుద్రోఽసి పరిరక్షితా,
త్వమన్తరిక్షే చరసి సూర్యస్త్వం జ్యోతిషాం పతిః. ౯

ప. ఇన్ద్రః త్వం ప్రాణ తేజసా రుద్రః అసి పరిరక్షితా, త్వం అన్తరిక్షే చరసి సూర్యః త్వం జ్యోతిషాం పతిః. ౯

టీ. ప్రాణ=ఓప్రాణమా, త్వం=నీవు, ఇన్ద్రః = పరమేశ్వరుఁడవు, (త్వం=నీవు) తేజసా=సంహారరూపమగు తేజస్సుచేత, రుద్రః అసి=(జగత్తును సంహరించువాఁడవు) రుద్రుఁడవై యున్నావు. (త్వం=నీవు) పరిరక్షితా=(సౌమ్యమగు స్వరూపముచేత జగత్తును) రక్షించువాఁడవు. (అసి=అగుచున్నావు.) త్వం=నీవు, సూర్యః=సూర్యుఁడవై, అన్తరిక్షే=ఆకాశమందు, చరసి=(ఉదయాస్తమయములచే) తిరుగుచున్నావు, త్వం=నీవే, జ్యోతిషాం=నక్షత్రాదులకు, పతిః=అధిపతివి.

తా. ఓ ప్రాణమా నీవే పరమేశ్వరుఁడవు, నీవే సంహారరూపమగు తేజస్సుచేత జగత్తును సంహరించువాఁడవగుటచే రుద్రుఁడవై యున్నావు, నీవే సౌమ్యమగు స్వరూపముచేత జగత్తును రక్షించువాఁడవు అగుచున్నావు. నీవే ఆకాశమందు ఉదయాస్తమయములచేత ఎల్లప్పుడు తిరుగుచున్న సూర్యుఁడవగుచున్నావు. నీవే సకల జ్యోతిస్సులకు అధిపతివి అగుచున్నావు.

వివరణము:—ఇచట ఇన్ద్ర రుద్ర సూర్యాది దేవతలకు ముఖ్యప్రాణముతో ఐక్యము చెప్పఁబడినది. ఈమంత్రమునందు ఇన్ద్రశబ్దమునకు 'ఇది పరమైశ్వర్యే' అను ధాతువువలన ఐశ్వర్యము కలవాఁడని పరమేశ్వరుఁడని యర్థము గ్రహింపఁబడినది.

ద్వితీయప్రశ్నము—౧౫౪ మంత్రము.

మం॥ [illegible]
[illegible]

పద. [illegible]

టీ. [illegible]

తా. [illegible]

మతాన్తరేణ పదవిభాగాదికము.

పద. [illegible]

టీ. [illegible]

స్వరూపులయి, కామయుక్తులుగా, అన్నంబునిచ్చుచు, ఫలసృష్టి ఇతి మ
కలుగఁజేయుదువని, స్తుతించుచున్నారు.

తా. ఓ ప్రాణమా! నీవు పర్జన్య రూపుఁడవై వర్షించుచు న్నప్పుడే ఈ ప్రజలు అన్నము లభించునని సంతోషించు చున్నారు. ప్రజలు నీవు వర్షించుట చేతనే అన్న సమృద్ధియగును (కనుక) సర్వదా అన్నము లభించునని ఆప్రాణ మూర్తి యందు మంచి ఫలము పొందినవారివలెనే వుంటున్నారు.

ద్వితీయప్రశ్నము—౧౧-వ మంత్రము.

మూ. వ్రాత్యస్త్వం ప్రాణైకఋషిరత్తా విశ్వస్య సత్పతిః, వయ
మాద్యస్య దాతారః పితా త్వం మాతరిశ్వ నః. ౧౧

ప్ర. వ్రాత్యః త్వం ప్రాణ ఏకఋషిః అత్తా విశ్వస్య సత్పతిః, వయం
ఆద్యస్య దాతారః పితా త్వం మాతరిశ్వ నః. ౧౧

టీ. ప్రాణః ఓ ప్రాణమా! త్వంబనఁగా, 'వ్రాత్యః' సంస్కారరహితుఁ డవు. ఏకఋషిః ఏకర్షియనెడు అగ్నిరూపుఁడవై (హవిస్సులను) భక్షించువాఁడవు, విశ్వస్య = విశ్వమునకు, సత్పతిః = సత్పతి వి, (ప్రాణమా!) వయంబనఁగా, ఆద్యస్య భక్షింపఁదగినదాని యొక్క, దాతారః(మేము) ఇచ్చువారము, మాతరిశ్వ ప్రాణమా, త్వం పితా, నః మాకు, తండ్రివి.

తా. ఓ ప్రాణమా! నీవు ప్రథమజుఁడవగుటచేత సంస్కారములు లేని వాఁడవు అగ్నిరూపుఁడవై హవిస్సులను భక్షించువాఁడవు సర్వమునకు పాలకుఁడవు మేము నీకు అన్నము నిచ్చువారము నీవు మాకు తండ్రివి

తనువాని ప్రత్యుత్క్రమణము ప్రసిద్ధము. ఆదేశముగా ప్రాణము ప్రకటముగ బరించిన, అప్రాణముల్పత్తికేర్పడు ఉత్క్రమణము దేహ నాశన కర్మంబుల్కై శరీరాద్యులచేత ప్రాణములకు ప్రాశస్త్యము ప్రతిపాదించుట నిర్ధారణముగా నీ పుట్టుకని యుక్తప్రాయము.

ఓ ప్రాణమా! నీకు ఇంద్రియములను ప్రసిద్ధులు నీకులొపలను చేసు కొలచాడివిధము ఇంద్రియములను చూచుచున్న ప్రకాశము నీవారేరుగుచున్నారు. నీవే సకల ప్రాణులను పర్యవేక్షించుచున్నావు. ఓ ప్రాణమా నేను నిను ఉపాసించుచున్న చూచున్న నీకొఱకువారిం కొనుచున్నాము. ఓ ప్రాణమా! నీవే మాకు శంకింపఁజేయుచున్నావు.

పైమంత్రమునందు చెప్పఁబడినదానికి ఉపసంహారము—

పద. ఓ ప్రాణ త్వం మోత్క్రమీః.

టీక. (ఓ ప్రాణమా!) త్వం-నీవు మోత్క్రమీః-వెడలిపోకుము, ఓ ప్రాణ-కంఠకై.

తా. ఓ ప్రాణమా! నీవే దానిని శరీరమును విడిచి పోకుము. నీవు కంఠ ప్రాణము చేయుటను కలుగఁజేయుచున్నావు.

ద్వితీయప్రశ్నము—౧౨వ మంత్రము.

మం. యా తే తనూర్వాచి ప్రతిష్ఠితా యా శ్రోత్రే యా చ చక్షు
షి, యా చ మనసి సంతతా శివాం తాం కురు మోత్క్ర
మీః. ౧౨

పద. యా తే తనూః వాచి ప్రతిష్ఠితా యా శ్రోత్రే యా చ చ
క్షుషి, యా చ మనసి సంతతా శివాం తాం కురు మా ఉత్క్రమీః. ౧౨

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ప్రాణోపాస్తియందు [illegible] సంపదను నీవు మాకు ఒసంగుము అని ప్రార్థన. ౧౩

ద్వితీయప్రశ్నము—౧౩-వ మంత్రము.

మూ. ప్రాణస్యేదం వశే సర్వం త్రిదివే యత్ప్రతిష్ఠితం,
మాతేవ పుత్రాన్రక్షస్వ శ్రీశ్చ ప్రజ్ఞాం చ విధేహి న ఇతి. ౧౩

ఇత్యథర్వవేదీయ ప్రశ్నోపనిషది ద్వితీయః ప్రశ్నః

పద. ప్రాణస్య ఇదం వశే సర్వం త్రిదివే యత్ ప్రతిష్ఠితం, మాతా ఇవ పుత్రాన్ రక్షస్వ శ్రీః చ ప్రజ్ఞాం చ విధేహి నః ఇతి. ౧౩

టీ. ఇదం=ఈ, సర్వం=సమస్తము, ప్రాణస్య=ప్రాణముయొక్క, వశే=ఆధీనమునందు, ప్రతిష్ఠితం=ప్రతిష్ఠితమై యున్నది. త్రిదివే=స్వర్గమునందు, యత్=ఏదిగలదో (అదియు ప్రాణముయొక్క అధీనమే) కావున ఓ ప్రాణమా! నీవు, మాతా ఇవ=తల్లివలె, పుత్రాన్ ఇవ=పుత్రులనువలె, నః=మమ్ము, రక్షస్వ=రక్షింపుము, శ్రీః=సంపదలను, ప్రజ్ఞాం=జ్ఞానమును, విధేహి=ఒసంగుము. ఇతి=అని (ద్వితీయప్రశ్నము పూర్తి యైనది.)

తా. ఓ ప్రాణమా! ముల్లోకములయందుగల సమస్తవస్తువులును నీ యధీనమునందే యున్నవి. మఱియు స్వర్గలోకమునందు దేవతలకు [illegible] ఏదిగలదో అదియంతయు నీచే రక్షింపబడుచున్నది. కావున నీవే తల్లి తన బిడ్డలను సంరక్షించునటుల మమ్ము సంరక్షింపుము. ఓ ప్రాణమా! [illegible] సంపదను [illegible] నీవు మాకు [illegible]. కావున

ప్రశ్నోపనిషత్తు—

ఉత్పత్తిగాంచిన మాతృక గర్భమునందున్నను. ఇట్టి నానావిధక్రియలయందు ప్రాణము ను సర్వాశ్రయమునగా గ్రహించుటవలన శ్రుతి ప్రాణమునకు ప్రాణవైభవమును నిరుపమానోత్కర్షయును (అతిశ్రేష్ఠత్వము) శ్రుతిచే చెప్పబడినది.

విశేషార్థము:— బ్రహ్మసూత్రములయందు ప్రాణశబ్దమును బ్రహ్మవాచకముగ [illegible] — శ్రు. 'అతఎవప్రాణః, [illegible] బ్రహ్మ [illegible].'

ఉత్క్రాంతిగతి: [illegible] ప్రాణము [illegible] ప్రదర్శించబడు.

[illegible] ప్రశ్నము [illegible] అధ్యాయమునందు [illegible] ద్వితీయ బ్రహ్మసూత్రము వివృతమయినది. [illegible] అధ్యాయమునందు ద్వితీయ బ్రహ్మసూత్రము వివృతమయినది.

ప్రశ్నోపనిషత్తునందు ద్వితీయప్రశ్నము సటీకము సమాప్తము.

శ్రీగురుభ్యో నమః హరిః ఓమ్.

ప్రశ్నోపనిషత్తు

(అథర్వవేదాంతర్గతము)

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవివరణసమన్వితము.

తృతీయప్రశ్నము.

తృతీయప్రశ్నము—౧-వ మంత్రము.

మూ. అథ హైనం కౌసల్యశ్చాశ్వలాయనః పప్రచ్ఛ భగవ
న్కుత ఏష ప్రాణో జాయతే కథమాయాత్యస్మిఞ్ఛరీర
ఆత్మానం వా ప్రవిభజ్య కథం ప్రాతిష్ఠతే కేనోత్క్రా
మతే కథం బాహ్యమభిధత్తే కథమధ్యాత్మమితి. ౧

పద. అథ హ ఏనం కౌసల్యః చ ఆశ్వలాయనః పప్రచ్ఛ భగవన్ కుతః ఏషః ప్రాణః జాయతే కథం ఆయాతి అస్మిన్ శరీరే ఆత్మానం వా ప్రవిభజ్య కథం ప్రాతిష్ఠతే కేన ఉత్క్రామతి కథం బాహ్యం అభిధత్తే కథం అధ్యాత్మం ఇతి. ౧

టీ. అథహ=అనంతరము, సుకేశునియొక్క ప్రశ్నమునకు పిప్పలాదమహర్షి సమాధానము చెప్పినపిదప, ఆశ్వలాయనః=ఆశ్వలాయనుని కొడుకైన కౌసల్యుఁడును,

[illegible] "భగవన్! [illegible] ప్రాణము, [illegible] శరీరమునందు, [illegible] ప్రతిష్ఠితమగుచున్నది? [illegible] శరీరమునుండి [illegible] అని అడిగెను.

[illegible] ప్రశ్నము [illegible] ప్రాణము [illegible]

౧. ప్రశ్న.—ఓ భగవంతుడా! [illegible] ప్రాణము ఏ కారణమువలననుండి పుట్టుచున్నది?

౨. ప్రశ్న.—అట్టి ప్రాణము ఏవృత్తివిశేషముతోఁ శరీరమునందు ప్రవేశించుచున్నది?

౩. ప్రశ్న.—శరీరమును ప్రవేశించినతరువాత తనను విభాగముగా [illegible] ప్రత్యేకముగా శరీరము [illegible] చున్నది?

౪. ప్రశ్న.—ఎట్టి వృత్తివిశేషముతో శరీరమునుండి వెడలిపోవు చున్నది?

౫. ప్రశ్న.—బాహ్యమగు అధిభూత అధిదైవత అగ్నులు ఎట్లు వర్తించుచున్నవి?

౬. ప్రశ్న.—అధ్యాత్మమగు అగ్నులు ఎట్లు వర్తించుచున్నవి? అని యీరెండు ప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పెను.

వివరణము:—ఇంద్రియములచేఁ గ్రహింపఁబడు విషయములు అధిభూతములనఁబడును. వాని నధిష్ఠించియుండు దేవతలు అధిదైవతము లనఁబడును.

శరీరేంద్రియములు అధ్యాత్మము లనఁబడును.

ఈవిషయమును గూర్చి శ్రీమద్భాగవతమందు వివరింపఁబడియున్నది. ఆ శ్లోకముల నిందు ఉదాహరించుచున్నాను:—

శ్లో. ఆదిత్యో హవై బాహ్యః ప్రాణ ఉదయత్యేష హ్యేనం చాక్షుషం ప్రాణమనుగృహ్ణానః। ౩ ౮
పృథివ్యాం యా దేవతా సైషా పురుషస్యాపానమవష్టభ్య?
తేజో హ వా ఉదానస్తస్మాదుపశాన్తతేజాః। ౩ ౯
పునర్భవమిన్ద్రియైర్మనసి సమ్పద్యమానైః?
యచ్చిత్తస్తేనైష ప్రాణమాయాతి ప్రాణస్తేజసా యుక్తః।
సహాత్మనా యథాసంకల్పితం లోకం నయతి। ౩ ౧౦

అథర్వణప్రశ్నము, తృతీయాధ్యాయము.

తృతీయప్రశ్నము—ద్వితీయమంత్రము.

మూ. తస్మై స హోవాచాతిప్రశ్నాన్ పృచ్ఛసి బ్రహ్మిష్ఠోఽసీతి
తస్మాత్తేఽహం బ్రవీమి. ౨

పద. తస్మై సః హ ఉవాచ అతిప్రశ్నాన్ పృచ్ఛసి బ్రహ్మిష్ఠః అసి ఇతి తస్మాత్ తే అహం బ్రవీమి. ౨

టీ. [illegible] పూర్వోక్తానాం, [illegible] ఉపా [illegible] (అనుసరించుచున్నవి) ఏర్పడెను. అతి ప్రశ్నాన్ [illegible] పృచ్ఛసి [illegible] ప్రశ్నములను, [illegible] అడుగుచున్నావు, బ్రహ్మిష్ఠోఽసి [illegible] (నీవు బ్రహ్మిష్ఠుడవైతివి), [illegible] అతిప్రశ్నాన్ [illegible], [illegible] ప్రశ్నకు [illegible].

తా. (అడిగినవాని [illegible] ఉపాధ్యాయుడు [illegible] ఇట్లని చెప్పుచున్నాడు.)

[illegible] ప్రశ్నకు [illegible] ప్రశ్నము. ([illegible]) [illegible] ప్రశ్నలను అడుగుచున్నావు. [illegible] ప్రశ్నము [illegible] ప్రశ్నములు [illegible] చున్నావు. [illegible] బ్రహ్మ [illegible] బ్రహ్మిష్ఠుడవని [illegible] సమాధానము చెప్పు చున్నాను, ఆలకింపుము.

వివరణము:—అతి ప్రశ్నలనగా [illegible] ప్రశ్నల [illegible] పరమాత్మ [illegible] ప్రశ్నలుగా [illegible] బ్రహ్మిష్ఠులగు [illegible] ప్రశ్నలు [illegible] బ్రహ్మాత్మ [illegible] నేర్పుచు [illegible] నిది.

తృతీయప్రశ్నము—3-వ మంత్రము.

మూ. ఆత్మన ఏష ప్రాణో జాయతే, యథైషా పురుషే ఛాయై-
తస్మిన్నేత దాతతం, మనోకృతేనాయాత్యస్మిన్ శరీరే-

౨౮. ఆత్మన ఏష ప్రాణో జాయతే యథైషా పురుషే ఛాయై
తస్మిన్నేతదాతతం మనోకృతేనాయాత్యస్మిన్ శరీరే. ౩

టీ. ఏషః ప్రాణః = ఈ ప్రాణము, ఆత్మనః = పరమాత్మనుండి, జాయతే = పుట్టుచున్నది. యథా = ఏవిధముగా, పురుషే = పురుషునియందు, ఛాయా = నీడ కలుగుచున్నదో, తథా = ఆవిధముగా, ఏతస్మిన్ = ఈ పరమాత్మయందు, ఏతత్ = (ఛాయాస్థానమగు) ఈ ప్రాణతత్త్వము, ఆతతం = వ్యాపించియున్నది.

(ఏతత్ = ఈ ప్రాణతత్త్వము) మనోకృతేన = మనస్సంకల్పాదికర్మములచేత [illegible], అస్మిన్ శరీరే = ఈ శరీరమునందు, ఆయాతి = వచ్చుచున్నది.

తా. (శౌనకుఁడడిగిన ప్రశ్నములలో మొదటి రెండు ప్రశ్నములకు పిప్పలాదమహర్షి సమాధానమును చెప్పుచున్నాడు:—)

౧. ఈ ప్రాణము సత్యస్వరూపుఁడును అక్షరుఁడును అగు పరమపురుషునివలననే పుట్టుచున్నది. ఇందులకు దృష్టాంతము:— లోకమునందు [illegible] పురుషునివల్లనుండి కల్పితముగా నీడ ఎట్లు పుట్టుచున్నదో ఆవిధముగా ఛాయాస్థానీయమగు [illegible] ఆ ప్రాణతత్త్వము సత్యస్వరూపుఁడగు పరమపురుషునియందు—అనఁగా బ్రహ్మమునందు వ్యాపించియున్నది.

౨. మనస్సంకల్పాదికర్మములచేత [illegible] ఈ శరీరమునందు ఆ ప్రాణము ప్రవేశించుచున్నది.

వివరణము:— పురుషునకెట్లు నీడ [illegible] పురుషునివలన [illegible] ఆకారము ఎట్లు కలిగెనో ఆవిధముగా పరమాత్మకు ఛాయాస్థానమగు ప్రాణము [illegible] కలుగుచున్నది. [illegible]

మునుగూర్చి చెప్పిన ప్రకారముగా వారు ప్రాణస్తుతిని చేసినట్లు ఆయుర్వేద ప్రాణ ప్రశ్నములు సంగ్రహముగా చెప్పబడినవి సంగ్రహించుచున్నారు వరు;—

శ్లో. తస్మాత్ సర్వాంతరాత్మా ప్రాణాం ప్రాణస్య పృథక్ స్తవం. ౩౮
ఆరూఢస్య తత్త్వస్య ప్రాణ ఇత్యాదిస్తుతియే,
అపి ప్రాణసూత్రం దేవం దేవాధ్యక్షం యత్నతః. ౩౯
ధారణా ప్రత్యర్థి స్తుతిం ప్రాణోపాస్తి క్రమేణ,
యథా తస్మిన్ ప్రాప్తి ప్రాణా విద్యాభ్యామ్. ౩౯
శ్రోత్రాదిషు స్వస్వకర్మ సహజా యత్ర దేవ హా,
ప్రాణస్య స్తుతిశ్లోకా ద్వితీయ ప్రశ్నగం. ౪౦

తృతీయ ప్రశ్నము — ౪వ మంత్రము.

మూ॥ యథా సమ్రాడేవాధికృతాన్ వినియుంక్తే ఏతాన్ గ్రామాన్
ఏతాన్ గ్రామానధితిష్ఠస్వేత్యేవమేవైష ప్రాణ
ఇతరాన్ ప్రాణాన్ పృథక్పృథగేవ సన్నిధత్తే. ౪

పద. యథా సమ్రాట్ ఏవ అధికృతాన్ వినియుంక్తే ఏతాన్ గ్రామాన్ ఏతాన్ గ్రామాన్ అధితిష్ఠస్వ ఇతి ఏవం ఏవ ఏషః ప్రాణః ఇతరాన్ ప్రాణాన్ పృథక్ పృథక్ ఏవ సన్నిధత్తే. ౪

టీ. సమ్రాట్ = సార్వభౌముఁడగు చక్రవర్తి, అధికృతాన్ = అధికారులను, ఏతాన్ గ్రామాన్ ఏతాన్ గ్రామాన్ = ఈయీ గ్రామములను, అధితిష్ఠస్వ = అధిష్ఠించియేలుము, ఇతి = యని నియమించినట్లు విధముగా అధికృతులను నియోగించుచున్నాఁడో, ఏవమేవ = అట్లే ఏషః ప్రాణః = ఈ ప్రాణము, ఇతరాన్ ప్రాణాన్ = ఇతరములగు ప్రాణ

ములనుచరింపజేయుచు, పృథక్ పృథక్ నిక్షేపించి తన్ముఖముగా, కార్యముల నిర్వహించుచున్నది.

తా. ఓ గార్గ్యుడా! లోకమునందు సార్వభౌముడగు ప్రభువు ఆయా గ్రామములందున్నవారిని నియమించుచు తమ కార్యముల నిర్వహింపజేయునట్లే, ముఖ్యప్రాణము ఉపప్రాణములను వేర్వేరు స్థానములందు నియమించి తమ కార్యములను నిర్వహింపజేయుచున్నది.

తృతీయప్రశ్నము — 5-వ మంత్రము.

మూ. పాయూపస్థేఽపానం చక్షుఃశ్రోత్రే ముఖనాసికాభ్యాం ప్రాణః స్వయం ప్రాతిష్ఠతే మధ్యే తు సమానః, ఏష హ్యేతద్ధుతమన్నం సమం నయతి తస్మాదేతాః సప్తార్చిషో భవంతి. 5

పద. పాయూపస్థే అపానం చక్షుఃశ్రోత్రే ముఖనాసికాభ్యాం ప్రాణః స్వయం ప్రాతిష్ఠతే మధ్యే తు సమానః, ఏషః హి ఏతత్ హుతం అన్నం సమం నయతి తస్మాత్ ఏతాః సప్త అర్చిషః భవంతి. 5

అవ. (ముఖ్యప్రాణము ఉపప్రాణము లెట్లు నియమించుచున్నదను విషయమీ మంత్రమందు చెప్పబడుచున్నది —)

టీ. పాయూపస్థే = పాయూపస్థములందు (మలమూత్ర) విసర్జనస్థానము లందు (అపానమును నియమించుచున్నది.) ప్రాణః = ప్రాణము, స్వయం = తానే, చక్షుఃశ్రోత్రే = చక్షుఃశ్రోత్రములందు

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

వివరణము:—భూలోకమునకు ఉత్తరమున చెప్పఁబడిన "హరి వర్షం" అని చెప్పఁబడుచున్నది, అద్దానిని హరివర్షమనియు, లోక కాన్ని సముద్రగర్భస్థమనియు, భూలోకమునకు అప్పుడు కోటియోజనము లు ... దూరమున ... అప్పుడు ... పెరిగి ... అప్పుడు ... ప్రకాశించును.

ఆంధ్ర ... పర్వతములు ... రెండు ... ఉన్నవి ... శ్రద్ధ ... శ్రద్ధ ...

ఉత్పత్తియని యున్నది.

... అప్పుడు ... చేయఁబడిన అప్పుడు ... దక్షిణ ... ఉన్నది. అప్పుడు ... పైన ... అప్పుడు ... చేయఁబడిన ... సందర్భమును ...

ఈ ౪, ౫, సూత్రములను ... ప్రశ్నమున ... చెప్పఁబడినవి.

తృతీయప్రశ్నము—౬వ సూత్రము.

సూ. హ్యస్త్రి ... ప్రశ్నేత ... శతం సాహస్రాం ... శతం శతమై ... వ్యాస ... వ్యాసతిః ప్రతి ... సహస్రాణి ... ౬

పద. ... అస్యా ... ఇతి ... శతం సాహస్రాం ... శతం ... వ్యాస ... ప్రతి ... సహస్రాణి ... అను ... ౬

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ౧౦౧
[illegible] ౧౦౧౦౦
[illegible]

ఒక్కొక్క శాఖానాడికి ౭౨౦౦౦ చొప్పున ప్రతిశాఖానాడులున్న యెడల శాఖానాడులగు ౧౦౧౦౦ నాడులకు ౭౨౦౦౦ చేతను హెచ్చింపగా నచ్చిన ప్రతిశాఖానాడులు.	౭౨౭౨౦౦౦౦౦,
ఈ ప్రధాననాడులు, శాఖానాడులు ప్రతిశాఖానాడులు కలసి మొత్తము	౭౨౭౨౧౦౨౦౧

అనఁగా డెబ్బదిరెండుకోట్లు, డెబ్బదిరెండులక్షల, పదివేలు, రెన్నూటొకటి నాడులు అని యెఱుఁగునది.

ఈ ప్రధాన, శాఖా, ప్రతిశాఖానాడులయందు వ్యానవాయువు సంచరించుచున్నది. ఈ వ్యానవిశేషములను ప్రాణాపానవృత్తులు లేనియెడలను వ్యానమ్ము సంధిస్థానములయందు నుండి మన్మశరీరము నొనర్చును. కొన్ని కొన్ని బలవత్కార్యములు చేయునప్పుడు వ్యానవ్యాపారములు చేయుచుండును అని యర్థము.

[illegible] ఈ ౪, ౫, ౬ మంత్రములచేత మూఁడవ ప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పఁబడెను.

తృతీయప్రశ్నము—౭-వ మంత్రము.

మూ. అథైకయోర్ధ్వ ఉదానః పుణ్యేన పుణ్యం లోకం నయతి,
పాపేన పాప ముభాభ్యామేవ మనుష్యలోకం. ౭

ప. అథ ఏకయా ఊర్ధ్వః ఉదానః పుణ్యేన పుణ్యం లోకం నయతి పాపేన పాపం ఉభాభ్యాం ఏవ మనుష్యలోకం. ౭

టీ. అథ = తరువాత, ఉదానః = ఉదానవాయువు, ఏకయా = ఒకదానిచేత ప్రధాననాడులలో నొక్కటియగు సుషుమ్నానాడిచేత, ఊర్ధ్వః

[illegible] (పొందించుచున్నది.) [illegible] (పొందించుచున్నది.)

[illegible] పొందించుచున్నది.

[illegible]

తృతీయప్రశ్నము—౩-౧ మంత్రము.

మం. అథ హైనం కౌసల్యశ్చాశ్వలాయనః పప్రచ్ఛ భగవన్
కుత ఏష ప్రాణో జాయతే కథమాయాత్యస్మిన్ శరీర
ఆత్మానం వా ప్రవిభజ్య కథం ప్రాతిష్ఠతే కేనోత్క్రమతే
కథం బాహ్యమభిధత్తే కథమధ్యాత్మమితి. ౧

[illegible]

[illegible] ౯

టీ. [illegible]

తా. [illegible]

[illegible]

భూమ్యాశ్రితమగు వాయువు అధోభాగమందు దేహాకాశమునందలి అపానవాయువును ఆకర్షించుచున్నది. సమాన వాయువనియు. (ఇచట వ్యాఖ్యాన కారులు 'యద్ ఆకాశ' అనిమాత్రము చెప్పినను 'మధ్యాకాశస్థితి' యను అర్థమును సంగ్రహించిరి. శ్రుతియందు ఏకముగా గ్రహింపబడుచున్నది. ఆకాశమునకు ఆకాశస్థమగు వాయువు గ్రహింపబడుచున్నది.) ఆ సమానవాయువు శరీరమధ్యమునందు సమానవాయువు నను గ్రహింపబడుచున్నది. బాహ్యసమానవాయువు పృథ్వ్యంతరిక్షముల మధ్య భాగమునందుండు ఆకాశమందు ఉండునది. అదే విధముగా శరీరాంతర స్థాకాశమధ్యవర్తియగు సమానవాయువుననే చెప్పబడుచున్నది. బాహ్య వ్యాప్తి కలిగిన వాయువు ఏకమగునట్టి అంతర్వ్యాప్తి కలిగినదని చెప్పబడుచున్నది. అదివ్యానవాయువు. సమగ్ర హించుచున్నదని ఎఱుంగవలెను.

వివరణము:—ఆకాశమునందు వ్యాపించియుండు ఆకాశస్థ వాయువు ప్రశ్నమునందు 'యదం తరా ఆకాశః' అను శ్రుతిప్రమాణము వలన చెప్పబడినది యను అర్థము గ్రహింపవలెను.

తృతీయప్రశ్నము—౯వ మంత్రము.

మూ. తేజో హ వా ఉదానస్తస్మాదుపశాన్తతేజాః, పునర్భవ మిన్ద్రియైర్మనసి సమ్పద్యమానైః ॥ ౯

పద. తేజః హ వై ఉదానః తస్మాత్ ఉపశాంతతేజాః, పునః భవం ఇంద్రియైః మనసి సంపద్యమానైః. ౯

టీ. తేజః హవై = బాహ్యముగా ఏ తేజస్సుగలదో అయ్యది, ఉదానః = ఉదానవాయువు చెప్పబడుచున్నది, తస్మాత్ = అందువలన, ఉపశాంతతేజాః = శాంతించిన తేజస్సుగలవాడు, మనసి = మనస్సునందు,

దానస్వర్గాద్యైః = క్రతువులచే. ఇంద్రియైః = ఇంద్రియములతోను, పునః = మరల, ఉపశాంతతేజాః — శరీరాంతరమును. (పొందుచున్నాడు.)

తా. కొందఱు సూర్యచంద్రాగ్ని లోకములకు పోవుచున్నారు. పుణ్యకర్మములచే బద్ధులై చేయుదు శరీరమునందుండు గలవారున్నారు. స్వర్గము చేయుచున్న వారు అంతమున హింసచే యుద్ధములను పొందుదురు. పాపకర్మములను చేయుచున్నవారు అధోగతిని పొందుచుందురు. పురుషుడు దుర్గతిని పొందుచున్నవాడు అనుగ్రహింపబడు నిత్యనారాయణుని ఆశ్రయించిన ఉపశాంతతేజుడు—అనగా మరణించిన వాడు చెడుదురు. ఉపశాంతతేజః అనగా శాంతించినతేజస్సుగలవాడు నశించుచున్నవాడని భావము. అట్టివాని కి ఇంద్రియములు—వాక్కు మొదలగునవి. అట్టివాడు వాక్కుమొదలైన ఇంద్రియములతోను మనస్సునందు ప్రవేశించినా అట్టి ఇంద్రియములతో కూడిన మనస్సుతో మరల పునర్జన్మను—అనగా శరీరాంతరమును పొందుచున్నాడు.

విశేషము:— ఈమంత్రమునందు 'ఇంద్రియైర్మనసి సంపద్యమానైః' అని చెప్పబడినది. ఈ మంత్రమునందు చెప్పబడిన విషయము శాస్త్రమునందు స్పష్టము.

తృతీయప్రశ్నము—౧౦-వ మంత్రము.

మూ. యచ్చిత్తస్తేనైష ప్రాణమాయాతి ప్రాణస్తేజసా
యుక్తః సహాత్మనా యథా సంకల్పితం లోకం నయతి.

ప. యత్ చిత్తః తేన ఏషః ప్రాణం ఆయాతి ప్రాణః తేజసా
యుక్తః, సహ ఆత్మనా యథా సంకల్పితం లోకం నయతి ౧౦

టీ. ఏషః = ఈజీవుడు, యచ్చిత్తః = (మరణకాలమునందు) ఏచిత్తము గలవాడగు చున్నాడో, తేన చిత్తేన = ఆ చిత్తముతోడనే, ప్రాణం = ముఖ్యప్రాణ

ప్రశ్నమువృత్తి—౯

వృత్తియు, అనురూపమగునట్టి లోకమును ప్రాణము = ప్రాణము, తేజసా = తేజస్సు చేత, యుక్తః = కూడుకొన్నదై, సహాత్మనా = భోక్తయగు ఆత్మతోకూడ, యథాసంకల్పితం = సంకల్పముచేయబడినటువంటి యేలోకమునకో, లోకం = లోకమును, నయతి = పొందించుచున్నది.

తా. శ్లోకము: మరణకాలమునందు ఏజీవుని సంకల్పమెట్టిదై యుండునో అట్టి సంకల్పముగల చిత్తముతోడను ఇంద్రియములతోడ ముఖ్య ప్రాణవృత్తిని పొందుచున్నాడు. మరణకాలమునందు ఇంద్రియవృత్తులెల్లయును క్షీణించినవారై ముఖ్యమగు ప్రాణవృత్తితోడనే యుండునని భావము. కావున మనుష్యుడు మరణకాలమునందు నవద్వారములతో కూడిన దేహమునందు ఇంద్రియచేష్టలు అడంగిపోయినను ఊపిరి విడుచుచున్న యాతని ప్రాణవృత్తిని చూచి బ్రతికియున్నాడని చెప్పుదురు. అట్టి ముఖ్యప్రాణము ఉదానవృత్తితో కూడినదై భోక్తయగు జీవాత్మతో ఆతని కర్మానుసారమగు సంకల్పానుసారమగు పుణ్యపాపఫలానుభవ యోగ్యమగు లోకమును పొందించుచున్నది.

మరణకాలమునందలి సంకల్పము 'ఏతో(త్క్రా)మతి' అను ప్రశ్నమునకు సమాధానము.

తృతీయప్రశ్నము—౧౧-వ మంత్రము.

మూ. య ఏవం విద్వాన్ ప్రాణం వేద న హాఽస్య ప్రజా హీయ
తేఽమృతో భవతి తదేష శ్లోకః. ౧౧

ప. యః ఏవం విద్వాన్ ప్రాణం వేద న హ అస్య ప్రజా
హీయతే అమృతః భవతి తత్ ఏషః శ్లోకః. ౧౧

టీ. యః = ఏ, విద్వాన్ = విద్వాంసుడు, ఏవం = ఈవిధముగా, ప్రాణం = ప్రాణమును, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, అస్య = ఈ (విద్

ముగా ప్రాణమునకొక్క (శరీరము) ప్రవేశించుచున్నది. ప్రశ్న = ఉత్పత్తి ప్రాణప్రవేశాదులు, ప్రకృతమగు విషయము. అప్పుడు ఆయా ప్రాణవ్యాపారము ప్రాణమున (శరీరములో) మనసంకల్పమున వచ్చుచున్నది. ఋషి = ఉపదేశమునకొక్క, సిద్ధ శ్లోకి = ఉపనిషత్తు ము చెప్పబడుచున్నది.

తా. మనఃకృతముగా ప్రాణమునకొక్క తెలుసుకొన్న (— అనగా ప్రాణము నాశరీరమునకు పరమాత్మనుండి పుట్టుచున్నది, మనస్సంకల్పములచే నద్దమునందలి నీడవలె శరీరమునందున్నది, శరీరధారణాదులకు తనను ప్రాణ, అపాన, వ్యాన, ఉదాన, సమానములను ఐదురూపములుగా విభాగించుకొని, అపానమును పాయూపస్థలందును, ముఖనాసికలయందు ప్రాణమును చక్షుశ్శ్రోత్రములందును, నాభియందు సమానమును, వ్యానమును నాడీముఖములందును, ఉదానమును సుషుమ్నానాడియందును ఉంచు చున్నది. ఆదిత్యు, ప్రత్యక్షమగు బాహ్యప్రాణము దేహమునందుండు ప్రాణ పానవ్యానాదులకు అనుగ్రహము చేయును, ఆకాశమధ్య భాగమునందు అగ్ని శరీరమునందు ఉదానము అగ్ని ముఖము వ్యాప్తిగా సమానముగా ఫలించును. అట్లు ప్రాణము ఉదానము పునర్జన్మకు సంకల్పమున ఆయాలోకములకు ప్రాణము తోడ్కొనిపోవుచున్నది. ఇట్టి విజ్ఞానము గల వారికి ప్రాణమునకొక్క రహస్యము తెలిసినవారి సంతతి ఫలము కలుగును. ఉపనిషత్తు ప్రాణముయొక్క తత్త్వమును తెలిసిన విద్వాంసుని ప్రజ లెల్లప్పుడు విచ్ఛిత్తి లేకయుందురు. అది ఐహికఫల ము, దేహపాతానంతరము ప్రాణసాయుజ్యమును పొందినవాడై అమృ తుడౌను — నాశరహితుడగును. ఉపనిషత్తు చెప్పినట్లు పుణ్య మయ్యెడుచున్నది.

తృతీయప్రశ్నము—౧౨ మంత్రము.

మం. ఉత్పత్తి మాయతిం స్థానం విభుత్వం చైవ పంచధా,
అధ్యాత్మం చైవప్రాణస్య విజ్ఞాయామృతమశ్నుతే.

ఇత్యథర్వవేదీయ ప్రశ్నోపనిషది తృతీయఃప్రశ్నస్సమాప్తః.

ప. ఉత్పత్తిం ఆయతిం స్థానం విభుత్వం చ ఏవ పంచధా,
అధ్యాత్మం చ ఏవ ప్రాణస్య విజ్ఞాయ అమృతం అశ్నుతే. ౧౨

టీ. (విద్వాన్ = సాధకుడగు విద్వాంసుడు,) ప్రాణస్య = ప్రాణనామకుడగు పరమాత్మయొక్క, ఉత్పత్తిం = పుట్టుకను, ఆయతిం = ఆ ప్రాణముయొక్క ఆగమనమును, స్థానం = శరీరమునందు ప్రాణముయొక్క స్థానమును, పంచధా = ఐదువిధములుగ, విభుత్వం చ = వ్యాపకత్వమును, అధ్యాత్మం చైవ = ఆధ్యాత్మికరూపమును (ఉనికిని), విజ్ఞాయ = తెలిసి కొని, అమృతత్వం = అమృతత్వమును, అశ్నుతే = పొందుచున్నాడు.

భా. సాధకుడగు విద్వాంసుడు ప్రాణనాముడగు పరమాత్మయొక్క పుట్టుకను [illegible]. పుట్టుకను [illegible] శరీరమునందు ప్రాణము ప్రవేశించుటను సూర్యాదిస్థానములందు [illegible] ఐదువిధములైన [illegible] స్థానమును, [illegible] అధ్యాత్మము (ఉనికి)ను [illegible] అమృతత్వమును పొందుచున్నాడు. "విజ్ఞాయామృతమశ్నుతే, విజ్ఞాయామృతమశ్నుతే" అని రెండుమార్లు చెప్పుట ప్రశ్నసమాప్తిసూచకము.

వివరణము:—[illegible] ఈప్రశ్నమునందు [illegible]
[illegible]

అపరాదిస్వమసూర్యత్వం, పరాదిస్వ[illegible] సద్బ్రహ్మణః [illegible] ఏకత్వము ఈ ప్రశ్నోపనిషత్తునందు ౧, ౫, ౬ ప్రశ్నములందు [illegible] బడినదని సారము తెలియుచున్నది.

అనుభూతిప్రకాశము:— ఈ ప్రశ్నను [illegible] అనుభూతిప్రకాశము [illegible] అధ్యాయమునందు ౧౫౮-౧౭౮ శ్లోకము లందు వ్యాఖ్యాతము.

అగ్నిపురాణము:— [illegible] అగ్నిపురాణ [illegible] అధ్యాయమునందు వ్యాఖ్యాతము.

ప్రశ్నోపనిషత్తునందు షష్ఠప్రశ్నము సమాప్తము.

శ్రీగురుభ్యో నమః హరిః ఓమ్.

ప్రశ్నోపనిషత్తు

(అథర్వణవేదాంతర్గతము)

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము.

చతుర్థ ప్రశ్నము.

చతుర్థప్రశ్నము — ప్రథమమంత్రము.

మం. అథ హైనం సౌర్యాయణీ గార్గ్యః పప్రచ్ఛ — భగవ
న్నేతస్మిన్ పురుషే కాని స్వపన్తి? కాన్యస్మిన్ జాగ్రతి? కతర ఏష
దేవస్స్వప్నాన్ పశ్యతి? కస్యైతత్సుఖం భవతి? కస్మిన్ను
సర్వే సమ్ప్రతిష్ఠితా భవన్తీతి? ౧

పద. అథ హ ఏనం సౌర్యాయణీ గార్గ్యః పప్రచ్ఛ; భగవన్ ఏత
స్మిన్ పురుషే కాని స్వపన్తి కాని అస్మిన్ జాగ్రతి కతరః ఏషః దేవః స్వప్నాన్
పశ్యతి కస్య ఏతత్ సుఖం భవతి కస్మిన్ ను సర్వే సమ్ప్రతిష్ఠితాః భవన్తి
ఇతి. ౧

టీ. అథహ=అనంతరము ఆశ్వలాయనుని యొక్క ప్రశ్నానంతరము,
గార్గ్యః=గర్గగోత్రమున (జన్మించినవాడును), సౌర్యాయణీ=సౌర్యాయణియను

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

అర్థ. మండుచున్న అగ్నినుండి విస్ఫులింగములు — నిప్పుకణములు [illegible] విధముగా బయలు వెడలుచున్నవో, అట్లే అక్షరస్వరూపుడగు పరమాత్మనుండి ఈ నానాభావములు — అనగా ప్రాణులు పుట్టుచున్నవి [illegible], మరల అక్షరాత్మయందే విలీనమగుచున్నవని చెప్పబడినది.

౧. అక్షరమునుండి బయలు వెడలుచున్నవని చెప్పబడు భావము లేవి?

౨. [illegible]

[illegible]?

౩. [illegible]?

[illegible] ప్రశ్నలకు [illegible] —

౧. [illegible]!

౨. [illegible]

[illegible].

౩. [illegible]

[illegible] అని అభిప్రాయము.

౪. [illegible]

హితమును విర్భావమగు నగు పుత్రము (పుత్రయుండు) అనుభవించుటకు యున్నదిగదా? అట్టిసుఖము ననుభవించుటకాదా దివ్యము?

౪. గాన్గస్న్యవృద్ధన్యాయమాదేశము [illegible] కనించియున్న కాలమునందు [illegible] గాన్గస్న్యవృద్ధన్యాయమాదేశమునకుగదా ఉపదేశించినవాడై చేసియుండు [illegible] పూర్వులందు సుప్రసిద్ధులందు ఉండుటన్నారు! (పక్షీభూతులనుటకు వివర [illegible]!) గాగావిద్యములను పుణ్యలంబనములను సేవించి చేసెను పుత్ర [illegible] చెప్పబడుచున్నది. అట్టి సమగ్రమునందు [illegible] నుండు చేయుచున్నది. [illegible] వున్నది, [illegible] రన మీ[illegible] అని [illegible] [illegible] కర్తృత్వముగాదో, సమగ్రమునకు [illegible] [illegible] [illegible] అట్టి [illegible] [illegible]! అని ప్రశ్నము.

పూర్వ:— గాదవల [illegible] మనచేయుంగాదు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ప్రశ్న [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] చేయు [illegible] [illegible] [illegible] చేయునది.

సమా:— నీవనునది [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] అని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ముఖ్యముగ యుండవలయునని వ్యాఖ్యానించుటకు గాను ఆరీతి ప్రశ్నము సర్వ ముకు తెలియునట్లు కాని విధముగ జేసిరి.

ఈ శరీరేంద్రియసంఘాతము సుషుప్తి ప్రళయకాలములందు ఎవ్వని యందు లీనమగుచున్నదని తెలిసికొనదలచినవారికి ఆత్మజ్ఞాన మార్గ మనునదియును ముఖ్యముగ ప్రశ్నింపబడెను. ఎవనియందు అనియున్నది గాన, ప్రశ్నకు ప్రతి యొక్కటియు సమాధానమునకు చెప్పబడినదని వ్యాఖ్యానము.

వివరణము:— అధికరణ వ ప్రశ్నములు. ఆ ప్రశ్నములయొక్క వ్యాఖ్యానములు ఇవ్వబడినవి వరుసగ వివరింపబడియున్నవి:—

౧. శక్తి అన్నిప్రశ్నల సారాంశమునకు ప్రతినిధి.

౨. స్వప్నమందున అవస్థాత్రయము శరీరమునందు దేహ ఇంద్రియములను.

౩. జాగ్రత్తమందు స్వప్నము సుషుప్తి.

౪. చతుర్థము సుషుప్తి యగుట.

౫. అంతఃప్రజ్ఞను అవస్థాత్రయమునకు సాక్షి, అవస్థాత్రయమునకు సాక్షియైనదానియందు సమస్తమును లీనమగునని.

అనుభూతిప్రకాశకారులు ఈ అనుక్రమప్రశ్నలను వివరించిరి:—

శ్లో. గార్గ్యస్తు పప్రచ్ఛ సుప్తిః కా ప్రశ్నా నమోంత. ౫౪

నిర్వచనకార్యం ప్రశ్నః కో జాగర్తి సుఖం స్వప్నం;

మత్వా సుఖం భోక్తా ప్రాణాః కస్మిన్ సర్వే ప్రతిష్ఠితాః. ౫౫

అనుభూతిప్రకాశము—౯-వ అధ్యాయము.

౪-వ ప్రశ్నము—౨-వ మంత్రము.

మూ. తస్మై స హోవాచ యథా గార్గ్య మరీచయోఽర్కస్య

అస్తం గచ్ఛతః సర్వా ఏతస్మింస్తేజోమండల ఏకీభవంతి,

తాః పునః పునరుదయతః ప్రచరంత్యేవం హా దైవతత్స
ర్వం పరే దేవే మనస్యేకీభవతి, తేనతర్హ్యేషపురుషోన
శృణోతి నపశ్యతి నజిఘ్రతి నరసయతే నస్పృశతే నాభి
వదతే నాదత్తే నానందయతే నవిసృజతే నేయా
యతే స్వపితీత్యాచక్షతే. ౨

పద. తస్మై సః ఉవాచ యథా గార్గ్య మరీచయః అర్కస్య అస్తం గచ్ఛతః సర్వాః ఏతస్మిన్ తేజోమండలే ఏకీభవంతి తాః పునః పునః ఉదయతః ప్రచరంతి ఏవం హ వై తత్ సర్వం పరే దేవే మనసి ఏకీభవతి తేన తర్హి ఏషః పురుషః న శృణోతి న పశ్యతి న జిఘ్రతి న రసయతే న స్పృశతే న అభివదతే న ఆదత్తే న ఆనందయతే న విసృజతే న ఇయాయతే స్వపితి ఇతి ఆచక్షతే. ౨

టీ. తస్మై = అటువంటియగు గార్గ్యునకు, సః = ఆ పిప్పలాదమహర్షి, ఉవాచహ = (ఇట్లని) పలికెను — గార్గ్య = ఓ గార్గ్యుఁడా! (అనఁగా గర్గగోత్రోత్పన్నుఁడవగు ఓ సౌర్యాయణీ!) యథా = ఏ ప్రకారముగా, అస్తంగచ్ఛతః = అస్తమించుచున్న, అర్కస్య = సూర్యునియొక్క, సర్వాః మరీచయః = సకలకిరణములున్ను, ఏతస్మిన్ = ఈ, తేజోమండలే = తేజోమండలమునందు, ఏకీభవంతి = ఏకీభవించుచున్నవో, తాః పునః = అవి మరల, ఉదయతః పునః = ఉదయించుచున్న సూర్యునివల్లనే మరల, ప్రచరంతి = బయలుదేరి ప్రసరించుచున్నవో, ఏవం హవై = ఈ విధముగానే, తత్సర్వం = ఆ ఇంద్రియజాలమంతయు, పరే దేవే = ప్రకాశించుచున్న, మనసి = మనస్సునందు, ఏకీభవతి = ఏకీభవించుచున్నది. తేన తర్హి = అందువలననే, ఏషపురుషః = ఈ పురుషుఁడు, న శృణోతి = వినుటలేదు. న పశ్యతి = చూచుటలేదు. న జిఘ్రతి = వాసనచూచుటలేదు.

నరసయతే = రుచిచూచుటలేదు. నస్పృశతే = తాకుటలేదు. నఅభివదతే = పలుకుటలేదు. న ఆదత్తే = తీసికొనుటలేదు. న ఆనందయతే = ఆనందించుటలేదు. న విసృజతే = విసర్జించుటలేదు. న ఇయాయతే = సంచరించుటలేదు, స్వపితి ఇతి = (లౌకికులు ...) నిద్రించుచున్నాడని, ఆచక్షతే = చెప్పుదురు.

తా. [illegible]

కావుననే సుషుప్తికాలమునందు జీవుడు యేమియు ఇంద్రియవ్యాపారములుగలవాడు కాక చూచుటలేదు, వినుటలేదు, మూర్కొనుటలేదు, ఆస్వాదించుటలేదు, తాకుటలేదు, పలుకుటలేదు, గ్రహించుటలేదు, ఆనందించుటలేదు, విసర్జించుటలేదు, నడుచుటలేదు. ఇట్టి ఆత్మస్థితియందున్నవానిని చూచుచున్న వారలు సుప్తుడని నిద్రించుచున్నాడని పలుకుచుందురు.

వివరణము:—సుషుప్తిసమయమందు కూడ శ్రోత్ర, నేత్ర, వాక్పాణి, పాదాద్యవయవములయొక్క వ్యాపారము లయించుటచేతను, ఆత్మ సుషుప్తియందు ఇంద్రియవ్యాపారరహితుడగుటచేతను ఇతరులు ప్రాణవంతుడగుటవలన తాని అతడు యింద్రియరహితుడనుట, నిద్రపోవుచున్న సుషుప్తికాలమున గల ఇంద్రియవ్యాపారము పోవుటయును ప్రాణాదిపంచవాయువులును పంచభూతములకును అన్నమున గల ఇంద్రియవ్యాపారము దానివలనయింద్రియవ్యాపారమునకు ప్రత్యక్షేంద్రియవ్యాపారముగాని లేకపోవుటను,

"శ్రోత్రాదీంద్రియములు మనస్సునందు ఏకీభావమునొందినవి"

అని చెప్పబడినదానియొక్క భావమేమనగా శ్రోత్రాదీంద్రియములు గమనము సహితవ్యాపారములు లేకపోయినను ప్రాణాదికము యుండుటయే గాని పనిలేదు. ఇంద్రియములు అనగా సహజవ్యాపారములను ప్రత్యేకముగాని వానియొక్క సంస్కారములను తమయందుంచుకొని యుండునని తెలియవలెను.

4-వ ప్రశ్నము—3-వ మంత్రము.

మూ- ప్రాణాగ్నయ ఏవైతస్మిన్ పురే జాగ్రతి గార్హపత్యో
హ వా ఏషోఽపానో వ్యానోఽన్వాహార్యపచనో యద్గా
ర్హపత్యాత్ ప్రణీయతే ప్రణయనా దాహవనీయః.
ప్రాణః.

౩. ప్రాణాగ్నయ ఏవైతస్మిన్ పురే జాగ్రతి గార్హపత్యో హ వా ఏషో௨పానో వ్యానో௨న్వాహార్యపచనో యద్గార్హపత్యాత్ ప్రణీయతే ప్రణయనాదాహవనీయః ప్రాణః. 3

టీ. ఏతస్మిన్ పురే = ఈ దేహమనుపురము, ప్రాణాగ్నయః ఏవ = ప్రాణరూపాగ్నులు మాత్రమే, జాగ్రతి = మేల్కొనియున్నవి. ఏషః అపానః = ఈ అపానవాయువు, గార్హపత్యః హ = గార్హపత్యాగ్నియే, వ్యానః = వ్యానవాయువు, అన్వాహార్యపచనః = అన్వాహార్యపచనము—దక్షిణాగ్ని, యత్ = ఏకారణమువలన, గార్హపత్యాత్ = గార్హపత్యమునుండి, ప్రణీయతే = ప్రణయనము చేయబడుచున్నదో, (అట్టి) ప్రణయనాత్ = (అపాన వృత్తినుండి) ప్రణయనము చేయబడుటవలన, ప్రాణః = ప్రాణవాయువు, ఆహవనీయః = ఆహవనీయాగ్నియగుచున్నది.

తా. ఓ సౌమ్యుడా! శ్రోత్రాదీంద్రియములు నిద్రించిన సమయమున ఈ శరీరమను పురమునందు ప్రాణాది వాయురూపములగు అగ్నులే మేల్కొనియుండును. అవి యజ్ఞమునందలి అగ్నులవలె ప్రకాశించుచుండును. అగ్నిసామ్యమెట్లని వివరించబడుచున్నది—

౧. అపానమే గార్హపత్యాగ్ని:—నిత్యము అగ్నిహోత్రగృహమునందు గార్హపత్యాగ్ని యుండును. అట్లే అపానవాయువు శరీరమునందు ప్రవర్తించుచున్నది. దీనినుండి ప్రాణము బయలుదేరుచున్నది కావున అపానమే గార్హపత్యాగ్ని.

౨. ప్రాణమే ఆహవనీయాగ్ని:—అట్లే ముఖమందున్న అపానవృత్తి నుండి ప్రణయనము చేయబడినదిగాన ముఖనాసికారంధ్రములనుండి ప్రాణవాయువు బయటకు వెడలుచున్నది కావున ప్రాణవాయువు ఆహవనీయాగ్ని.

[illegible]

[illegible]

[illegible] ౧

[illegible]

[illegible] ౩

[illegible] ౪

[illegible] ౫

[illegible]

౪-వ ప్రశ్నము—౪-వ మంత్రము.

మూ. యదుచ్ఛ్వసితస్యాసా 'వేలా వావహాంతి సమం నదు [illegible] [illegible]

మేవోదానః స ఏనం యజమానమహరహర్బ్రహ్మ గమయతి. ౪

పద. యత్ ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసౌ ఏతౌ ఆహుతీ సమం నయతి ఇతి సః సమానః మనః హ వావ యజమానః ఇష్టఫలం ఏవ ఉదానః సః ఏనం యజమానం అహః అహః బ్రహ్మ గమయతి. ౪

టీ. యత్ = ఎందువలన, (యః = ఏ ప్రాణము) ఏతౌ = ఈ, ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసౌ = ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములను, ఆహుతీ = ఆహుతులను, సమం = సమానముగా, నయతి ఇతి = పొందించుచున్నది కావున, సః = ఆ ప్రాణము, సమానః = సమానవాయువనబడుచున్నది. (ఈ సమానవాయువు హోతృస్థానీయుడనబడుచున్నది) మనః = మనస్సు, యజమానః = యజమానుడుగా, ఇష్టఫలం ఏవ = కోరదగినఫలము, ఉదానః = ఉదానవాయువనబడుచున్నది, సః = అట్టి ఉదానవాయువు, ఏనం = ఈయజమానుని, అహరహః = ప్రతిదినము (సుషుప్తికాలమందు), బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును, గమయతి = పొందింపఁజేయుచున్నది.

తా. (శ్రు)తి చెప్పఁబడిన శ్రద్ధాదుల ప్రాణరూపమైనట్టి అగ్నిహోత్రముగ నిరూపింపఁబడియుండి ప్రాణ, అపాన, వ్యానవాయువులను అగ్నిత్రయముగాఁ జెప్పి నిరూపించెను, తెల్పఁబడినహోతృస్థానమును, యాగఫలమున్నియుం బ్రహ్మమనియు నిరూపించుచున్నది. ఇట్లు హోతయనఁగా హోమకర్తయగు ఋత్విక్కని గ్రహింపవలెను;—) హోమకర్తయగువాఁడు అగ్నిహోత్రమందు రెండు ఆహుతులను ఎట్లు సమానముగా త్రేతాగ్నియందు ఆహుతిసమానముగా ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములను రెండుఆహుతులను శరీరమందుగల అగ్నిత్రయము సమానముగా పొందించుచున్నది. కావున సమానవాయువు హోతయనఁబడుచున్నవాఁడుగా హోతయనంబడుచున్నాఁడు. ఇచట ప్రశ్నమున "ప్రాణాగ్నయః" అని పంచప్రాణవాయువులకు అభేదముగ అగ్నిత్వముచెప్పినను ఉచ్ఛ్వాస

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

స్వప్నావస్థయందు మనస్సు అనుభవించుట వర్ణింపఁదలఁచి [illegible] గాఁ [illegible] చెప్పుచున్నారు. (ఇంక [illegible] [illegible] ఇంద్రియము లన్నియు [illegible] [illegible] మనస్సు [illegible] [illegible]) ప్రశ్నమున అడిగిన అయిదు ప్రశ్నలలో "కతరఏష దేవ స్స్వప్నాన్పశ్యతి" అను మూఁడవ ప్రశ్నమునకు సమాధాన మీ మంత్రము చెప్పుచున్నది:—

మం. అత్రైష దేవ స్స్వప్నే మహిమాన మనుభవతి యద్దృష్టం దృష్ట మనుపశ్యతి శ్రుతం శ్రుతమేవార్థ మనుశృణోతి దేశదిగంతరైశ్చ ప్రత్యనుభూతం పునఃపునః ప్రత్యనుభవతి దృష్టం చాదృష్టంచ శ్రుతం చాశ్రుతం చాననుభూతం చ సచ్చాసచ్చ సర్వం పశ్యతి సర్వః పశ్యతి. ౫

టీ. అత్ర ఏషః దేవః స్వప్నే మహిమానం అనుభవతి యత్ దృష్టం దృష్టం అనుపశ్యతి శ్రుతం శ్రుతం ఏవ అర్థం అనుశృణోతి దేశదిగంతరైః చ ప్రత్యనుభూతం పునః పునః ప్రత్యనుభవతి దృష్టం చ అదృష్టం చ శ్రుతం చ అశ్రుతం చ అనుభూతం చ అననుభూతం చ సత్ చ అసత్ చ సర్వం పశ్యతి సర్వః పశ్యతి. ౫

తా. అత్ర = ఈ స్వప్నావస్థయందు, (అనఁగా శ్రోత్రాదీంద్రియములు [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] చున్నది. ఏషః = ఈ [illegible], దృష్టం = [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

వర్తించుచున్నవని చెప్పబడెను. 'యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్ కేన కం పశ్యేత్' మున్నగు శ్రుతివచనములు బోధించుచున్నవి. కావున ఇట్టి [illegible] ప్రత్యక్ [illegible] సంబంధము లేనివాడని చెప్పవలెను.

ప్రాజ్ఞునియొక్క సంకేతాదికము.

మూలము:— [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

అని [illegible] [illegible] "[illegible]" అని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] '[illegible]' [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] '[illegible]' అని [illegible] [illegible] [illegible] అని [illegible] [illegible] [illegible].)

[illegible]:— [illegible] [illegible] '[illegible]' అను [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] '[illegible]' [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible]:— [illegible] '[illegible]' [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible]:— [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

సిద్ధాంత ప్రదర్శనము.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

శ్లో. [illegible]

[illegible]

[illegible]

అనుభూతిప్రకాశ — [illegible] అధ్యాయము.

౪-వ ప్రశ్నము — ౭-వ మంత్రము.

అవ. [illegible]

మం. స యథా సోమ్య వయాంసి వాసోవృక్షం సంప్రతిష్ఠన్తే,
ఏవం హ వై తత్సర్వం పర ఆత్మని సంప్రతిష్ఠతే. ౭

ప్ర. ఓ సోమ్య! యథా వయాంసి వాసం వాసోవృక్షం సంప్రతిష్ఠన్తే, ఏవం హ వా ఏతత్ సర్వం పరే ఆత్మని సంప్రతిష్ఠతే. ౭

టీక. ఈమహత్ప్రపంచము (చెప్పుచున్నది); సోమ్య = సౌమ్య వత్స ఓ సౌమ్యుడా! వయాంసి = పక్షులు, వాసోవృక్షం = నివసించుచున్న వృక్షమునుగూర్చి, యథా = ఏవిధముగా, సంప్రతిష్ఠంతే = చేరుచున్నవో, ఏవం హవై = అదేవిధముగానే, తత్సర్వం = ఆ సర్వము (చెప్పఁబోవునదియంతయు), పరే అక్షరే ఆత్మని = పరమాత్మయందు, సంప్రతిష్ఠతే = చేరుచున్నది.

తా. ప్రశ్నకర్తయగు ఓ సౌమ్యుడా! సర్వప్రపంచము పక్షులు సాయంకాలమున, తాము తాము నివసించుచున్న వృక్షమును చేరునట్లు అదేవిధముగా ముందు చెప్పఁబోవు ప్రపంచమంతయు సర్వాత్మయగు పరమాత్మయందే ప్రతిష్ఠితమగును.

౪-వ ప్రశ్నము — ౮-వ మంత్రము.

అవ. ఆ సర్వమును గూర్చి చెప్పుచున్నది:—

మూ. పృథివీ చ పృథివీమాత్రా చాపశ్చాపోమాత్రా
చ తేజశ్చ తేజోమాత్రా చ వాయుశ్చ వాయుమాత్రా
చాకాశశ్చాకాశమాత్రా చ చక్షుశ్చ ద్రష్ట
వ్యంచ శ్రోత్రంచ శ్రోతవ్యంచ ఘ్రాణంచ ఘ్రాతవ్యంచ
రసశ్చ రసయితవ్యం చ త్వక్చ స్పర్శయితవ్యంచ వాక్చ
వక్తవ్యం చ హస్తౌ చాదాతవ్యంచోపస్థశ్చానందయి
తవ్యంచ పాయుశ్చ విసర్జయితవ్యంచ పాదౌ చ గంత
వ్యంచ మనశ్చ మంతవ్యంచ బుద్ధిశ్చ బోద్ధవ్యం చా
హంకారశ్చాహంకర్తవ్యంచ చిత్తంచ చేతయితవ్యం
చ తేజశ్చ విద్యోతయితవ్యంచ ప్రాణశ్చ విధారయి
తవ్యంచ — ౮

ప్ర. పృథివీ చ పృథివీ మాత్రా చ ఆపః చ ఆపోమాత్రా చ తేజః చ తేజోమాత్రా చ వాయుః చ వాయుమాత్రా చ ఆకాశః చ ఆకాశ

మాత్రా చ చక్షుశ్చ ద్రష్టవ్యం చ శ్రోత్రం చ శ్రోతవ్యం చ ఘ్రాణం చ ఘ్రాతవ్యం చ రసశ్చ రసయితవ్యం చ త్వక్చ స్పర్శయితవ్యం చ వాక్చ వక్తవ్యం చ హస్తౌ చాదాతవ్యం చ ఉపస్థశ్చానందయితవ్యం చ పాయుశ్చ విసర్జయితవ్యం చ పాదౌ చ గంతవ్యం చ మనశ్చ మంతవ్యం చ బుద్ధిశ్చ బోద్ధవ్యం చ అహంకారశ్చాహంకర్తవ్యం చ చిత్తం చ చేతయితవ్యం చ తేజశ్చ విద్యోతయితవ్యం చ ప్రాణశ్చ విధారయితవ్యం చ. ౮

టీ. పృథివీచ = పంచీకృతమైన పృథివియును, పృథివీమాత్రా చ = (పృథివికి కారణభూతమగు) గంధతన్మాత్రయును, ఆపశ్చ = పంచీకృతములైన జలములును, ఆపోమాత్రా చ = (జలములకు కారణభూతమగు) రసతన్మాత్రయును, తేజశ్చ = పంచీకృతమైన తేజస్సును, తేజోమాత్రా చ = (తేజస్సునకు కారణభూతమగు) రూపతన్మాత్రయును, వాయుశ్చ = పంచీకృతుడగు వాయువును, వాయుమాత్రా చ = (వాయువునకు కారణభూతమగు) స్పర్శతన్మాత్రయును, ఆకాశశ్చ = పంచీకృతమగు ఆకాశమును, ఆకాశమాత్రా చ = (ఆకాశమునకు కారణభూతమగు) శబ్దతన్మాత్రయును, (స్థూలభూతసూక్ష్మభూతములు [illegible]) చక్షుశ్చ = చక్షురింద్రియమును, ద్రష్టవ్యం చ = ఆ చక్షురింద్రియము చేత చూడదగిన రూపమును, శ్రోత్రం చ = శ్రోత్రేంద్రియమును, శ్రోతవ్యం చ = శ్రోత్రేంద్రియము చేత వినదగిన శబ్దమును, ఘ్రాణం చ = ఘ్రాణేంద్రియమును (ఘ్రాణ = ముక్కు) ఘ్రాతవ్యం చ = ఘ్రాణేంద్రియము చేత వాసన చూడదగిన గంధమును, రసశ్చ = రసనేంద్రియమును, (రసనము = నాలుక) రసయితవ్యం చ = రసనేంద్రియము చేత రుచి చూడదగిన రసమును, త్వక్చ = త్వగింద్రియమును (త్వక్ = చర్మము) స్పర్శయితవ్యం చ = ఆ త్వగింద్రియము చేత తెలియదగిన స్పర్శమును (వాక్చ = వాగింద్రియము) వాగింద్రియమును, వక్తవ్యం చ = ఆ వాగింద్రియము చేత పలుకదగిన

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] 'చేత' [illegible]
[illegible]
అని [illegible]
"[illegible]
[illegible]" అని [illegible]
[illegible]
[illegible]" అని [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] అని [illegible] "[illegible]
[illegible] ఇతి [illegible]
[illegible]" అని [illegible]
[illegible]:—

౯. [illegible]
[illegible] ౯౪
[illegible]
[illegible] ౯౫

[illegible]

[illegible]—?

౪-వ ప్రశ్నము—౯-వ మంత్రము.

అవ. ఏదయాత్మస్వరూపము బంధములను మాన్పివేయుచు ప్రతిబింబిత రూపములను చేయుచున్నదో ఆ కర్తృత్వభోక్తృత్వములతో ప్రవేశించియున్న ఆ సత్యస్వరూపము చెప్పబడు చున్నది:—

మం. ఏష హి ద్రష్టా స్ప్రష్టా శ్రోతా ఘ్రాతా రసయితా
మన్తా బోద్ధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుషః, స పరే
ఽక్షర ఆత్మని సంప్రతిష్ఠతే. ౯

పద. ఏషః హి ద్రష్టా స్ప్రష్టా శ్రోతా ఘ్రాతా రసయితా మన్తా బోద్ధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుషః సః పరే అక్షరే ఆత్మని సంప్రతిష్ఠతే. ౯

టీ. ఏషః హి = ఇట్టివాడగు ప్రసిద్ధుడగు ఈ జీవాత్మ, ద్రష్టా = చూచుచున్నవాడును, స్ప్రష్టా = స్పృశించుచున్నవాడును, శ్రోతా = వినుచున్న వాడును, ఘ్రాతా = వాసన చూచుచున్నవాడును, రసయితా = ఆస్వాదించుచున్నవాడును, మన్తా = మననము చేయుచున్నవాడును, బోద్ధా = తెలిసికొను చున్నవాడును, కర్తా = కర్తయును, విజ్ఞానాత్మా = విజ్ఞానస్వరూపుడును అగు, పురుషః = పురుషుడు; సః = ఆపురుషుడు, అక్షరే = నాశరహితుడగు, పరే ఆత్మని = పరమాత్మయందు, సంప్రతిష్ఠతే = చేరుచున్నాడు.

తా. దర్శన, స్పర్శన, శ్రవణ, ఆఘ్రాణ, రసన, మనన జ్ఞానములు సాధనముగా గల ఏపురుషుడు జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములను తెలిసికొనుచు విజ్ఞానాత్మయై—అనగా దేహేంద్రియ సంఘాతమునకు సాక్షియై—జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియముల వ్యాపారములను చేయుచున్నవాడో ఆపురుషుడు ఏకాంతముగ నున్నాడు. జలప్రతిబింబితుడగు సూర్యుడు ప్రతిబింబము జలాధారము నశించినప్పుడు సూర్యుని జేరునట్లు జీవుడును నాశరహితుడగు పరమాత్మయందే చేరును.

వివరణము:—'విజ్ఞానాత్మా' అను పదమునందు విజ్ఞానశబ్దమునకు వ్యుత్పత్తి ద్వయము కలదు.

౧. విజ్ఞాయతే అనేన ఇతి విజ్ఞానం, బుద్ధ్యాది కరణజాతం.

అర్థము, తెలిసికొనబడు సాధనము విజ్ఞానము. బుద్ధి మొదలగునవి.

౨. విజానాతీతి విజ్ఞానం కర్తృకారకరూపం.

అర్థ. తెలిసికొనునది విజ్ఞానము.

విజ్ఞానం ఆత్మా స్వరూపం యస్య—విజ్ఞానస్వరూపాత్మా.

అర్థ. తెలిసికొనుటయే స్వభావముగా కలవాడు విజ్ఞానాత్మ.

౪-వ ప్రశ్నము—౧౦-వ మంత్రము.

అవ.—తదాత్మ్యం పరమాత్మానం ప్రతిపన్నుడైన యతడు ఏమి ఫలము పొందునో చెప్పుచున్నాడు.—

మూ. పర మేవాక్షరం ప్రతిపద్యతే స యో హ వై తదచ్ఛాయ మశరీర మలోహితం శుభ్ర మక్షరం వేదయతే యస్తు సోమ్య స సర్వజ్ఞః సర్వో భవతి తదేష శ్లోకః.

ప్ర. పరం ఏవ అక్షరం ప్రతిపద్యతే సః యః హ వై తత్ అచ్ఛాయం అశరీరం అలోహితం, శుభ్రం అక్షరం వేదయతే యః తు సోమ్య సః సర్వజ్ఞః సర్వః భవతి తత్ ఏషః శ్లోకః.

టీ. యోహవై—ఎవ్వడు, అచ్ఛాయము—తమోవర్జితమును, అశరీరము—నామరూపాది ఉపాధిరహితమును, అలోహితము—లోహితాదిగుణవర్జితమును, (శుభ్రము) శుద్ధమైనదియు, అక్షరము—నాశరహితమునగు సత్యమగు పరమాత్మను తెలిసికొనునో...

పొందుచున్నాఁడో, వాఁడు, సోమ్య! = ఓప్రియదర్శనుఁడవగు శిష్యా! సర్వజ్ఞః భవతి = సర్వజ్ఞుఁడగుచున్నాఁడు, సర్వః భవతి = సర్వస్వరూపుఁడగుచున్నాఁడు, తత్ = ఆవిషయమునుగూర్చి, ఏష శ్లోకః = ఈ వక్ష్యమాణ శ్లోకము, భవతి = అగుచున్నది.

౪-వ ప్రశ్నము—౧౧-వ మంత్రము.

మం. విజ్ఞానాత్మా సహ దేవైశ్చ సర్వైః
ప్రాణా భూతాని సంప్రతిష్ఠంతి యత్ర,
తదక్షరం వేదయతే యస్తు సోమ్య
స సర్వజ్ఞః సర్వమేవావివేశ, ఇతి ౧౧

ఇత్యథర్వవేదీయ ప్రశ్నోపనిషది చతుర్థప్రశ్నః సమాప్తః.

పద. విజ్ఞానాత్మా సహ దేవైః చ సర్వైః ప్రాణాః భూతాని సంప్రతిష్ఠంతి యత్ర, తత్ అక్షరం వేదయతే యః తు సోమ్య సః సర్వజ్ఞః సర్వం ఏవ ఆవివేశ ఇతి. ౧౧

తా. విజ్ఞానాత్మా=విజ్ఞానాత్మస్వరూపుఁడు (జీవుఁడు) సహ, సర్వైః దేవైః చ = సమస్తమైన, దేవైశ్చ=దేవతలతోడను, ప్రాణాః = పంచప్రాణాదులున్ను, భూతాని=పృథివ్యాదిపంచభూతములున్ను, యత్ర=ఏ అక్షరమునందు, సంప్రతిష్ఠంతి=ప్రతిష్ఠితములగుచున్నవో, తత్=అట్టి, అక్షరం = నాశరహితమైన బ్రహ్మమును, యః తు=ఎవఁడు, వేదయతే=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, వాఁడు, సోమ్య=ప్రియదర్శనుఁడవగు ఓశిష్యా! సర్వజ్ఞః=సర్వజ్ఞుఁడు,(వాఁడు) సర్వం=సర్వమును, ఆవివేశ = ప్రవేశించుచున్నాఁడు. ఇతిశబ్దము సమాప్తి ద్యోతకము.

తా. [illegible]

[illegible]

ప్రశ్నోపనిషత్తునందు చతుర్థప్రశ్నము సమాప్తము.

శ్రీగురుభ్యో నమః హరిః ఓమ్.

ప్రశ్నోపనిషత్

(అథర్వవేదాంతర్గతము)

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము.

పంచమ ప్రశ్నము

పంచమప్రశ్నము—౧.వ మంత్రము.

మూ. అథ హైనం శైబ్యస్సత్యకామః పప్రచ్ఛ స యో
హ వై తద్భగవన్ మనుష్యేషు ప్రాయణాన్తమోం
కార మభిధ్యాయీత, కతమం వావ స తేన లోకం
జయతీతి తస్మై స హోవాచ. ౧

ప. అథ హ ఏనం శైబ్యః సత్యకామః పప్రచ్ఛ సః యః హ వై తత్ భగవన్ మనుష్యేషు ప్రాయణాన్తం ఓంకారం అభిధ్యాయీత కతమం వావ సః తేన లోకం జయతి ఇతి తస్మై సః హ ఉవాచ. ౧

టీ. అథహ=అనన్తరము, శైబ్యః=శిబియొక్కకుమారుడైన సత్యకాముడు, సత్యకామః=సత్యకాముడు, "భగవన్=ఓ మహాత్మా! మనుష్యేషు=మనుష్యులలో

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

పంచమ ప్రశ్నము — రెండవ మంత్రము.

మూ. ఏతద్వై సత్యకామ పరం చాపరం చ బ్రహ్మ యదోంకారః ।
తస్మాద్విద్వానేతేనైవాయతనేనైకతర మన్వేతి.

పద. ఏతత్ వై సత్యకామ పరం చ అపరం చ బ్రహ్మ యత్ ఓంకారః తస్మాత్ విద్వాన్ ఏతేన ఏవ ఆయతనేన ఏకతరం అన్వేతి.

టీ. సత్యకామ = ఓ సత్యకామా! [illegible]

[illegible], యత్, వై, ఏతత్ = [illegible], బ్రహ్మ = బ్రహ్మము[illegible],

అపరంచ = హిరణ్యగర్భాఖ్యము ప్రథమజమగు నగు అపరబ్రహ్మము కలదో, అదియు, ఓంకారమేయోంకారమే, తత్ = ఆ కారణమువలన, విద్వాన్ = పరబ్రహ్మము అపరబ్రహ్మము ఓంకారమే యని తెలిసికొన్న విద్వాంసుడు, ఏతేన = ఏతదాలంబనమైన ఓంకారాభిధ్యానము చేతనే, ఏకతరం = ఒకదానిని, పరబ్రహ్మమునో లేక అపరబ్రహ్మమునో, అన్వేతి = పొందుచున్నాడు.

తా. ఓ సత్యకామా! ఈ ఓంకారమే పరబ్రహ్మము అపరబ్రహ్మము అగుచున్నది. పరబ్రహ్మమనగా సత్యము, అక్షరము, పురుషాఖ్యము. అపరబ్రహ్మమనగా ప్రథమజము, ప్రాణము పేరుగలది. (హిరణ్యగర్భము) అనియెడి తెలియదగును. ప్రత్యస్తమితసర్వవిశేషమగుటచేత ఇంద్రియములచేత గ్రహింపశక్యముగాదు.

పరబ్రహ్మము సర్వధర్మవిశేషరహితమగుటచేత శబ్దప్రమాణముచేతను అనుమానాదిప్రమాణములచేతను గ్రహింపశక్యము.

అట్టి బ్రహ్మము ఉపాయముగానున్న విష్ణ్వాదిప్రతిమాస్థానీయమగు ఓంకారమునందు భక్తితో ధ్యానము చేయువారికి ప్రసన్నమగుచున్నది. మూర్తియగు ఆ బ్రహ్మము ప్రత్యక్షమగుచున్నది అని శాస్త్రప్రమాణములచే తెలియబడుచున్నది.

ఇట్టివారికే అపరబ్రహ్మము పొందఁబడుచున్నది.

కావున ఓంకారమే అపరబ్రహ్మము పరబ్రహ్మము అనుట యుక్తమగుచున్నది. ఓంకారమే పరబ్రహ్మము, అపరబ్రహ్మము అని ఎఱిఁగిన విద్వాంసుడు ఆత్మప్రాప్తిసాధనభూతమగు ఓంకారాభిధ్యానముచేత పరబ్రహ్మమునైనను అపరబ్రహ్మమునైనను ఏదొకటి పొందును. శ్రుతియందు ఏకతరము అనుటచే ఓంకారము బ్రహ్మమునకు ప్రతీకమని తెలియవలయునని చెప్పుచున్నది.

వివరణము:—సత్యకాముఁడు అడిగిన ప్రశ్నమునకు పిప్పలాదమహర్షి విస్తృతముగ నిట్లు సమాధానము నొసంగుచున్నాఁడు. ఓంకారము పరబ్రహ్మమునకు నపరబ్రహ్మమునకు ప్రతీకము అంగీకరింపఁబడును అని యిందున చెప్పితిమి, పరబ్రహ్మమునకు ఉపాసనమును ధ్యానించి గ్రహింపదగినదైనను ధ్యానయోగ్యమైన పరబ్రహ్మమును పొందుటకైనను, అపరబ్రహ్మమును ఉపాసించుటకును ధ్యానించి గ్రహింపదగినదైనను ధ్యానయోగ్యమైన అపరబ్రహ్మమునకు ఓంకారము సాధనమగుటను ఫలితము చెప్పఁబడినది.

5-వ ప్రశ్నము—3-వ మంత్రము.

మూ. స యద్యేకమాత్ర మభిధ్యాయీత స తేనైవ సంవేదిత
స్తూర్ణమేవ జగత్యా మభిసంపద్యతే, తమృచో మను
ష్యలోక ముపనయంతే స తత్ర తపసా బ్రహ్మచర్యేణ
శ్రద్ధయా సంపన్నో మహిమాన మనుభవతి. 3

ప.చ. సః యది ఏకమాత్రం అభిధ్యాయీత సః తేన ఏవ సంవేదితః తూర్ణం ఏవ జగత్యాం అభిసంపద్యతే తం ఋచః మనుష్యలోకం ఉపనయంతే సః తత్ర తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా సంపన్నః మహిమానం అనుభవతి. 3

టీ. సః = ఓంకారాభిధ్యానపరుఁడు, ఏకమాత్రం = (ఓంకారము యొక్క) ఒకటవమాత్రను అనఁగా ఋగ్వేదరూపమగు ఒకమాత్రనే ఎఱింగినవాఁడై దానిని పేర్కొని ఒకమాత్రనే, అభిధ్యాయీత = ధ్యానించినచో, సః = వాఁడు, తేన ఏవ ఏకమాత్రాసహిత ఓంకారము నుపాసించుటచేతనే, సంవేదితః = బోధింపఁబడినవాఁడగుచు, తూర్ణం = శీఘ్రముగా, జగత్యాం = భూమియందు, అభిసంపద్యతే = జన్మించుచున్నాఁడు. తం = అట్టి ఏకమాత్రగల ఓంకారోపాసకుని, ఋచః = ఋగ్వేదాభిమానిదేవతలు, మనుష్య

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

౫వ ప్రశ్నము—౪వ మంత్రము.

మూ. అథ యది ద్విమాత్రేణ మనసి సంపద్యతే సోఽన్తరిక్షం యజుర్భి రున్నీయతే సోమలోకం, స సోమలోకే విభూతి మనుభూయ పునరావర్తతే. ౪

పద. అథ యది ద్విమాత్రేణ మనసి సంపద్యతే సః అన్తరిక్షం యజుర్భిః ఉన్నీయతే సోమలోకం సః సోమలోకే విభూతిం అనుభూయ పునః ఆవర్తతే. ౪

టీ. అథ-తరువాత, ద్విమాత్ర[illegible]

భా. [illegible] (వివరు) అ

యజుర్వేదమంత్రదేవతలు వానిని సోమ్యమయమయిన చంద్రలోకమునకుఁ గొనిపోదురు. పిదప వాఁడు చంద్రలోకమునందుండుచు భోగములు అనుభవించి భూమిని మను ష్యలోకమునకు వచ్చును.

విశేషము:—పూర్వమంత్రమందు "ఏకమాత్రం" అనుచోట మాత్ర శబ్దము ఉన్నది. భాష్యకారులు దానిని "ఏకమాత్రావిభాగజ్ఞ ఏవ" అను అర్థము గ్రహించుటకు భాష్యమునందు చెప్పియుండిరి. ద్విమాత్రముద్దేశించి చెప్పుటకు ఏకమాత్రాదు లనుకొన్నారు. ఇట్టి చెప్పుట సారమైనది.

కాని "త్రిమాత్రేణ" అనునది మాత్రము త్రిమాత్రయను అర్థ మును గ్రహించక అకార ఉకార మకారములనుచు గ్రహించి ఉపాసన చేయవలెనని చెప్పుచున్నాడు, ఓంకారమునకు త్రిమాత్రాత్మకత్వ మును సిద్ధాంతముచేసి ధ్యానించుట యనుటకు వేదవాక్యముచే ఇట్టి జ్ఞానము వలననే మోక్షము లభించునని చెప్పిరి.

ఏకమాత్రద్విమాత్రోపాసనముల కన్న త్రిమాత్రోపాసనము మిక్కిలి ముఖ్యమని ఈ మంత్రమునందు ప్రశస్తముగా చెప్పబడుచున్నది.

౫-వ ప్రశ్నము—౫-వ మంత్రము.

మూ. యః పునరేతం త్రిమాత్రేణో మిత్యేతేనై వాక్షరేణ పరం పురుషమభిధ్యాయీత స తేజసి సూర్యే సంప న్నః యథా పాదోదరస్త్వచా వినిర్ముచ్యత ఏవం హవై సపాప్మనా వినిర్ముక్తః స సామభిరున్నీయతే బ్రహ్మలోకం.

[illegible] ౨

[illegible] ౫

[illegible]

తా. ఓ సత్యకామా! ఎవ్వఁడీలోకమునందు అకార ఉకార, మకారములను మూఁడుమాత్రలుగల ఓంకారాక్షరముతో పూర్ణమగు [illegible] పరమపురుషుని ధ్యానించునో వాఁడు [illegible] యొక్క [illegible] సూర్యమండలము చేరి [illegible] సూర్యునియందే చేరియుండును. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వివిధములగు సర్వము [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] సామమంత్రములచేత బ్రహ్మలోకమునకు [illegible] చెప్పఁబడుచున్నది.

5-వ ప్రశ్నము—6-వ మంత్రము.

మూ. తిస్రో మాత్రా మృత్యుమత్యః ప్రయుక్తా
అన్యోన్యసక్తా అనవిప్రయుక్తాః।
క్రియాసు బాహ్యాభ్యంతరమధ్యమాసు
సమ్యక్ప్రయుక్తాసు న కంపతే జ్ఞః॥ 6

ప. తిస్రః మాత్రాః మృత్యుమత్యః ప్రయుక్తాః అన్యోన్యసక్తాః

అనవిప్రయుక్తాః క్రియాసు బాహ్యాభ్యంతరమధ్యమాసు సమ్యక్ ప్రయుక్తాసు న కంపతే జ్ఞః. ౬

తా. తిస్రః మాత్రాః, మృత్యుమత్యః (అకార, ఉకార, మకారములను ఓంకారమూర్తులు) [illegible] ప్రయుక్తాః [illegible] (అన్యోన్యసక్తాః [illegible]) [illegible] అనవిప్రయుక్తాః = [illegible] [illegible], క్రియాసు బాహ్యాభ్యంతరమధ్యమాసు = బాహ్యాభ్యంతరమధ్యమములగు క్రియలయందు, సమ్యక్ ప్రయుక్తాసు = [illegible] ప్రయోగింపబడగా, జ్ఞః [illegible], న కంపతే [illegible].

తా. [illegible] అకార ఉకార మకారములను (ఓంకారము [illegible]) మూడు [illegible] ప్రయుక్తములు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] బాహ్యాభ్యంతరమధ్యమ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఓంకార [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఓంకారోపాసనచేత [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

౫-వ ప్రశ్నము—౬-౭ మంత్రము.

అవ. ధర్మవిషయప్రశ్నా సమాప్తమగుటను దెల్పుచున్నాడు.

మూ. ఋగ్భిరేతం యజుర్భిరన్తరిక్షం సామభిర్యత్తత్కవయో
వేదయన్తే, తమోంకారేణైవాయతనేనాన్వేతి
విద్వాన్యత్తచ్ఛాన్తమజరమమృతమభయం పరం చేతి.
ఇత్యథర్వవేదీయ ప్రశ్నోపనిషది పంచమః ప్రశ్నః సమాప్తః.

పద. ఋగ్భిః ఏతం యజుర్భిః అన్తరిక్షం సామభిః యత్ తత్ కవయః వేదయన్తే, తం ఓంకారేణ ఏవ ఆయతనేన అన్వేతి విద్వాన్ యత్ తత్ శాన్తం అజరం అమృతం అభయం పరం చ ఇతి. ౭

టీ. (ఋగ్భిః=) ఋగ్వేదమంత్రములచేత, ఏతం = మనుష్యలోకమును పొందుచున్నాడు, యజుర్భిః = యజుర్మంత్రములచేత, అన్తరిక్షం = అన్తరిక్షలోకమును పొందుచున్నాడు, సామభిః = సామమంత్రములచేత, యత్ = ఏదేని సుప్రసిద్ధమైన, తత్ = అట్టి బ్రహ్మలోకమును, వేదయన్తే = తెలిసికొనుచున్నారు, కవయః = విద్వాంసులు, తం = అట్టి బ్రహ్మలోకమును, ఓంకారేణ ఆయతనేన ఏవ = ఓంకారమను సాధనము చేతనే, అన్వేతి = పొందుచున్నాడు. (అదియే ఓంకారసాధనమువలన ఫలము) శాంతం = శాంతమైనదియు, అజరం = జరారహితమును, అమృతం = అమృతమును, అభయం = భయరహితమును అగు, తత్ = అది, పరం = పరబ్రహ్మమును (పొందుచున్నాడు) ఇతి = ఇట్లు ప్రశ్న ముగిసినది.

తా. సాధకుడు ఋఙ్మంత్రములచేత మనుష్యలోకమును పొందును, యజుర్మంత్రములచేత అంతరిక్షలోకమును, సామమంత్రములచేత బ్రహ్మలోకమును పొందు చున్నాడు. ఓంకారోపాసనవలన విద్వాంసుడు తెలిసికొనుచున్నాడు గాని ఇతరులు తెలిసికొనలేరు. అట్టి బ్రహ్మలోకమును సిద్ధపురుషులు పొందుదురు.

సాధనముచేత విద్వాంసుఁడగువాఁడు పొందుచున్నాఁడు. ఓంకారా సాధనముచేతనే సత్యమును, పురుషశబ్దవాచ్యమును, శాంతమును, జాగ్రత్ స్వప్న సుషుప్త్యాదివిశేషణ వర్జితమును, సర్వప్రపంచవివర్జితమును, కావుననే అజరమును-అనఁగా జరావర్జితమును, అమృతమును-అనఁగా మృత్యుస్పర్శరహిత మును, కావుననే-అనఁగా భయమునకుప్రతియోగియగుటచేతనే అభయ మును, కావుననే పరమైనట్టి పరబ్రహ్మమనబడెడి బ్రహ్మం సాధనముచేతనే పొందుచున్నాఁడు. అని శ్లోకము ప్రశ్నవాక్యా ర్థసంగ్రహము.

ప్రశ్నోపనిషత్తునందు పంచమప్రశ్నము సటీకము సమాప్తము.

ఈ ప్రశ్న యందు వివరింపఁబడిన విషయములు :—
[illegible]
[illegible]

శ్రీగురుభ్యో నమః హరిః ఓం.

ప్రశ్నోపనిషత్తు

(అథర్వణవేదాంతర్గతము.)

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము.

షష్ఠ ప్రశ్నము.

ఆరవ ప్రశ్నము—ఒకటవ మంత్రము.

మం. అథ హైనం సుకేశా భారద్వాజః పప్రచ్ఛ భగవన్ హిర
ణ్యనాభః కౌసల్యో రాజపుత్రో మా ముపేత్యైతం
ప్రశ్నమపృచ్ఛత, షోడశకలం భారద్వాజ పురుషం వే
త్థతమహం కుమార మబ్రువం నాహమిమం వేద యద్య
హమిమ మవేదిషం కథం తే నావక్ష్యమితి సమూలో వా
ఏష పరిశుష్యతి యోఽనృతమభివదతి తస్మాన్నార్హామ్య
నృతం వక్తుం సతూష్ణీం రథమారుహ్య ప్రవవ్రాజ తం
త్వా పృచ్ఛామి క్వాసౌ పురుషఇతి. ౧

టీ. అథ హ ఏనం సుకేశాః భారద్వాజః పప్రచ్ఛ భగవన్ హిర
ణ్యనాభః కౌసల్యః రాజపుత్రః మాం ఉపేత్య ఏతం ప్రశ్నం అపృచ్ఛత

షోడశకలం భారద్వాజ పురుషం వేత్థ తం అహం కుమార మబ్రువ న్నాహ మిమం వేద యద్యహ మిమ మవేదిషం కథం తే నావక్ష్యమితి సమూలో వా ఏష పరిశుష్యతి యో౽నృత మభివదతి తస్మా న్నార్హా మ్యనృతం వక్తుం స తూష్ణీం రథ మారుహ్య ప్రవవ్రాజ తం త్వా పృచ్ఛామి క్వాసౌ పురుష ఇతి. ౧

టీ. అథ = అనంతరము, ఏనం = పిప్పలాదమహర్షిని, భారద్వాజః = భరద్వాజుని పుత్రుడగు, సుకేశాః = సుకేశుడనువాడు, పప్రచ్ఛ = (అని ప్రశ్నించెను) అడిగెను. "భగవన్ = పూజ్యుడవగు ఓ పిప్పలాద మహర్షీ! కౌసల్యః = కోసలదేశమందు పుట్టినవాడు, రాజపుత్రః = రాజపుత్రుడు, హిరణ్యనాభః = హిరణ్యనాభుడను పేరుగలవాడు, మాముపేత్య = నన్ను సమీపించి [illegible], భారద్వాజ = ఓ భరద్వాజ పుత్రుడా! షోడశకలం = పదునారు కళలుగల, పురుషం = పురుషుని, వేత్థ = ఎరుగుదువా!" (అని) ఏతం ప్రశ్నం = ఈ ప్రశ్నను, అపృచ్ఛత = అడిగెను.

అహం = నేను, తం = ఆ, కుమారం = రాజపుత్రుని గూర్చి, అహం = నేను, ఇమం = (నీవడిగిన) పదునారు కళలుగల పురుషుని, న వేద = ఎరుగను, (అని) అబ్రువం = చెప్పితిని.

(నేనిట్లు చెప్పినప్పటికిన్ని రాజపుత్రుడు [illegible]. [illegible] నేను [illegible] తెలిసియున్నను [illegible] చెప్పకున్నానని [illegible]) యది = ఒకవేళ, అహం = నేను, ఇమం = పదునారు కళలుగల పురుషుని, అవేదిషం = ఎరిగియున్నట్లయితే, తే = (యోగ్యుడవగు) నీకు, కథం న అవక్ష్యం = ఎట్లు చెప్పకుండెడివాడను, ఇతి = అని (నేను పలికితిని).

(అప్పటికిన్ని ఆ రాజపుత్రుడు నా మాటయందు నమ్మకము లేనివాడై [illegible] నమ్మకము [illegible] మాటల చే [illegible] చెప్పితిని.) యః =

[illegible] ... = [illegible], [illegible] = [illegible], [illegible] = [illegible], [illegible] = [illegible], [illegible] = [illegible], [illegible] = [illegible]. ([illegible])

[illegible] = [illegible], [illegible] = [illegible]. [illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible], [illegible] = [illegible]? [illegible] = [illegible], [illegible] = [illegible], [illegible] = [illegible].

[illegible]

'ఆత్మన ఏష ప్రాణో జాయతే' [ప్రశ్న. 3-3] అను శ్రుతి పై విషయమునకే ప్రతిపాదించుచున్నది. [illegible] '[illegible]' [ప్రశ్న. 6-4] అని శ్రుతి [illegible]. [illegible]

రాజును తనకుపదేశముగా వచ్చి ప్రార్థించి అడిగినయెడల తెలిసినవాడను గాన వాని
విద్యను తప్పక చెప్పియుండువాడనే, కనుక నాకు సత్యవాక్యమే యుచితము. అసత్య
మాడువాడు సమూలముగా శుష్కించుచున్నాడు. అందువలన నాకు అసత్యము పల్కుట
యుక్తముకాదు అని చెప్పి అతడు రథమెక్కి పోయెను. ఓ భగవంతుడా! షోడశకలాపురుషుని
తెలిసికొనుటకు అర్హుడనైన నేను అట్టి పురుషుని తెలిసికొనుట యెట్లు ఉపదేశింపుము.
ఉపదేశించుటకు యోగ్యుడనైన నన్ను శిక్షించుచున్నాను. ఆ షోడశకలాపురుషుని
చెప్పుమహాత్మా! అట్టివాని తెలిసికొనుట యెట్లు! అని ప్రశ్నించెను.

వివరణము:— ఈ మంత్రమునందు సత్యముయొక్క ప్రాశస్త్యము విచారిం
పగా అసత్యవాదియగు వాని విద్యాధికారము నశించునట్లును తనకు
తెలియనిదానిని తెలిసినట్లు చెప్పరాదనియు. తనకు తెలియనివాని
యెడ తెలియదని చెప్పుటకు సంకోచింపరాదనియు ప్రకటింపబడు
చున్నది. శిష్యుని విద్యాధికారము పరీక్షింపక విద్యను
బోధింపరాదనియు వెల్లడియగుచున్నది. శిష్యుని యోగ్యత
తెలిసికొని బోధింపవలెనని ఇందువలన స్పష్టమగుచున్నది
యని భావము.

౬-వ ప్రశ్నము—౨-వ మంత్రము.

మూ. తస్మై స హోవాచ ఇహైవాన్తశ్శరీరే సోమ్య స పురుషో
యస్మిన్నేతాః షోడశకలాః ప్రభవన్తీతి. ౨

పద. తస్మై । సః హ ఉవాచ ఇహ ఏవ అన్తశ్శరీరే సోమ్య సః పురుషః
యస్మిన్ ఏతాః షోడశకలాః ప్రభవన్తి ఇతి. ౨

టీ. సోమ్య = శాంతస్వభావుడవగు ఓ భరద్వాజకుమారా! యస్మిన్ =
ఏపురుషునియందు, ఏతాః = ఈ, షోడశకలాః = పదునారుకళలు, ప్రభ

వంటి — పుట్టుచున్నవో, సః = ఆ, పురుషః = పురుషుడు, ఇహ ఏవ = ఇక్కడనే, అంతఃశరీరే = శరీరమధ్యభాగమునందుగల హృదయాకాశమునందు [illegible] (ఈవస్తువాడని [illegible]), ఇతి = [illegible], సః = [illegible] [illegible].

భా. సోమ్య = ఓ భరద్వాజుడా! ఏపురుషునివల్లనుండి [illegible] పుట్టుచున్నవో అట్టి పురుషుడు [illegible] శరీరమందే హృదయాకాశమునందు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఆ పురుషుని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఆ పురుషునివల్లనుండి పుట్టుచున్నవని [illegible] [illegible] [illegible] ప్రాణాదిపదార్థములు [illegible] [illegible] [illegible] ప్రాణాదిపదార్థములు [illegible] పుట్టుచు [illegible] [illegible] ప్రతీకారము పుట్టుచు లయమగుచున్నవని తెలియుచున్నారు.

౬-శ ప్రశ్నము—౩-వ మంత్రము.

౩. [illegible] మంత్రమునకు 'యస్మిన్నహం [illegible] ప్రతి ష్ఠితే' అనువాక్యము [illegible] చెప్పబడినది. [illegible] [illegible]

వుండు పదునారుకళలకు ఉత్పాదకుఁడగు తనయందే తన్నిష్ఠుఁడగు పురుషుని గూర్చి చెప్పఁబడుచున్నది. ఆ పదునారుకళలయొక్కసృష్టి క్రమమును బోధించుటకొఱకు మొదట మంత్రమును చెప్పుచున్నది:—

మూ. స ఈక్షాంచక్రే కస్మిన్నహ ముత్క్రాంత ఉత్క్రాంతో
భవిష్యామి కస్మిన్వా ప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామీతి. 3

ప. సః ఈక్షాంచక్రే కస్మిన్ అహం ఉత్క్రాంతే ఉత్క్రాంతః భవిష్యామి కస్మిన్ వా ప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామి ఇతి. 3

టీ. కస్మిన్ = ఎవ్వనియందు? ఉత్క్రాంతే = శరీరమునుండి వెడలిపోయినవాఁ డగుచుండఁగా, అహం = నేను, ఉత్క్రాంతః = వెడలిపోయినవాఁడను, భవిష్యామి = అగుదునో, కస్మిన్ వా = ఎవ్వనియందు ప్రతిష్ఠితే = ఉన్నవాఁడగుచుండఁగా, అహం = నేను, ప్రతిష్ఠాస్యామి = ప్రతిష్ఠను పొందియుండువాఁడనో, ఇతి = ఈప్రకారము, సః = ఆపురుషుఁడు, ఈక్షాంచక్రే = ఆలోచించెను.

తా. ఓ భరద్వాజుఁడా! పై పదునారుకళలను పుట్టించునట్టి పురుషుఁడెట్టివాఁడో చెప్పుచుంటిని వినుము. సృష్టి చేయదలఁచినపుడు — ఆతఁడు తన మాయాశక్తియందు నా చేతనైన దేనిని పుట్టింపవలెను? ఇట్టియాలోచన కలిగి తాను ఉన్నది. అప్పుడు నేను ఆలోచించెను, ఈదేహమునుండి యెవ్వఁడు వెడలిపోవుచుండ దేహమునుండి నేను వెడలిపోయినవాఁడనై దేహమునుండి లేనివాఁడనగుదునో? ఎవ్వఁడు దేహమునందుండఁగా నేను దేహమునందు ప్రతిష్ఠితుఁడను అగువాఁడనో? అని ఆలోచించెను.

[illegible]

[illegible]

వివరణము:— [illegible] ఈ ఉప క్రమ మంత్రములయొక్క భాష్య మునందు శ్రీశంకరభగవత్పాదులవారు సృష్టిప్రళయములు కార్యకారణ రూపములు, కావున ముమ్మునవారు సిద్ధాంతమునకు ఆక్షే పణ ఆపవప్పుడు చేకొన్న అద్వైతులగు వైదికమతవాదు సిద్ధాంత మును అవలంబించి సిద్ధాంతీకరించుచుండిరి అనువదించుటను నన్నెరుగువారికి తెలియగలదు. అద్వైతసిద్ధాంతమును తెలిసిన వారికి అందరికిని సులభముగా తెలియును. సర్వసిద్ధాంతముల సారము గ్రహించి ఆ గ్రంథమును విమర్శించునప్పుడు తెలియగలదు. కావున గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిట మాయావాదము వ్రాయబడలేదు.

ఆరవ ప్రశ్నము—4-వ మంత్రము.

మూ. స ప్రాణ మసృజత ప్రాణాచ్ఛ్రద్ధాం ఖం వాయు
ర్జ్యోతి రాపః పృథివీన్ద్రియం, మనో ఽన్న మన్నా
ద్వీర్యం తపో మన్త్రాః కర్మ లోకా లోకేషు చ
నామ చ. ౪

పద. సః ప్రాణం అసృజత ప్రాణాత్ శ్రద్ధాం ఖం వాయుః జ్యోతిః ఆపః పృథివీ ఇన్ద్రియం మనః అన్నం అన్నాత్ వీర్యం తపః మన్త్రాః కర్మ లోకాః లోకేషు చ నామ చ. ౪

టీ. సః = ఆపురుషుడు, ప్రాణం = ప్రాణమును (అనగా హిరణ్య గర్భుని), అసృజత = సృజించెను. ప్రాణాత్ = ప్రాణమువల్లనుండి (హిరణ్య గర్భునివల్లనుండి), శ్రద్ధాం = శ్రద్ధను - ఆస్తిక్యబుద్ధిని, ఖం = (శబ్దగుణక మగు) ఆకాశమును, వాయుః = (శబ్దస్పర్శగుణకమగు) వాయువును,

జ్యోతిః = (శబ్దస్పర్శరూపగుణములుగల) అగ్నిని, ఆపః = (శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రసగుణములుగల) జలమును, పృథివీ = శబ్దస్పర్శరూపరసగంధగుణములుగల [illegible] ఇంద్రియం = [illegible] మనః = మనస్సును, అన్నం = అన్నమును, అన్నాత్ = అన్నమువలన, వీర్యం = వీర్యమును, (అనగా [illegible]) తపః = చిత్తశుద్ధికి సాధన[illegible] తపస్సును, మంత్రాః = [illegible] మంత్రములను, కర్మ = అగ్నిహోత్రాదిరూపమగు కర్మను, లోకాః = కర్మ ఫలరూపములగు [illegible] లోకేషు = ఆలోకములందు (సృష్టింపబడిన ప్రాణులకు), నామ చ = నామధేయమును, అసృజత = సృష్టించెను.

[illegible] ౧. [illegible] సృష్టించెను. [illegible] సృష్టి [illegible] సృష్టించెను.

౨. [illegible] సృష్టించెను. [illegible]

౩. [illegible] సృష్టించెను. [illegible] సృష్టించెను.

౪. [illegible] సృష్టించెను.

౫. [illegible] సృష్టించెను.

౬. [illegible]

౭. [illegible]

౮. [illegible]

౯. [illegible]

౧౦. [illegible]

౧౧. [illegible]

౧౨. [illegible]

౧౩. [illegible]

౧౪. [illegible]

౧౫. పిదప ఆ కర్మ ఫలములగు స్వర్గాదిలోకములను సృజించెను.

౧౬. ఆ లోకముల సృష్టింపబడిన ప్రాణులకు వ్యవహారార్థము దేవదత్త యజ్ఞదత్తాది నామములను సృజించెను.

పైన చెప్పబడిన, ౧ ప్రాణ, ౨ శ్రద్ధ, ౩ ఆకాశ, ౪ వాయు, ౫ తేజస్సు, ౬ జల, ౭ భూమి, ౮ ఇంద్రియ, ౯ మనస్, ౧౦ అన్న, ౧౧ వీర్య, ౧౨ తపస్, ౧౩ మంత్ర, ౧౪ కర్మ, ౧౫ లోక, ౧౬ నామ ములను పదునారింటిని కళలని చెప్పుదురు.

ఇట్లు ఈ ౧౬ కళలు ప్రాణాదులయొక్క ఉపాధిభూతుడైన పురుషునిచేత సృష్టింపబడినవి. తైమిరికదృష్టి దోషమువలన మందాంధకారమున ద్విచంద్రమశకాదులవలెను స్వప్నదృశ్యభావములవలెను సృష్టింపబడినపదార్థము తెలియక ఆత్మ యందే పదార్థములు సత్యములని తలంచుచుందురు. సృష్టింపబడిన ఈ పదునారుకళలన్ని సర్వపదార్థములును పానియొక్క నామరూపాదిసంగమును బట్టి స్వకారణభూతుడగు పురుషునియందే లయించుచున్నవి.

౬-౫ ప్రశ్నము—౫-వ మంత్రము

మూ. స యథేమా నద్యః స్యందమానాః సముద్రాయణాః స
ముద్రం ప్రాప్యాస్తంగచ్ఛన్తి భిద్యేతే తాసాం నామ
రూపే సముద్ర ఇత్యేవం ప్రోచ్యతే ఏవమేవాస్య
పరిద్రష్టు రిమాః షోడశకలాః పురుషాయణాః। పురుషం
ప్రాప్యాస్తం గచ్ఛన్తి భిద్యేతే తాసాం నామరూపే
పురుష ఇత్యేవం ప్రోచ్యతే స ఏషోఽకలోఽమృతో
భవతి తదేష శ్లోకః॥. ౫

మం. స॥ యథేమా నద్యః స్యన్దమానాః సముద్రాయణాః సముద్రం ప్రాప్యాస్తం గచ్ఛన్తి భిద్యేతే తాసాం నామరూపే సముద్ర ఇత్యేవం ప్రోచ్యతే ఏవ మేవాస్య పరిద్రష్టురిమాః షోడశకలాః పురుషాయణాః పురుషం ప్రాప్యాస్తం గచ్ఛన్తి భిద్యేతే తాసాం నామరూపే పురుష ఇత్యేవం ప్రోచ్యతే స ఏషో ఽకలో ఽమృతో భవతి తదేష శ్లోకః. ౫

టీ. సః = (పైని చెప్పిన ప్రశ్నోత్తరరూపమగు దృష్టాంతము చెప్పఁబడుచున్నది.) యథా = ఎట్లనఁగా, (లోకే = లోకమునందు) సముద్రాయణాః = సముద్రమే ప్రాప్యస్థానముగాఁ గల, ఇమాః = ఈ, నద్యః = నదులు, స్యందమానాః = ప్రవహించుచున్నవై, సముద్రం = సముద్రమును, ప్రాప్య = పొంది, అస్తం = నామరూపపరిత్యాగరూపమగు, గచ్ఛన్తి = లయమును పొందు చున్నవో, తాసాం = ఆ నదులయొక్క, నామరూపే = నామరూపములు, భిద్యేతే = నశించుచున్నవో సముద్ర ఇతి = సముద్రమని, ఏవం = ఈవిధ ముగా ప్రోచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నదో, ఏవం = ఇట్లే, అస్య = ఈ, పరిద్రష్టుః = సర్వద్రష్టయగు పురుషునియొక్క సంబంధమగునట్టివియు, పురుషాయణాః = పురుషుఁడే ప్రాప్యస్థానముగాఁ గల, ఇమాః = ఈ, షోడశ కలాః = పదునారుకళలు, పురుషం = పురుషుని సర్వసాక్షిని, ప్రాప్య = పొంది, అస్తంగచ్ఛన్తి = పురుషునియందు లయమును పొందుచున్నవి. తాసాం = ఆకళలయొక్క, నామరూపే = నామరూపములు, భిద్యేతే = లయ మును పొందుచున్నవి. పురుషః ఇతి ఏవం = పురుషుఁడనియే, ప్రోచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. సః = ఆ, ఏషః = ఈ పురుషుఁడు, అకలః భవతి = ప్రాణాదిషోడశకళారహితుఁడు అగుచున్నాఁడు. అమృతః భవతి = మరణ రహితుఁడు అగుచున్నాఁడు. తత్ = ఆవిషయమునందు, ఏషః శ్లోకః = ఈ చెప్పఁబోవు మంత్రము. (ఉన్నది.)

[illegible]

[illegible]

[illegible] సముద్రములోని [illegible] [illegible] నదులు సముద్రమును [illegible] [illegible] బ్రహ్మమునందే [illegible].

౬-వ ప్రశ్నము—౬-వ మంత్రము.

మం. అరా ఇవ రథనాభౌ కలా యస్మిన్ ప్రతిష్ఠితాః, తం
వేద్యం పురుషం వేద యథా మా వో మృత్యుః పరి
వ్యథా ఇతి. ౬

పద. అరాః ఇవ రథనాభౌ కలాః యస్మిన్ ప్రతిష్ఠితాః, తం వేద్యం పురుషం వేద యథా మా వః మృత్యుః పరివ్యథాః ఇతి. ౬

టీ. అరాః = [illegible], రథనాభౌ = [illegible], యస్మిన్ = ఏపురుషునియందు, కలాః = [illegible], ప్రతిష్ఠితాః = ప్రతిష్ఠితములై యున్నవో, వేద్యం = [illegible], తం = ఆ పురుషుని, యథా = [illegible], వః = [illegible], మృత్యుః = [illegible], మా పరివ్యథాః = [illegible], ఇతి = [illegible], వేద = [illegible].

తా. [illegible] రథచక్రము [illegible] ప్రతిష్ఠితములై యున్నవో [illegible] పురుషుని [illegible] [illegible].

[illegible]

ఆఱవ ప్రశ్నము — ఏడవ మంత్రము.

మూ. తాన్ హోవాచైతావదేవాహమేతత్పరం బ్రహ్మ వేద
నాతఃపరమస్తీతి. ౭

పద. తాన్ హ ఉవాచ ఏతావత్ ఏవ అహం ఏతత్ పరం బ్రహ్మ
వేద న అతః పరం అస్తి ఇతి. ౭

టీ. అహం = నేను, పరం బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమునుగూర్చి, ఏతావత్ ఏవ = ఇంతమాత్రమే, వేద = ఎఱుంగుదును, అతః పరం = ఇంతకంటె వేఱుగా, న అస్తి ఇతి = లేదు అని, తాన్ = ఆ శిష్యులనుగూర్చి, ఉవాచ హ = (పిప్పలాదమహర్షి) చెప్పెను.

భా. [illegible]

[illegible]

[illegible]

మహా. [illegible]

[illegible] ౮

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ఉత్తరశాంతిపాఠము.

మం. భద్రం కర్ణేభిః శృణుయామ దేవాః
భద్రం పశ్యేమాక్షభిర్యజత్రాః ।
స్థిరైరంగైస్తుష్టువాగ్ంసస్తనూభిః
వ్యశేమ దేవహితం యదాయుః ॥

మం. స్వస్తి న ఇంద్రో వృద్ధశ్రవాః
స్వస్తి నః పూషా విశ్వవేదాః ।
స్వస్తి నస్తార్క్ష్యో అరిష్టనేమిః
స్వస్తి నో బృహస్పతిర్దధాతు.

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః.

---

౫౭. సదసత్ప్రశ్న త్రిస్వస్థానస్థానముల ఫలవిచారణావిధి
మూడుగ్రంథములందు చెప్పబడిన రీతిగా తెలియవలెను.

ప్రశ్నచూడామణి సమాప్తము.

ప్రశ్నచూడామణి యను ప్రశ్నమునకు సంబంధించిన గ్రంథభాగమునందు —
ఆయుర్భావప్రకరణము లేదా అధ్యాయము.
అష్టప్రశ్నము అని అధ్యాయము.

శ్లో. శమద్రుమరాశ్యస్య శ్రీరామాయణీశ్వరః,
శ్రీవత్సాంకస్తథా గ్రంథశ్చ సమాప్తిమా-
సత్యవచనైర్మిత్రైః శ్రీమాధవప్రదీపకర్తృణా,
సంప్రేరితా శ్చ్యుతేనయుక్తా సాంశ శేషస్వర్గా ప్రమా-
రాణాత్మజేన రాజేంద్ర (ఆర్య) సంఖ్యాక్షరనామకే,
అనేకాని భక్త్యా కృష్ణదాసేన కాంతానామకే.
ప్రశ్నచూడామణివ్యాఖ్యాతామాత్మన ప్రకాశనా,
అనాస్తికైర్వ్యాఖ్యాపదేశే రచితానీ సమ్యక్,
ఆర్యభాషా వ్యాఖ్యాతా ప్రయోజనార్థమనీషిణా.

శ్రీ విద్యారణ్యవిరచితః
అనుభూతిప్రకాశః

సప్తదశాధ్యాయః

ప్రశ్నోపనిషద్వివరణారంభః

ప్రథమప్రశ్నవివరణమ్

[illegible]

[illegible]

ద్వితీయప్రశ్నవివరణము.

[illegible]

[illegible]

తృతీయప్రశ్నవివరణము

[illegible]

[illegible]

చతుర్థప్రశ్నవివరణమ్.

[illegible]

[illegible]

పంచమప్రశ్నవివరణము.

[illegible]

షట్ప్రశ్నవివరణమ్.

[illegible]

[illegible]

ఇతి [illegible]

[illegible]

[illegible]

శ్రీగణేశాయనమః.

ఆత్మపురాణే

సప్తదశోఽధ్యాయః.

ప్రశ్నోపనిషద్వివరణమ్.

ప్రథమప్రశ్నవివరణమ్

[illegible]

[illegible]

ద్వితీయప్రశ్నవివరణము

[illegible]

[illegible] యద్వద్దర్పణే దృశ్యః. [illegible] భూతానాం [illegible] ప్రమాణమ్. ౧౧. [illegible] ౧౨. [illegible] ౧౩. [illegible] ౧౪. [illegible] ౧౫.

తృతీయప్రశ్నవివరణమ్.

[illegible] ౧౬. [illegible] ౧౭. [illegible] ౧౮. [illegible] ౧౯. [illegible] ౨౦. [illegible] ౨౧. [illegible] ౨౨. [illegible] ౨౩. [illegible] ౨౪. [illegible] ౨౫. [illegible]

స్థూలానందయో స్త్రస్య భోగాశ్రయసమానయోః. ౯౨. సాధ్యసాధ్యో ర్వస్త్ర [illegible] శాస్త్ర ప్రకాశకసాధనయోః. లింగస్యైవతే యస్మాత్ ప్రాణోపాధ్యయనాదితః. ౯౩. ప్రాణం ప్రయాణే తథా ఉదయం ప్రాణో భోగాశ్రయం వదేత్, తేన శోభావచనాభిలా సంబంధేన ఉత్తమస్య ఉచిత. ౯౪. అతో యః [illegible] తా ఉక్త సంక్ష్యేన కర్తృభోజకః, సాధకేనాత్మనా తైః జంత్రిత స్త్రం కథితం. ౯౫. ప్రాణ సుఖం సమానా త్ర [illegible] కామితా దృష్టం ప్రభా, తస్య లభ్యాదికామేయం భవతి చ్ఛ ప్రహీనాతే. ౯౬. అయ్యత నాన్య విభావా త్వప్నేత్యాధ్యయమప్తకాన్, తత స్థూలం యతో భూతానా వ ప్రతి స్థూల్యపి స్థూలవత్, ౯౭.

చతుర్థప్రశ్నవివరణమ్.

అథ లక్ష్య స్వప్నదపే నార్థ్య ప్రాణాకాముతే వృత్తః, ఇత మానా వని తాన్నా నిత్యం గదం మూలన్యాయం. ౯౮. స్వప్నంగే నావ వస్తవ తావ నాక్రతి వద్భావా, ధ్యానాన్ని తస్య చ్ఛ కత్తతో తేషు నిత్య సుఖం ప్రశ్నః. ౯౯. ప్రాణాదివాక్య తస్య ఉమా అథాత్ ఋత్ర తత్ర ౩. ఏవం స్వప్న ప్రా ప్తిన కర్మణాం త్ర ఋత్రత్, ౧౦౦. వక్రానాదిన సదాన్యతే స్వప్నంభో స్వప్న దర్శనం, గతిర్యగాం మనస్య త్ర అవస్థా వయనాన్యుదః. ౧౦౧. ప్రాణాన్తా నావయః కంఠ నాక్రత్యస్మదశ్యా తాస్య, తస్యైతే గతాశ్ యస్మా త్స్వం జాగ్రదంశ్యతం. ౧౦౨. ప్రాణ అదానదయాన్న్యోక్త నార్థ్య కోణ్యుత్యన్యతాన్, వ్యాప్తో ఉదాన్యతాస్మదధస్య స్వయమాప్తో ఉద సహా ఉన్న్వభా. ౧౦౩. తస్యాస్య తత్ నిత్యస్య మానాంతి యత స్వప్నో లయం, తతో పశ్యాత్స్వజాత్ స్వప్న వ్యాప్తాన్యాత్ ప్రభవానికి. ౧౦౪. యదాత్మాని తవ ప్రత్ర సుఖాత్రా త మానా స్థిత్యం, ప్రాణాన్యాపా ఉప్రాణాత్ గతాయత్ యాచ్యంయతే. ౧౦౫. తథ ఏవ తతః సాధ్యత్ర ద్ర్ష్టమనదినం, తత్ర త్వస్య సుఖం గత్వా త్వప్రా సంభాదన్ల్లితం. ౧౦౬. యత్రతే చ అత్రాంత్యం తు నిర్య వస్తు తదితి,

[illegible]

పంచమప్రశ్నవివరణము

[illegible]

ప్రష్టారం చ సావధిః. ౧౨౨. [illegible]

[illegible]

షష్ఠప్రశ్నవివరణమ్.

భారద్వాజః సుకేశాఖ్యః ప్రప్రచ్ఛ మహాగురుమ్. ౧౨౩. [illegible]

[illegible]

ద్ధయోః. ౧౫౩. యేనాకారేణ యత్రాత్మా యద్యచ్ఛక్తిం సమశ్నుతే,
ఆత్మశక్త్యా మహతం తద్దేవేభ్యో నాన్యథా ప్రభా. ౧౫౪. ప్రాణ్యతే బ్రహ్మ
తత్త్వేన మహాత్మా నిశ్చయేనతం, వ్యతిరేకేణ సాక్షాత్ సమవృత్తిం ప్రత్యక్షం
తదా. ౧౫౫. ప్రాప్యమానత్ ప్రాప్తుం బ్రహ్మాత్మ ప్రభావేనతం, ఇతి తే
కథితం తత్త్వం తన్మాత్రేణ శ్రుతం. ౧౫౬. జ్ఞానం యః సత్యతో ప్రాప్తం
స్మృత్యాత్మా సంశయః. ౧౫౭.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యశ్రీమదనుభవాచార్య
పూజ్యపాదశిష్యేణ శంకరానందభగవతా విరచితే ఉపనిషద
రత్నే ఆత్మపురాణే బృహదారణ్యకే
ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యానం నామ
సప్తదశో ఽధ్యాయః।

సమాప్తః.

ముద్రణ : చెన్నపురి రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే
శ్రీ 'రామా' ప్రెస్సు ముద్రితము—1932—1000.